

11-12
2021

ISSN 0132-618x
1928-жылдан баштап чыгууда

ЭЛ АГАРТУУ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИНИН
“АРДАК БЕЛГИСИ” ОРДЕНДҮҮ ИЛИМИЙ-ПЕДАГОГИКАЛЫК ЖАНА МЕТОДИКАЛЫК
ЖУРНАЛЫ

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ И МЕТОДИЧЕСКИЙ ОРДЕНА «ЗНАК ПОЧЕТА» ЖУРНАЛ
МИНИСТЕРСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL ORDER "BADGE OF HONOR" MAGAZINE
OF THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Редколлегия

1. **Анаркулов Х.** – педагогика илимдеринин доктору, профессор.
2. **Акматалиев А.А.** -филология илимдеринин доктору, академик
- 3.**Биялиев К.** - педагогика илимдеринин доктору.
4. **Исаков К.** - филология илимдеринин доктору, профессор.
5. **Ишекеев Н.** – педагогика илимдеринин доктору, профессор.
6. **Ниязов Т.** – география илимдеринин кандидаты, профессор.
7. **Оморов И.** - география илиминин кандидаты.
8. **Өмүрбеков Т.** –тарых илимдеринин доктору, профессор.
9. **Соронкулов Г.** – педагогика илимдеринин кандидаты.
10. **Тайтелиев Ч.** –“Эл агартуу” журналынын баш редактору.

Редколлегия

1. **Анаркулов Х.** – доктор педагогических наук, профессор.
2. **Акматалиев А.А.** –доктор филологических наук, академик.
- 3.**Биялиев К.** - доктор педагогических наук .
4. **Исаков К.** - доктор филологических наук, профессор.
5. **Ишекеев Н.** – доктор педагогических наук, профессор
6. **Ниязов Т.** – кандидат географических наук, профессор.
7. **Оморов И.** - кандидат географических наук .
8. **Өмүрбеков Т.** –доктор исторических наук, профессор.
9. **Соронкулов Г.** – кандидат педагогических наук.
10. **Тайтелиев Ч.** –гл. редактор журнала “Эл агартуу”.

Editorial board

1. **Anarkulov H.** - doctor of pedagogical sciences, professor.
2. **Akmataliev A. A.**- doctor of philological sciences, academic.
3. **Biyaiev K.** - Doctor of Education.
4. **Isakov K.** - Doctor of Philology, Professor.
5. **Ishekeev N.** - doctor of pedagogical sciences, professor.
6. **Niyazov T.** - Candidate of Geographical Sciences, Professor.
7. **Omorov I.** - Candidate of Geographical Sciences.
8. **Omurbekov T. A.** - doctor of historical sciences, professor.
9. **Soronkulov G.** - PhD.
10. **Taiteliev Ch.** - main editor of magazine "El agartuu".

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCE

УДК 371.3: 494.3:894.341

Мусаева В.И.,

И.Арабаев атындагы КМУнун профессору, п.и.д.

ДИДАКТИКАЛЫК ОЮНДАР АРКЫЛУУ КЕПТИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТҮ ӨНҮКТҮРҮҮ

Мусаева В.И.,

д.п.н., профессор КГУ им. И.Арабаева

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ С ПОМОЩЬЮ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР

V.I. Musaeva

d.p.s., professor Kyrgys state university named after I. Arabaeva

DEVELOPMENT OF SPEECH COMPETENCE WITH DIDACTIC GAMES BASED

Аннотация: Бул макалада педагогика факультетиндеги студенттерди келечекте башталгыч мектепте мугалимдик кесипте иштегенде предметтик стандартты окуп-үйрөнүүсү, макаланын автору “Адеп” окуу китебин жазууда улуттук оюндарды киргизгендиги, ошондой эле, компетенттүүлүк, баалоо тууралуу кеңири түшүнүк берилди. Улуттук оюндардын негизинде дидактикалык оюндардын түрлөрүн пайдалануу аркылуу кептик компетенттүүлүктү өнүктүрүүнүн ыкмаларын билүү, акыл-эс маданиятына, чечендик кепке үйрөтүүчү табышмак-оюну, жаңылмач айтуу оюн, макал айтуу оюндарын өткөрүү маселеси каралды.

Негизги сөздөр: педагог-студент, кыргыз тили, улуттук оюндар, дидактикалык оюндар, акыл-эс маданиятына, чечендик кепке үйрөтүүчү оюндар, табышмак-оюну, жаңылмач айтуу оюн, макал айтуу оюну.

Аннотация: В данной статье отмечено обучающие и воспитательные роли и функции национальных кыргызских дидактических игр. О том что сама автор статьи является создателем учебников “Адеп” (“Этика”) для начальных классах там же есть специальные уроки о национальных играх. Также о том что было предложено для студентов-педагогов классификации дидактических игр как для развития речи детей, грамматические игры, игры для размышление, риторические игры при преподавании младших классах. Рассмотрены виды национальных дидактических игр как игры-загадок, игры-сказки, игры-пословицы и т.др.

Ключевые слова: педагог-студент, кыргызский язык, национальные игры, дидактические игры, риторические игры, игра-загадка, игра-пословицы и поговорки

Annotazia: In this article, educational and teaching roles and functions of national Kyrgyz didactic games are noted. The fact that the author of the article is the creator of the textbooks "Adep" ("Ethics") for primary classes there are special lessons about national games. Also, the author of the article that was proposed for the teacher-teacher classification of didactic games for the development of children's speech, grammatical games, games for thinking, rhetorical games when teaching primary classes. The types of national didactic games as games-riddles, fairy-tale games, proverbs and other are considered.

Keywords: student-teacher, Kyrgyz language, national games, didactic games, rhetorical games, mystery game, proverbial proverbs and sayings

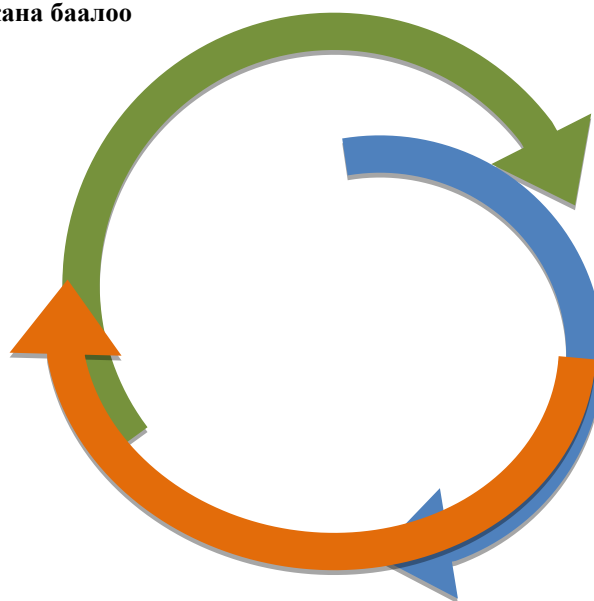
Педагогика адистигиндеги жогорку окуу ылайыкташып, өзгөрүп, толукталып тураары анык. жайлардын бүгүнкү күндөгү студенттери эртең Биринчи кезекте, мектеп мугалими ушул предметтик мектеп мугалими катары ишке киришет. Алар стандартты окуп-үйрөнүп чыгуусу зарыл. Себеби дал эмнелерди билип, эмнелерге даяр болуусу зарыл ошол стандартта ар бир предметтин максат, деген суроо турат. Башталгыч мектептин эне милдеттери, жол-жоболору, негизги логикасы тилинин мамлекеттик стандарты улам коомдогу, камтылган. Эгерде, улам өзгөрүүгө учурап жаткан билим берүү тармагындагы жаңыланууларга

стандарт менен педагог таанышпаса, анын ишинде бир катар кыйынчылыктар келип чыгышы ыктымал.

Азыркы ааламдашуу заманында дүйнөдөгү билим берүү системасында барган сайын жаңы көрүнүштөр орун алууда. Мисалы, окутуунун методуна, методологиясына гана эмес ошол эле учурда компетенттүүлүктөргө, баалоого көңүл буруу күчөп турган учуру. Ушул окутуунун методдорун, ыкмаларын компетенттүүлүктөр жана баалоо менен бир бүтүндүк катары карап окутууга басым жасалып,

окуучунун билимин баалоо анын компетенттүүлүгү менен байланышта болуш керектиги белгиленүүдө. Тактап айтканда, окутуу ишинде компетенттүүлүк менен баалоо бир бүтүндүк катары каралып, бири-бири менен чырмалышкан иш аракет тибинде каралуусу зарыл болууда. Ошондо гана күтүлүүчү натыйжалар ишке ашмакчы. Бул процессти төмөнкүдөй тегерек айлампа чийме аркылуу түшүндүрсөк ылайык.

Компетенттүүлүк жана баалоо

Компетенттүүлүк аркылуу баалоо

Баалоо аркылуу компетенттүүлүккө ээ кылуу

Мына ушул багыттагы чет элден келген эксперттердин айтуусу боюнча, мисалы, Жаңы Зеландия мамлекетиндеги билим берүү иш-аракеттери жалаң компетенттүүлүктүн негизинде гана жүргүзүлөт. Жаңы Зеландияда ошондой эле компетенттүүлүктөр класстарга да бөлүнбөйт. Муну кандай түшүнсөк болот? Мисалы, кээ бир окуучулардын компетенттүүлүгү 1-класста төмөн болсо 4-класста ал жогорулашы мүмкүн. Ошондой эле 2-класстын окуучусунун компетенттүүлүгү 4-класстын окуучусунун компетенттүүлүгүнөн жогору, же болбосо, тескерисинче, төмөн болушу да ыктымал. Албетте, компетенттүүлүктөр жана индикаторлор тууралуу атайын сөз кылып, бир нече макалаларды арнасак болот. Биз ар кыл улуттук

оюндарга негизделген дидактикалык оюндарды пайдалануу менен окуучулардын кептик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө көңүл бурмакпыз.

Биз 2000-2005-жылдары 2-3-4-класстар класстар үчүн «Адеп» окуу китебин [7;8;11;12] мектеп мугалимдери менен биргеликте даярдадык. Ага чейин эле «Адеп» окуу китебинин аталган класстар үчүн окуу китебинин [7; 8;11;12] кол жазмаларын даярдаган элем. Окуу китептери [7;8;11;12] да ошонун негизинде басылып чыкты, албетте. Ошол кол жазмада 4-класста төртүнчү чейректе «улуттук оюндар» аттуу эки сааттык материал киргизилип, азыркыга чейин башталгыч класстарда окутулуп жатат. Андан ашык саат берүү мүмкүн эмес. Себеби жумасына бир сааттан, жыл

бою 34 саат гана окутулат. Бул окуу китебинде «оюндар ден соолугунду чындайт» аттуу рубриканын алдында «улуттук оюндар – улуттун жүзү» аттуу андан соң «Манастагы» Кошой менен Жолойдун балбан күрөшү», «Качма топ», «Көкбөрү» элдик оюну», «Чакмак таш», «Чүкө атмай» [7, 8. 125-137-бб.] деген сыяктуу темалар киргизилип, аларга карата суроо-тапшырмалар иштелип чыгып, сүрөттөр, макал-лакап, накыл кептердин коштоосунда сунушталган. Орто мектептердин башталгыч класстарында буга чейин, азыр деле жалгыз ушул «Адеп» окуу китебинде [7;8;15] улуттук оюндарга атайын көңүл бурулуп, сабакта окутулуп, окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайык, алардын таалим-тарбиялык маани-маңызы ачылып берилип келет.

Эгерде, мисалы, болжол менен алганда эки миңден ашуун кыргыз элинин улуттук оюндары бар деп эсептесек, анда, алардын баарын эле мектепке пайдаланып, таалим-тарбия бере алабыз деп айтуудан алысмын. Алардын баары, мисалы көк бөрү оюну баштап, чоң адамдар үчүн алайыкталып, ойнолуп келген. айтсак туура болчудай. Бирок алардын баарын атайын изилдеп-иликтеп, эл арасынан жыйнап, аркасынан түшкөн курактык өзгөчөлүктөрүн, кызыкчылыктарын жана жөндөмдүүлүктөрүн эске алуу менен педагогика адистигине ылайык, мектепте кенже класстарда пайдалана турган төмөнкүдөй дидактикалык оюндардын топтомун сунуш кылмакчыбыз:

Окуу-дидактикалык оюндардын кептик компетенттүүлүктү өнүктүрүүдөгү мааниси

Бул оюндар мектепте кенже класстарда ыгы менен пайдаланылса, албетте, окутуу ишине оң таасирин тийгизүү менен кептик компетенттүүлүктү өнүктүрүүгө салымын кошот. Оюндарды өткөрүүдө эмнелерди эске алуу керек? 1) учурда өтүлүп жаткан окуу программасындагы темадан четтебөө; 2) мектеп окуучуларынын жаш курагын, кызыкчылыктарын эске алуу; 3) убакытты туура пайдалануу менен

оюндун окутуп-тарбиялоочулук жана өнүктүрүүчүлүк жагына басым жасоо. Ошондо гана балдардын ой жүгүртүү маданиятын, акыл-эсинин сак-саламатчылыгын камсыз кылуу менен кептик компетенттүүлүккө окутуп-тарбиялайт. Төмөндө оюндун ар бир түрү боюнча классификацияланып бөлүнүшүн келтиребиз:

**Ой жүгүртүүнү, акыл-эс сак-саламатчылыгын өнүктүрүүчү дидактикалык оюндар аркылуу
кептик компетенттүүлүктү өнүктүрүү**

Сөз өстүрүүчү оюндар

*Сөздү туура таап айтуу
оюну*

*Сөздөрдү бат табуу жана
айтуу*

Сөз өстүрүүчү оюндар

Сөздөрдү жыйноо

*Баш тамгалары окшош
сөздөрдү айтуу жана
жыйноо*

Сүйлөм түзүү оюндары

*Сөз айкаштарын катыштырып, сүйлөм
түзүү*

Жөнөкөй сүйлөм түзүү

Татаал сүйлөм түзүү

Сүйлөмдү оңдоо оюндары

Сүйлөмдөгү катаны табуу

Сүйлөмдөгү катаны оңдоо

Сүйлөмдү катасыз жазуу

Грамматикалык оюндар

Зат атооч сөздөрдү жыйноо

Сын атооч сөздөрдү жыйноо

Этиш сөздөрдү жыйноо

Кептик-коммуникативдик оюндар

*Зат атооч сөздөрдү катыштырып
сүйлөм түзүү*

*Сын атооч сөздөрдү катыштырып
сүйлөм түзүү*

**Кептик компетенттүүлүккө
үйрөтүүчү оюндар**

*Ат атооч сөздөрдү катыштырып
диалог түзүү*

*Сан атооч сөздөрдү катыштырып
диалог түзүү*

**Кептик компетенттүүлүккө
үйрөтүүчү оюндар**

*Окуу куралдарын таза кармоо боюнча
оюн-мелдеш өткөрүү*

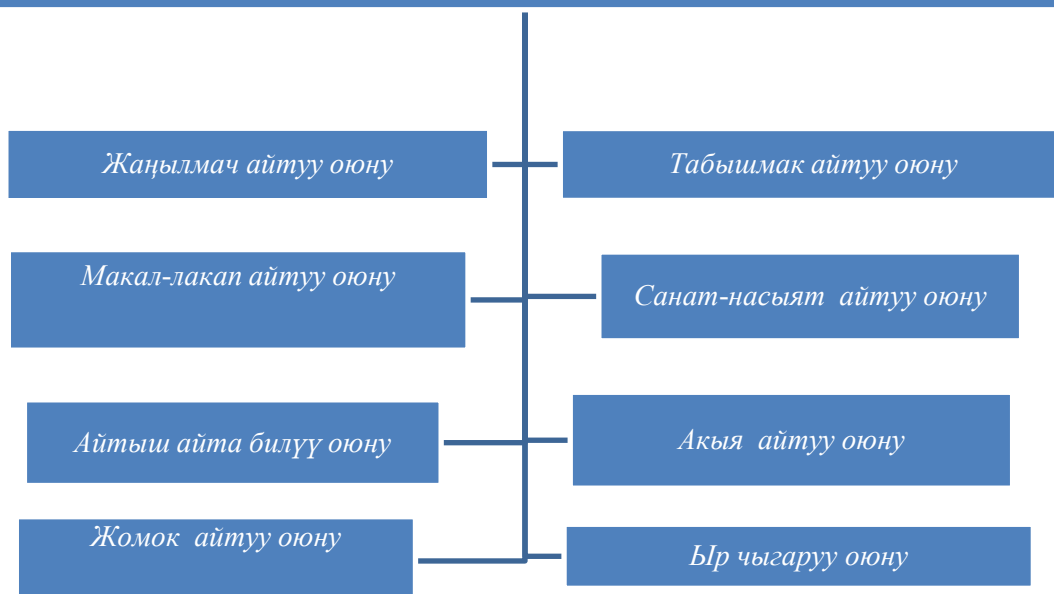
*Сылык сүйлөшө билүү боюнча оюн-
мелдеш уюштуруу*

*Сөз айкаштарын катыштырып, сүйлөм
түзүү*

Жөнөкөй сүйлөм түзүү

Татаал сүйлөм түзүү

Чечендик кепке, риторикалык ыкмаларга окутуп-үйрөтүүчү оюндар

Жаңылмач айта билүү оюнунда окуучуларды жуп менен эки-экиден айттыруу ылайык биринчи окуучу экинчиси аны кайталайт. Мисалы:

1-окуучу: Бир ак чымчык, эки ак чымчык

Үч ак чымчык, төрт ак чымчык.

2-окуучу кайталап айтат. [20. 71-73-бб.]

Жаңылмач айттыруу оюнун кыргыз эли эзелтеден бери эле улуттук оюн катары кеңири колдонуп келишкен. “Жаңылмач” деген сөздүн мааниси – жаңылбай так айтуу дегенди туюндурат. Ата-бабабыз илгерки заманда эле так, туура сүйлөгөнгө өзгөчө маани берип, уул-кыздарына тили чыккандан баштап, жаңылмач айттырып, аны бара-бара оюнга айландырып, туура эмес тантык сүйлөгөндөрдү шылдындап, намыстандырып, ал эми, туура, так сүйлөгөндөрдү мактоого алып, жаш муундарды окутуп-тарбиялап келишкен. Жаңылмач белгиленген убакытка чейин айтылып, жаңылмачты жаңылбай так, туура кайталаган окуучу оюндун жеңүүчүсү аталат. Оюн учурунда тартип сакталып, тоскоолдук

кылууга, жардамдашууга, суроо берип алаксытууга болбойт. Бул оюндан балдар көңүл буруу, эстеп калуу, ойлонуу, уга билүү, туура жооп кайтаруу маданиятына үйрөнүшөт.

Табышмак айта билүү оюну Суроо: Каза берсе түбү жок, кайда жүрсө жүгү жок. Жооп: ой [20. 76-78-бб.]

Макал-лакап айтуу оюну. Санат-насыят айтуу оюну – элдик санат-насыят ырларынын үлгүсүндө өткөрүү, мисалы: Барпынын “Балдарга насыят” [19. 422-б.]

Үлгү ырларды айтуу оюну –Айтыш айта билүү оюну, акыя айтыш оюну –Тоголок Молдонун “Талым кыз менен Көбөктүн айтышы” [3. 130-131-бб.] чыгармасын үлгү катары алса болот.

Жомок айтыш оюну ж.б.у.с. Макаланы колдон келишинче кыскартууга туура келди. Бул багытта, албетте, дагы алдыда ой-пикирлер айтылып- жазылмакчы.

Адабияттар:

1. Аскар Осмонкулов. Башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуу метод. – Б.: Турар, 2010. – 468 б.
2. Агүпү Мураталиева Улуу педагог Каратай Сартбаевдин илим казынасынан. – Б.: Айат, 2016. – 784 б.
3. Тоголок Молдо. 1-том. Фрунзе:Кыргызстан, 1970. -302б.
4. Абдыкерим Муратов Кыргыз адабиятын окутуу: теориясы жана практикасы. – Б.: Турар, 2013. -554 б.
5. Абдыкерим Муратов. Кыргыз эл педагогикасы / 2-китеп – Б.: Айат, 2016. – 240 б.
6. А.Муратов, Ж.Шериев, К.Исаков. Кыргыз адабияты: маалыматтама. 2-бас. – Б.: Айат, 2014. -384 б.
7. В.И.Мусаева ж.б. Адеп / Окуу китеби. 4-класс. – Б.: Учкун, 2005, – 172 б.

8. В.И.Мусаева ж.б. «Адеп» / Окуу китеби. 4-класс. – Б.: Учкун, 2007, – 167 б.
9. Х.Анаркулов. Кыргыз эл оюндары. – Б.: Кыргызстан, 1991, –191 б.
10. Балдар фольклору. «Эл адабияты» сериясынын 20-тому. –Б. «Шам» басмасы, 1998, – 479 б.
11. Мусаева В.И. ж.б. Адеп / Окуу китеби: 2-класс. Б: Принт-Экспресс, 2013. – 135б.
12. Мусаева В.И. ж.б. Адеп / Окуу китеби: 3-класс. Бишкек: Учкун, 2007. – 147б.
13. Мусаева В.И. ж.б. Адеп / Методикалык колдонм. 2-класс. – Б.: Учкун, 2005. – 166 б.
14. Мусаева В.И. ж.б. Адеп / Методикалык колдонм 3-класс. – Б.: Учкун, 2005. – 175 б.
15. Мусаева В.И. ж.б. Адеп / Методикалык колдонм 4-класс. – Б.: Учкун, 2005. – 222 б.
16. Мусаева В.И. ж.б. Адеп / Окуу китеби: 2-класс. – Б.: Принт-Эксп. 2013. – 135б.
17. Мусаева В.И. ж.б. Адеп / Окуу китеби: 3-класс. – Б.: Учкун, 2007. – 147б.
18. Мусаева В.И. Кыргыздын чечендери – мектепте / Окуу хрестоматиясы. – Б.: Гүлчынар, 2010. – 583 б.
19. Мусаева В.И. Кыргыз адабиятынын антолог. Акындар поэзиясы. 3-том. Б.: Кыргыз энцикл 2012. – 527 б.
20. Балдар фольклору. “Эл адабияты” сериясынын 20-тому. Б.: Шам, 1998. – 479 б.
21. Кыргыз тили сабагында чечендик кепке үйрөтүүнүн илимий-методикалык негиздери // Монография. –Б: Полиграф-бумресурс, 2016. -205б.
22. Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар: сабактын максаттары жана көрсөткүчтөрү // Окуу-метод. курал – Б: Полиграф-бумресурс, 2016. -205б.
23. Тап-тап табышмак. // Окуу куралы – Б: Полиграф-бумресурс, 2016. -205б.
24. Мусаева В.И. Алиппеге кадам // Окуу куралы. Б.: ОсОО “Принт-экспресс”, 2018. – 138б.
25. Мусаева В.И. Балдар риторикасы // Окуу куралы. Б.: Нур принт, 486б.
26. Мусаева В.И. Жазуу маданиятын окутуунун теориясы менен методикасы // Окуу-методикалык курал. Б.: Транс Принт, 2018. -475б.
27. Мусаева В.И. Кеп маданияты: теориясы менен практикасы // Монография Б.: Транс Принт, 2018. - 232б.

Рецензиялаган: п.и.д., профессор Добаев К.Д.

Оторбаев Болот Капарович,

*Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин
профессору, педагогика илимдеринин кандидаты, Бишкек ш.,
otorbaev59@mail.ru*

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. АДАБИЙ ТУУНДУНУ САБАК УЧУРУНДА ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛООНУН ЫКМАЛАРЫ

Оторбаев Болот Капарович,

*профессор Кыргызского национального университета имени Ж.Баласагына,
кандидат педагогических наук, г. Бишкек,
otorbaev59@mail.ru*

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. МЕТОДЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ ВО ВРЕМЯ УРОКА

Otorbaev Bolot Kaparovich.

*Professor of the Kyrgyz National University named after
Zh. Balasagyn, Candidate of Pedagogical Sciences, Bishkek,
otorbaev59@mail.ru*

INTERPRETATION. METHODS OF INTERPRETATION OF A WORK OF ART DURING THE LESSON

Аннотация: Макалада интерпретация, интерпретациялык ишмердүүлүк жана окуучуларды текстти интерпретациялоого үйрөтүү тууралуу маселелер каралат. Интерпретация – бул адабий туундуну окурмандын көркөм тексттин поэтикасын, ички баалуулуктарын өзүнүн маалыматты кабылдоо, ой жүгүртүү мүмкүнчүлүгүнө, эстететүүсүнө жана аңдап түшүнүүсүнө таянып көркөмдөп кайрадан түзүп чыгуусу (түшүнгөнүн чыгармачылык менен көркөм чечмелөөсү) экендигине көңүл бурулуп, ал эми интерпретациялык ишмердүүлүк– бул, көркөм чыгарманын андагы түбөлүктүү жана адеп-ахлактык баалуулуктар камтылган ички маани-маңызын өз алдынчалар аңдап билүүгө деген жөндөмдүүлүктөрүн калыптандырууга багытталган, азыркы адабий билим берүүдөгү эң бир маанилүү иш-чаралардын жүзөгө ашырылышы экенин далилдөөгө аракет жасалат.

Түйүндүү сөздөр: интерпретация, интерпретациялык ишмердүүлүк, көркөм текстти интерпретациялоо.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы интерпретации, интерпретационной деятельности и обучения учащихся интерпретации текста. Интерпретация – это повторное воссоздание в своей памяти поэтику художественного произведения опираясь на собственное восприятие информации, мышление и анализ. А интерпретационная деятельность– это деятельность, направленная на формирование умения у учащихся собственного восприятия и истолкования нравственных ценностей данного произведения, что является в настоящее время одним из важных мероприятий литературного образования, которая лежит в основе данной статьи.

Ключевые слова: интерпретация, интерпретационная деятельность, интерпретация художественного текста.

Abstract: The article deals with the issues of interpretation, interpretive activity and teaching students to interpret the text. Interpretation is the re-creation in one's memory of the poetics of a work of art based on one's own perception of information, thinking and analysis. And interpretive activity is an activity aimed at developing students' ability to perceive and interpret the moral values of this work, which is currently one of the important activities of literary education, which is the basis of this article.

Keywords: interpretation, interpretive activity, interpretation of a literary text.

1. Интерпретация түшүнүгү. Адабият сабагындагы интерпретациялык ишмердүүлүк.

Белгилүү болгондой, мектептин бүтүрүүчүлөрүнүн басымдуу көпчүлүгү жат жазууну же баяндаманы (изложениени) түзүк жазышканы менен, жадесе көлөмү чакан текстти да өз алдынчалуу түзө алышпайт. Жетиштүү маалыматтуу жана акылдуу эле көрүнгөн балдар да өздөрүнүн жекече ойлорун чагылдырууда стилдик каталарга жол берүүсүз сүйлөм түзүүгө жөндөмсүз. Айрым өз алдынчалуу сүйлөмдөрдү эптеп түзгөн күндө да, аларды абзацтарга ажырымдап, анан ал абзацтарды ырааттуу логикалык бүтүндүк катары текстке бириктире алышпайт. Бүтүрүүчү кандайдыр бир жол менен ЖОЖго окууга өтүп кетсе да, кийинки студенттик ишмердүүлүгүндө курстук, дипломдук иштерди, эсеп-чотторду жазуу же оозеки сүйлөп чыгууга даярдануу ал үчүн эң эле оор милдеттерден болуп кала берет. Демек, көлөмү анча чоң эмес көркөм текстти түзө билүү билгичтигине, көндүмдөрүнө ээ болуу – орто мектептин окуучуларына жана бүтүрүүчүлөрүнө коюлуучу талаптардын эң негиздүүлөрүнүн бири.

Мектептеги адабият сабагы чыгарманы «жагат – жакпайт» принцибинде баалоого болбошуна үйрөтүшү керек. Искусствого карата мындай чектелүү түшүнүктөн тезинен арылганыбыз ылайык.

Адабиятты искусство – сөз өнөрү катары кабылдап түшүнүүчүн чыгарманы, анын текстин интерпретациялоонун көндүмдөрүнө ээ болуу зарыл. Тилекке каршы, мектептерде далай убакыттардан бери адабий тексттерди интерпретациялоого өтө эле аз көңүл бурулуп келет. Ортоңку класстарды мындай коёлу, жадесе жогорку класстардын окуучулары да сынчы-адабиятчылар пикирлерин айтып үлгүрө элек чыгармаларды кандайча кылып окууну, өз сөзү менен көркөмдөп аңгемелөөнү жана баалоону таптакыр эле билишпейт.

Окуучуларды текстти интерпретациялоого үйрөтүүгө болобу? Албетте, болот. Бул үчүн окуу курсунун теориялык бөлүгүн жаңы түшүнүктөр менен толуктоо керек. Деги «интерпретация» деген эмне? «Интерпретация», «көркөм текстти интерпретациялоо» түшүнүгү өткөн кылымдын 60–80-жылдарынан бери карай адабият мугалимдеринин көңүлүн буруп келет. Ал латындын «*interpretatio* – **ортомчулук**» деген сөзүнөн алынып, кайсы бир нерсенин маңызын чечмелөө, түшүндүрүү, кайсы бир адабий туундуну чыгармачылык менен талдоо дегенди билдирет. Ал эми Интернеттеги «Википедияда – Эркин энциклопедияда» «**интерпретация**» термини **текстти «анын ички маани-маңызын андап билүү максатында чечмелеп түшүндүрүү» деп берилет.**

«Интерпретация» түшүнүгү Ролан Барттын (1915–1980) эмгектеринде ачылган. Окумуштуу аны «окулгандагы абалында алып чыгуу» деп аныктайт. Мында окурман – мектеп окуучусу адабий туундунун окуяларынын өнүгүү тартибине ынануу менен, окуянынын мейкинине сүнгүп кирип, чыгарманы өзүнүн жекече түшүнгөнүнө ылайык өз сөзү менен оозеки же жазуу түрүндө

кайрадан түзүп чыгат. Демек, интерпретация – бул окулган тексттен түшүнгөнүнө чыгармачылык мамиле кылып, андап-туюнганын чечмелеп, өз сөзү менен оозеки же жазуу түрүндө көркөм баяндоо.

Азыркы адабияттаануу илиминин аныктамасы боюнча интерпретация – бул «көркөм текстти окуган учурда кандайдыр бир белгилүү маданий-тарыхый жана инсандык жагдай-шарттарда чыгарманын эмоционалдык-маанилик маңызын талдап талкуулоо». Профессор А.Муратовдун өзүнүн жеке пикиринде, интерпретация «**текстти окуу, түшүнүү, түшүндүрүү (комментарий) менен гана чектелбейт, андан тереңирээк кетет**».¹

Бул боюнча атайын адабияттарды талдоого алууда «интерпретация» түшүнүгүнүн төмөндөгүдөй чечмелеништери көңүлгө алынганы ылайык:

- «адабий туундунун идеялык-эстетикалык, маани-маңыздык жана эмоционалдык маалыматын анык болууну автордук көрүүнү жана таанып-билүүнү кайрадан түзүү жолу менен жүзөгө ашырып өздөштүрүү» (Кухаренко В.А., 1988. – С. 6);
- «баштапкы көркөм тексттин түзүмүнөн келип чыгуучу, субъектин мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык көркөм кабылдоонун салыштырмалуу туруктуу жыйынтыгы катары окурман тарабынан оозеки же жазуу түрүндө баяндалчу текст» (Рощина Е.Н., 1996. – С. 102);
- «окулгандын өздүк версиясы», «адабий туундунун жекеликтүү чечмеленүүсү» (Маранцман В.Г., 1998. – С. 36);
- «окурмандын кептик баяндоодо (оозеки же жазуу түрүндө) өзүнүн окурмандык жөндөмдүүлүктөрүн алып чыгуу мүмкүнчүлүгү» (Богданова О.Ю., 2000. – С. 87);
- «субъектин курактык жана интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык тереңдетип кабылдоосунун негизинде өз алдынчалуу жаңы көркөм адабий чыгарманы түзүү» (Якименко Р.В., 2001. – С. 42).
- «интерпретация – бул чыгарманын маани-маңызын чечмелөө» (Матвеева Е.И., 2005. – С. 26–27).

Бардык бул жогоруда саналып өтүлгөн түшүндүрүүлөр «интерпретация» термининин мектептик практикада колдонууга ылайыктуу чечмеленишин алып чыгууга мүмкүндүк берет: **«Интерпретация – бул адабий туундуну окурмандын көркөм тексттин поэтикасын, ички баалуулуктарын өзүнүн маалыматты кабылдоо, ой жүгүртүү мүмкүнчүлүгүнө, элестетүүсүнө жана андап түшүнүүсүнө таянып көркөмдөп кайрадан**

¹ Караңыз: Муратов А. Кыргыз адабиятын окутуу: теориясы жана практикасы. – Б.: Турар, 2013. – 118-б.

түзүп чыгуусу (түшүнгөнүн чыгармачылык менен көркөм чечмелөөсү)».

Ал эми интерпретациялык ишмердүүлүк – бул, профессор Леонов Сергей Александровичтин аныктоосу боюнча, **көркөм чыгарманын андагы түбөлүктүү жана адеп-ахлактык баалуулуктар камтылган ички маани-маңызын өз алдынчалуу аңдап билүүгө деген жөндөмдүүлүктөрүн калыптандырууга багытталган, азыркы адабий билим берүүдөгү эң бир маанилүү иш-чаралардын жүзөгө ашырылышы.** Мектеп практикасында интерпретациялык ишмердүүлүк чыгарманы талдоо билгичтигинин түзүлүп калыптануусу менен эриш-аркак айкалыша болору эч кандай деле күмөн жаратпашы керек, себеби мында адепки алган таасирлер ошол баштапкы калыбында сакталып, ошол эле маалда анын адабий туундуну кабылдоосунун жана баалоосунун фундаменталдуу илимий негизи болуп кала беришет. Ан-дыктан айрым адабият мугалимдеринин талдоону интерпретациялоо менен алмаштырууга умтулуулары чыгарманын азыркы учурда толук ачылган тереңдеги философиялык маани-маңызы тууралуу түшүнүктү байытып коюулантуунун ордуна туундунун автордун айтайын деген ойлорунан жана тарыхый контекстен маалыматы аз мектеп окуучусунун көркөмдүгү бошон, эстетикалык дарамети жармач үлгүсүнүн жаралышына алып келет. Демек, адабий талдоо менен интерпретациялык ишмердүүлүк бири экинчисин толуктап, кошумчалоо менен, ар биринин орду өз-өзүнчө, ажырымдуу.

Профессор С.А.Леоновдун көрсөткөнүнө ылайык интерпретациянын төмөндөгүдөй түрлөрү бар:

- автордук ойду тереңден түшүнүүгө жана ачууга багытталган интерпретация;
- чыгарманын жазылыш убактысын жана анын окулуш убактысын өз ара байланыштыруучу философиялык-адеп-ахлактык байлыкты ачуудан туруучу тарыхый-функционалдык интерпретация;
- автордун ички руханий-эстетикалык дүйнөсүн жана анын чыгармадагы өмүр баяндык фактылары көңүлгө алынуу менен түзүлгөн каармандарга карата инсандык мамилесин тереңден кабылдоого багытталган интерпретация;
- адабий чыгарманын көркөм-поэтикалык курамдык бөлүктөрүнө, алардын тереңиндеги мааниге жетишүүдөгү ролуна делинген интерпретация;
- турмуш-тиричиликтик мүнөздөгү интерпретация, мунун негизинде чыгармада сүрөттөлгөн адептик тирешүүлөргө, сюжеттик кырдаалдарга жана тийиштүү чечмелеп түшүндүрүүлөргө өзүнүн жекече түшүнүүлөрүн күчтөп таңуулоо жатат;
- мектеп окуучусунун саясый окуяларды, өткөндүн жана азыркы учурдун реалдуу тарыхый инсандарын алып чыгууну өзүнө

камтуучу

саясатташтырылган

интерпретация.

Интерпретациянын түрлөрүн айырмалай билүү сабакка даярдануу учурунда мугалимге – кыргыз адабияты мугалимине зарыл жана көркөм текстти чечмелөөнүн илимий жактан өзүн актаган түрүн тандап алууга жардам берет.

Адабият сабагы процессиндеги интерпретациялык ишмердүүлүк төмөндөгүдөй типтерге ажырымдалат:

1. Адабий туундудагы кагылышууларды (конфликттерди) чечмелөө, андан түбөлүктүү, бүткүл адамзаттык башталышты табуу. Мисалы, М.Байжиевдин «Төрт адам» драмасындагы глобалдык кагылышууну кыйла тереңден түшүнүүгө аракеттенүү.

2. Бир ошол эле чыгармага жасалган ар башка интерпретация-ларды салыштыруу жана алып чыгылган өз алдынчалуу чечмелеништерди (трактовоккаларды), алардын негизделиштерин табуу, талдоо. Мисалы, Ч.Айтматовдун «Бетме-бет» повестиндеги Ысмайылды актап, Сейдени каралаган интерпретацияны Ысмайылды каралаган, Сейдени актаган интерпретация менен салыштыруу. Бул үчүн окуучулар ар кими өз-өзүнчө «Бетме-бет» повестиндеги Сейде менен Ысмайылга карата жекече мамилем» деген темада жазуу жүзүндө интерпретация түзүшүп, аларды класста чогуу-чаран салыштырып, талдоого алышат. «Делбирим» повестиндеги каармандардын мүнөздөлүшүнө делинген эки башка интерпретацияларды алардын негизделиштерин таап, салыштырып талдоодо андай интерпретациянын бири мисал окуу куралынын аяккы беттеринде тиркеме катары келтирилген «Идеалдуу каарманы жок чыгарма же «Делбирим» повестине айрым штрихтер» деген талдоону, ал эми бөлөк, экинчи бир интерпретацияланыш катары адабиятчы окумуштуулар: К.Асаналиевдин, К.Артыкбаевдин, Г.Гачевдин, Л.Үкүбаеванын, Б.Керимжанованын ж.б. адабий сын материалдарын пайдаланса болчудай.

3. Негизги символиканын ар кыл түрдүү жекече чечмелеништерин өз алдынчалуу алып чыгуу, аларды чыгарманын жалпы маңызын түшүнүү жана автордук позиция менен салыштыруу, талдоо. Мында А.Токомбаевдин «Күүнүн сыры» аңгемесиндеги «сырдуу күү», Т.Касымбековдун «Сынган кылыч» романындагы дубалдын төрүнө кадалган «эски чокой», К.Каимовдун «Анарбайдын көпүрөсү» аңгемесиндеги «көпүрө», Ч.Айтматовдун «Биринчи мугалим» повестиндеги «кош терек», «Чыңгыз хандын ак булуту» романга кошумчадагы «ак булут» ж.б. интерпретацияланыштары, сөзсүз, текстке тереңдеп кирүү талабын коёт. Бул боюнча адабиятчы окумуштуулар: К.Артыкбаевдин, К.Даутовдун, А.Садыковдун, К.Асаналиевдин, Л.Үкүбаеванын, А.Акматалиевдин ж.б. талдоолору менен окуучуларды алардын өздөрүнүн интерпретацияларын талкуулоо маалында тааныштыра кетүү максатка ылайыктуу.

4. Адабий туундуну көркөм чыгармачылыктын ар кыл түрдүү формаларына алып өтүү, мисалы, драмалык чыгарманын бул же тигил интерпретацияланышын негиздөө жана реалдуу ишке ашыруу («спектаклди классы менен чогуу көрүү», «спектаклдин репетициясында», «сөз жүзүндөгү жана аракеттеги мизансценаны түзүү», «режиссердук ремаркаларды жазуу», «декорацияларды тартуу» ж.б. сабак формаларын колдонууга алуу негизинде).

5. Кыргыз адабияты сабактарында кесипкөй интерпретаторлордун ролунда сүйлөп чыгуу милдетин коюучу ар кыл түрдүү чыгармачылык кептик кырдаалдарды пайдалануу (мисалы, азыркы заманбап адабиятты: анын баалуу жана негативдүү жактарын талкуулоо үчүн «жаш сынчылар клубунун отуруму» сабак формасын колдонууга алуу).

2. Мектептеги адабият сабагында көркөм чыгармаларды интерпретациялоонун ыкмалары.

Дегинкиси, мектептеги адабий туундунун тексти менен болчу жумуштарда көркөм интерпретациянын ар кыл түрдүү формаларынын колдонулушу зор кызыгууларды жаратып келет, мында мугалим окуучулардын эстетикалык таасирленүүлөрүнө бет келүү менен, алардын жигердүүлүктөрүн сүймөлөп күчөтүү, арттыруу мүмкүнчүлүгүн алат. Окуучулардын адабий чыгарманы көркөм интерпретациялоодон алган эстетикалык таасирлерин андап баалоодо көбүрөөк табигый келип чыкчу суроолор төмөндөгүдөй болушу ыктымал:

1. Интерпретатор автордук идеяны бере алдыбы?

2. Интерпретатор менен кайсы жагынан макулсуң, адабий чыгарманын ал түзгөн үлгүсү сага эмнеликтен күмөндүү, ал гана эмес начар жаратылгандай туюлууда?

3. Адабий туундуну интерпретациялоо силерге жаңы эмнени үйрөттү?

Ушунда адабий чыгарманын интерпретатору – мектеп окуучусу кандай милдетти аткарды: автордук идеяны ошол боюнча кайрадан алып чыгуу-чунунбу, авторлоштунбу же бирөөнүн текстин өзүнүкүндөй пайдаланган плагиат автордунбу? – деген суроо келип чыгат.

Интерпретацияны аткарылыш мүнөзүнө карай **окурмандык (адепки), илимий** жана **чыгармачылык-образдык** деп айырмалашат. Адепки интерпретация окурман – мектеп окуучусу чыгарманы адеп окуганда алган таасирге негизденет. Бул адепки интерпретация окурмандын (окуучунун) аң-сезиминде дайым эле логикалык бүтүндүктө түзүлүп калыптана бербейт, көп учурларда санаркап-толкундоо, таасирленүү, туюнуу түрүндө болот да, анан акырындап унутулуп кала берет. Илимий интерпретацияда адабият мугалими же мектеп окуучусу өзүнүн окурмандык таасирленүүсүнө таянып, чыгарма тууралуу жекече пикирин жетиштүү так, логикалуу түзөт, андан соң адепки пикирин талдоо аркылуу текшерет, жыйынтыгында окулган текст боюнча илимий интерпретация алынган болот. Көркөм чыгарманын искусствонун башка түрлөрүнө

алып өтүлүүсү чыгармачылык-образдык интерпретациялоого кеңири мүмкүнчүлүктөрдү түзөт. Интерпретациялоонун ушундагы эң бир олуттуу көйгөй болуп көркөм туундуларды ар кыл түрдүү чечмелеп түшүндүрүүлөрдүн – өз сөзү менен чыгармачылыктуу кайра түзүүлөрдүн логикалык жана эстетикалык жактан алгылыктуулугу, кызыктуулугу, жандуулугу эсептелинет.

Көркөм чыгарманы интерпретациялоо жөнүндө ой жүгүртүп жатып, окумуштуу-методист В.Г.Маранцман окурмандын – мектеп окуучусунун калемгер менен жакындан баарлашуу эркиндигине дароо эле келе койбошу, талданып жаткан текст дароо эле түшүнүктүү болуп калбашы мүмкүндүгү тууралуу айтат. Бул биздин кыргыз мектебинин мисалында чыгармачылык интеллектуалдык салмагы, көрөңгөсү эң эле ар кыл маектештер: А.Токомбаев, Ж.Турусбеков, А.Осмонов, С.Эралиев, Т.Кожомбердиев, К.Жантөшев, Т.Сыдыкбеков, У.Абдукаимов, Т.Касымбеков, Ч.Айтматов, М.Гапаров, А.Саспаев, Т.Абдымомунов, М.Байжиев, Ш.Садыбакасов ж.б. менен авторлош катары эркин баарлашууга жетишүү бир топ кыйынчылык менен келет. Ар бир жолкуда текстти өз алдынчалар андап түшүнүү процесси окурман-мектеп окуучусунун адабий билимине, жекече тажрыйбасына, интеллектуалдык мүмкүнчүлүгүнө, психикалык процесстердин (кабылдоо, ой жүгүртүү, элестетүү) өздөрүнө тийиштүү бөтөнчөлүктөрүнө, теориялык жана практикалык көндүмдөрүнүн өнүгүү деңгээлине таянат. Окуучу адабий туундудан канча нерсени «көрүүгө» жөндөмдүү болсо, так ошончону гана «көрөт». Демек, мындагы адабият мугалиминин милдети – окурман-мектеп окуучусун жана көркөм текстти бири-бирине максималдуу жакындатууга мүмкүнчүлүк берүүчү натыйжалуу усулдарды жана ыкмаларды табуу.

Усулдук адабияттардын тийиштүү маалыматтары көркөм текстти интерпретациялоого көмөктөшүүчү төмөндөгүдөй усулдарды жана ыкмаларды бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет:

- адабий сын менен болчу жумуштар;
- бул же тигил адабий туундуну баалоо менен байланышкан маалыматтар;
- адабий туундунун мазмунун искусствонун башка түрлөрүндө чагылдыруу көйгөйү менен байланышкан салыштыруулар;
- түйүндүү сөздөрдү жана ассоциацияларды (биригүүлөрдү, өз ара байланыштарды) табуу;
- чыгармачылык мүнөздөгү ар кыл түрдүү дилбаяндар.

Окумуштуу-методисттер ошондой эле текстти чечмелеп түшүндүрүүнүн аталыштарды жана эпиграфтарды талкуулоо, автор жана анын каармандары менен алака-катышта болуу жана ичтен өз алдынча баарлашуу, окулганды талкуулоо аркылуу ой элегинен өткөрүү сыяктуу жумуштарынын аткарылышын сунушташат.

Өз алдынчалар же мугалимдин жетекчилиги астында өтчү чыгарманы адепки кабылдоо баскычындагы интерпретацияланууну түзүү процесси туундуну экинчи жолку же көп жолку

кайталап окууда андан ары улантылат. Мына ушундайча текст менен болчу жумуштардагы интерпретациялоонун жекече учурларда кандай болсо, так эле ошондой топтук учурларда алып барылышынын вариативдүүлүгү жана көп түрдүүлүгү тууралуу айтса болот. Мындан тышкары, адабий туундуну интерпретациялоого төмөндөгү аспектилер таасирин тийгизишет:

- тексттин (чыгарманын) тектик-уруулук мүнөздүү өзгөчөлүгү;
- текстте лексиканын экспрессивдик боёкторунун, троптордун орун алышы;
- тексттин стили жана тиби;
- тексттин композициялык чечилиши.

Көркөм чыгарманы интерпретациялоонун мектеп практикасында жекече, топтук жана жамааттык жумуштардын ар кыл түрдүү формалары колдонулат.

Ушунда интерпретатор-мектеп окуучусунун мектепте өтүлчү кыргыз адабияты сабактарындагы интерпретациялык ишмердүүлүктөрүүчүн бөтөнчө маанилүү, адабиятты окутуу методикасында салттуу колдонулуучу бир катар интерпретациялык ыкмаларга токтоло кетүү ылайык болуп турат. Алгач көркөм текст менен болчу оозеки жумуштар системасындагы интерпретацияны алып баруунун ык-амалдарын карайлы:

1) Оозеки сүрөттөө, баяндоо (цитаталык материал келтирилүү менен айрым эпизоддогу же инсандык-жекелик цитаталарды келтирүүсүз бүткүл сюжет боюнча каармандын портретин, каарманга мүнөздөмөнү түзүү).

Бул интерпретациялык ыкманын колдонулушу, эреже катары, төмөндөгүдөй суроо-тапшырмалардын алкагында алып барылат: «Бул же тигил окуяга, каарманга мүнөздөмө бергиле», «Каармандын адамдарга, жандуу жана жансыз жаратылышка карата жасаган мамилесине, бүтүргөн иштерине мүнөздөмө бергиле», «Сен каармандын тышкы көрүнүшүнүн, мүнөз-сапаттарынын кайсы жагына көңүл бурат элен?» ж.б. Ушуга окшогон суроо-тапшырмалар чыгарманын көркөм текстинин тилдик материалы менен жумуштарга логикалуу түрдө жакындатат.

2) Тексттен көркөм деталдарды бөлүп алуу, чыгарманын тилинин көркөм-сүрөттөөчүлүк каражаттарын талдоо.

Чыгарманын бул же тигил аспектинин мүнөздөө менен, окуучулар анын көркөм сөздүк жабдылышына көңүлдөрүн бурушат. Мугалим текстте «кокусунан кирип калган» сөздөр болбошун, ар бир сөз – бул образ, маани-маңыз, өзгөчөлүк ой экенин окуучуларынын түшүнүүсүнө көмөктөш болуусу керек. Аналитикалык ой жүгүртүү жана чыгармачылык элестетүү, мисалы, төмөндөгүдөй суроолордун жардамы менен жигердештирилет: «Ч.Айтматовдун «Атадан калган туяк» аңгемесинде Жээнгүл эмне себептен баласы Авалбекке кинодогу мурутчан жоокерди көрсөтүп: «тигиногу сенин атаң...» деп айтты?», «Ч.Айтматов «Бетме-бет» повестинин кийинки иштелишине Ысмайылдын энесин көмө албай калган эпизодду киргизүү менен

анын жексурдугун, Сейденин урматтоосуна татыксыздыгын дагы да тереңдетип, коюулантып алган жокпу?», «Окумуштуу-адабиятчы К.Артыкбаевдин жазуучу А.Саспаевдин авторлугундагы «Сарала ит» аңгемесине карата айтып-жазган пикирлеринин кайсыларына макулсуң да, кайсыларына макул эмессиң?» ж.б.

3) Бир чыгарманын же бир нече чыгарманын ичиндеги сюжеттик сызыктарды, кейипкерлерди салыштыруу.

Салыштырып талдоо методикасы атайын адабияттарда жетиштүү толук иштелген. Белгилеп кетүү керек, бул ыкма V жана VI класстарда элдик оозеки чыгармачылыктын эпикалык үлгүлөрүн, адабий жомокторду үйрөнүүдө бөтөнчө натыйжалуу. Мугалим окуучулары кайсы элдик жомокторду, ошондой эле адабий жомокторду окушканын, дүйнөнүн ар башка элдеринин жомокторунан, автордук фольклордук сюжетте иштелген жомоктордон кандай окшоштуктарды жана айырмачылыктарды таба алышканын тактайт. Интерпретация мындай учурда окулган материалдын санынан көз каранды жана кийинки жалпылоо ыкмасына өтүүгө мүмкүндүк берет.

4) Жалпылоо.

Ар кыл түрдүү чыгармалардын сюжеттик сызыктарын салыштыруу менен, окуучулар «өзүн алып жүрүүчүлүгү», «тип», «типтүү», «универсалдуу фольклордук үлгүлөр» түшүнүктөрүнө ээ болушат. Акыркыларын үйрөнүү андан ары карай, мисалы, VI класста А.Токомбаевдин «Күүнүн сыры» аңгемесиндеги баатыр кыздын образынан фольклордук башталыштарды (мисалы, кыздын алакөөдөн баатыр жигитке каршы жаа тартып эрегишкени эпизоду) көрүүгө көмөктөш болот. Окуучуларды интерпретациялык жалпылоого карай жетелөөчү суроолордун бири – каарманга ысым берилбегени тууралуу суроо. Ырасында эле калемгер өзүнүн айтылуу аңгемесин жаратып жатып, андагы каармандардын эң бир көрүнүктүүсү баатыр кызга эмнеликтен өзүнө тийиштүү ысым ыйгарбады экен?.. Эреже катары, ушул жагдай образдын жекеликтүү эмес, жалпы типтүүлүгүнөн кабар берет, бул өз кезегинде башка жаңы катар коюп салыштырууларды жигерлештирет.

5) Өздүк окурмандык позицияны түзүү.

Бул ыкма – нукура интерпретация, себеби ар бир окурман – мектеп окуучусу ар бир окулгандан кичине болсо өзүнүкүн көрөт, ал эми кеңири алганда – окулганга карата ар кимисинин жеке өз көз карашы, пикири бар. Ушул ыкманын камтуу алкагы: каарман тууралуу, анын кылган иши тууралуу, жалпы эле жагдай-шарт тууралуу, чыгарма ж.б. тууралуу өзүнүн жекече пикирин тартынбай айтуу мүмкүнчүлүгү болуп жетишинче кенен. Текстти кабылдоо – окулганга пикир айтуу; бул ыкма менен чыгарманын текстин үйрөнүүнү жыйынтыктаган максатка ылайыктуу. Мында биз төмөндөгүдөй суроолор тизмеги менен иш алып барабыз: «Каарман ушундай шарт-кырдаалда туура кылды деп ойлойсуңбу», «Кимди жана эмне себептен аны башкы каарман деп эсептөөгө болот?», «Кейипкерлердин ичинен ки-мисин биз жектеп, ал эми

кимиси менен сыймыктанабыз?», «Каармандардын ичинен кимиси сага жакын жана эмнеликтен, ал эми кимисинин позициясы сен үчүн түшүнүксүз бойдон калды?», «Кайсы кейипкердин бүтүргөн иштери бизди өзүбүз тууралуу ойлоонууга мажбурлайт?» ж.б.

Кыргыз адабиятынан жазуу түрүндөгү чыгармачылык иштер системасында интерпретацияны алып баруунун негиздүү маселелери. Мында көркөм чыгарма менен жумуштардын маанилүү баскычтарынын бири болуп жазуу жүзүндөгү чыгармачылык иштерди жүргүзүү эсептелинет, булардын максаты – автордук идеяны жана анда камтылган ойду окулгандын негизинде өздүк жекече тексттерди сүрөттөр менен көркөмдөп жасалгалоо жана жазуу аркылуу көрсөтмөлүү, образдуу алып чыгуу билгичтигин өнүктүрүү, окуучулардын интерпретациялоочулук көндүмдөрүн түзүп калыптандыруу.

Мындай жумуш сүрөткер түзгөн чыгарманын текстине түздөн-түз үн кошуу, искусствонун башка бир түрүнүн каражаттары менен адабий образдарга сүңгүп кирүү аракети, чыгарманын сюжетин түшүнүү болуп эсептелет.

Мектептин V–VI класстарындагы кыргыз адабиятын салттуу окутуу методикасында интерпретациялоонун окуучулардын чыгармага карата иллюстрацияларды түзүүсү (бул ыкма жөө жомокторду үйрөнүүдө бөтөнчө жигердүү колдонулат) жана искусствонун башка түрлөрүнө да кайрылуусу (көркөм сүрөт өнөрү, музыка, кино) сыяктуу ыкмалары, б.а. буга чейин эле түзүлгөн интерпретациялардын талдоолору колдонулат.

Бирок окутуу практикасы көрсөткөндөй, окуучуларды өздөрүнүн чыгармачылыктары, өздөрүн көрсөтүү мүмкүнчүлүгү кызыктырат, андыктан окуучулардын өз алдынчалуу интерпретациялык ишмердүүлүгүнө кыйла кең-кесири токтолуу зарылдыгы бар. Мында кеп салттуу мектеп дилбаяндары (анткен менен жазуу жумуштарынын буга окшогон түрлөрүөзүндө интерпретациялоонун элементтерин алып жүрүшөры айныксыз) тууралуу жүргөн жок. Чыгармачылык жазуу иштери – бул өзүнүн адабий көркөм чыгармасын түзүү.

Адабият сабагынан жазуу жүзүндөгү интерпретацияны алып барууда алдын ала даярдык иштерин жүргүзүү бөтөнчө маанилүү, мындан үйрөнүлүп жаткан программалык материал менен түз байланыш дароо эле баамга урунат. Карайлы:

1. Үйрөнүлүп жаткан чыгармалардын тектик-уруулук бөтөнчөлүгү менен кең-кесири таанышуу (текстин өзгөчөлүктөрүн бөлүп көрсөтүү).

2. Теориялык-адабий түшүнүктөрдү иштетүүдөн өткөрүү.

3. Чыгарманын композициялык элементтери менен таанышуу.

4. Тилдик ыкмалар жана көркөм таасирдүүлүктүн каражаттары менен болчу иштер.

5. Жазуучунун жекече стилинин жана анын чыгармаларынын тилинин бөтөнчөлүктөрүн таап, алып чыгуу.

Мына ушундай алдын ала жүргүзүлчү даярдык иштерине таянылып, көркөм чыгарманын текстин интерпретациялоо жумуштары алып барылат.

Билимин текшерүү үчүн суроолор:

1. Көлөмү анча чоң эмес көркөм текстти түзө билүү билгичтигине, көндүмдөрүнө ээ болуу орто мектептин окуучуларына жана бүтүрүүчүлөрүнө коюлуучу талаптардын эң негиздүүлөрүнүн бири экени эмнеден улам көрүнөт?
2. Мектеп окуучуларынын чыгарманы, анын текстин интерпретациялоонун көндүмдөрүнө сөзсүз ээ болуусу зарылдыгы эмнеден улам деп ойлойсунар?
3. «Интерпретация» түшүнүгү Интернеттеги «Википедияда», Ролан Барттын эмгектеринде кандайча болуп чечмеленет?
4. «Интерпретация» түшүнүгүн проф. А.Муратов кандайча кылып аныктаган?
5. «Интерпретация» түшүнүгү тууралуу пикир айткан дагы кайсы окумуштууларды билесинер?
6. Интерпретация деген деги эмне экен? Аны колдонууга ылайыктуу кылып кандайча чечмелесе болчудай?
7. Интерпретациялык ишмердүүлүк деген эмне? Проф. С.А.Леоновдун айтымында ал кандайча аныкталат?
8. Профессор С.А.Леоновдун көрсөткөнүнө ылайык интерпретациянын кандай түрлөрү бар?
9. Адабият сабагы процессиндеги интерпретациялык ишмердүүлүк кандай типтерге ажырымдалат? Интерпретациялык ишмердүүлүктүн бул типтери боюнча кандай иштер алып барылышы ыктымал?
10. Окуучулардын адабий чыгарманы көркөм интерпретациялоодон алган эстетикалык таасирлерин аңдап баалоодо көбүрөөк табигый келип чыкчу суроолор кандайча болушу мүмкүн?
11. Интерпретацияны аткарылыш мүнөзүнө карай кандайча кылып айырмалашат?
12. Көркөм чыгарманы интерпретациялоо жөнүндө ой жүгүртүп жатып, окумуштуу-методист В.Г.Маранцман эмне тууралуу айтат?
13. Усулдук адабияттардын тийиштүү маалыматтары көркөм текстти интерпретациялоого көмөктөшүүчү кандай усулдарды жана ыкмаларды бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет?
14. Окумуштуу-методисттер текстти интерпретациялоодо дагы кандай жумуштардын аткарылышын сунушташат?
15. Көркөм текст менен болчу оозеки жумуштар системасындагы интерпретацияны алып баруунун ык-амалдары кайсылар жана алар кандайча мүнөздөлүшөт?
16. Кыргыз адабиятынан жазуу түрүндөгү чыгармачылык иштер системасында интерпретацияны алып баруунун

- негиздүү маселелери болуп кайсылар эсептелишет?
17. Адабият сабагынан жазуу жүзүндөгү интерпретацияны алып барууда кандай

алдын ала даярдык иштерин жүргүзүү бөтөнчө маанилүү?

Адабияттар:

1. Алексеева М.А. Преподавание литературы: образовательные технологии. Учебно-методическое пособие. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2014. – 100 с.
2. Богданова О.Ю., Леонов С.А., Чертов В.Ф. Теория и методика обучения литературе. Учебник для студентов пед. вузов. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 400 с.
3. Горобец Н.И. Интерпретационная деятельность учащихся на уроках литературы. – Архангельск: ИПЦ САФУ, 2012. – 208 ст.
4. Ионин Г.Н. Школьное литературоведение: Учебное пособие к спецкурсу. – Л., 1986. – 72 с.
5. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 208 с.
6. Маранцман В.Г. Интерпретация художественных произведений как технология общения. – СПб., 1998. – 89 с.
7. Методика преподавания литературы. / Под ред. О.Ю.Богдановой, В.Г.Маранцмана. В 2 ч. 1 ч. – М.: Просвещение. Владос, 1994. – 288 с.; 2 ч. – М.: Просвещение. Владос, 1994. – 304 с.
8. Муратов А. Кыргыз адабиятын окутуу: теориясы жана практикасы. – Б.: Турар, 2013.
9. Пранцова Г.В., Романичева Е.С. Методика обучения литературе: практикум. – М.: Флинта–Наука, 2012. – 272 с.
10. Романичева Е.С., Сосновская И.В. Введение в методику обучения литературе. Учебное пособие для вузов по специальности «Русский язык и литература. – М.: Флинта–Наука, 2012. – 208 с.
11. Сосновская И.В. Методика преподавания литературы в современной школе: монография. – Иркутск: Изд-во ВСГАО, 2016. – 307 с.
12. Технология и методики обучения литературе. Учебное пособие для бакалавров. Под редакцией В.А.Кохановой. – М.: Флинта–Наука, 2011. – 248 с.
13. Шевцова Л.И. Методика преподавания русской литературы. Учебное пособие. – Минск: Адукацыя і выхаванне, 2017. – 224 с.
14. Ядровская Е.Р. Развитие интерпретационной деятельности читателя-школьника в процессе литературного образования (5–11 классы): монография. – СПб.: ООО «Книжный Дом, 2012. – 184 с.

Алымова Б.Ж., Елешова Н.К.

*Ош мамлекеттик университети, Математика жана информациялык технологиялар факультетинин
магистранттары*

**5-6-КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ЛОГИКАЛЫК ОЙ ЖҮГҮРТҮҮЛӨРҮН
ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ЖОЛДОРУ
(Математиканы окутуунун мисалында)**

Алымова Б.Ж., Елешова Н.К.

*магистранты факультета математики и информационных технологий,
Ошского государственного университета*

**ПУТИ РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ
5-6-КЛАССОВ
(На примере обучения математике)**

Alymova B.Zh., Eleshova N.K.

*Master's student at the Faculty of Mathematics and Information Technology,
Osh State University*

**WAYS OF DEVELOPING THE LOGICAL THINKING OF STUDENTS
IN GRADES 5-6 (on the example of teaching mathematics)**

Аннотация. Сунушталган илимий макалада математиканы окуп-үйрөнүүнүн мисалында окуучулардын логикалык ой жүгүртүүлөрүн өнүктүрүүнүн жолдору жана ыкмалары мүнөздөлөт. Ошондой эле азыркы билим берүүнүн маанилүү проблемаларын натыйжалуу чечүүгө карата мугалимдердин туура мамилелерин калыптандыруу ишинин мүмкүнчүлүктөрү каралат.

Түйүндүү сөздөр: мугалим, окуучу, логикалык ойлоо, өнүктүрүү, математика сабагы, билгичтиктер, көндүмдөр.

Аннотация. В предлагаемой научной статье даются характеристики путям и способам развития логического мышления учащихся на примере изучения математики. А также рассматриваются возможности формирования правильного отношения учителей к эффективному решению данной важной проблемы современного образования.

Ключевые слова: учитель, ученик, логическое мышление, развитие, урок математики, умения, навыки.

Abstract. The proposed scientific article provides characteristics of the ways and means of development of logical thinking of schoolchildren on the example of studying mathematics. It also examines the possibilities of forming the correct attitude of teachers to the effective solution of this important problem of modern education.

Key words: teacher, student, logical thinking, development, math lesson, abilities, skills.

Мектепте математиканы окуп-үйрөнүү, алдынкы ишмердүүлүк үчүн мүнөздүү жана маанилүү болуп кезекте, окуучулардын интеллектин өнүктүрүүнүн саналуусу менен кошо адамдын азыркы коомдогу максаттарына, алардын натыйжалуу ойлонуу жашоосу, анын жалпы социалдык багыттануусу жана мүмкүнчүлүктөрүнүн калыптануусуна жетишүүгө практикалык проблемаларды чечүүсү үчүн зарыл багытталуусу абзел. Бул сапаттар математикалык болуп эсептелет.

Инсандын кызыгуу чөйрөсүнө жашоо-турмуштун күтүлгөн жана күтүүсүз жаңы шарттарына ыңгайлаша билүү, кырдаалды талдоо, өз ишмердүүлүгүн туура нукта өзгөртүү жана уюштуруу билгичтиктери, коммуникациянын каражаттарына ээ болуу, маалыматты алуу жана пайдалана билүү жөндөмдөрү кирет. Эгер мына ушул көз караштан туруп мектептеги математикалык билим берүүнүн максаттарына кайрылчу болсок, анда алдынкы кезектеги жана олуттуу маселелердин бири болуп окуучулардын ойломдорун өнүктүрүү саналат.

Окутуу ишине карата ишмердүүлүк мамиленин көз карашынан караганда, окуучуларды акыл-эс жана практикалык жактан иш-аракеттердин жалпы жана атайын ыкмаларынын системасы менен куралдандыруу зарыл. Бул өнүгтөн сереп салганда, логикалык билгичтиктерге ээ болуу, ойлоону ишмердүүлүгүнүн эң маанилүү компоненти болуп саналат. Анткени, чечилүүнү талап кылган проблемага сүнгүгөн логикалык жактан уюштурулган изденүү процесси, бул, ойлоонун маңыздуу мүнөздөмөлөрүнүн бири болуп эсептелет.

II. Изилдөө методдору. Изилдөө темабызга байланыштуу адабий булактар менен тааныштык жана окуп-үйрөндүк. Аларды анализдедик. Илимий-өндүрүштүк практиканы өтөө мезгилинде жыйнаган материалдарыбызды апробациядан өткөрдүк. Алдынкы мугалимдердин сабактарына катышуу аркылуу жана байкоонун негизинде өзүбүз үчүн пайдалуу болгон ойлорду алдык. Ошол ойлорубузду жана материалдарыбызды тактап, иретке салып, жалпылап жыйынтыктадык.

Окуучулардын логикалык ойломдорун өнүктүрө билүүдө мугалимдердин кыйналышкандары байкалды. Ошондой эле, окуучулардын математикалык түшүнүктөрдү, эрежелерди, математикалык көнүгүүлөрдү иштөө ыкмаларында, бул үчүн тиешелүү окуу материалдарын ылгап алуу көндүмдөрүндө көпчүлүк мугалимдерде көйгөйлөр бар экени маалым болду. Жыйынтыгында жалпы окуу билгичтиктерин натыйжалуу өнүктүрүү үчүн

алгылыктуу мүмкүнчүлүктөр жана шарттар түзүлбөстөн кала берет. Эгер математика мугалими “ага бөлүнгөн окуу убактысын окуучуларды көнүмүш (шаблондуу) көнүгүүлөрдү иштетүүгө коротсо, мугалим алардын кызыгууларын өчүрүп, акыл-эс өнүгүүлөрүн басаңдатат жана өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн колдон чыгарат” деген америкалык көрүнүктүү математик жана методист Д. Пойанын ой-пикири менен макул болууга гана туура келет. [4]

Окуучулардын өнүгүүсү окутуу процессинде алардын аткарган ишмердүүлүгүнөн – репродуктивдүү же продуктивдүү (чыгармачылык) – көп көз карандылыгын окуу практикасы эчен курдай ырастап келүүдө.

5-6-класстардын окуучуларынын логикалык ой жүгүртүүсүн калыптандырууну ишке ашыруу үчүн темалар боюнча өнүктүрүүчү тапшырмалардын системасы төмөндөгүдөй түрлөргө бөлүнүп жүрөт:

- аналогия;
- ашыкчасынан кутулуу;
- классификациялоо;
- логикалык тапшырмалар;
- геометриялык мазмунга ээ тапшырмалар;
- “куюштурууга” эсептелген тапшырмалар;
- тамашалуу тапшырмалар;
- сандык ребустар;
- софизм-тапшырмалар;
- кызыктуу тапшырмалар.

Жогорудагы айрым сөздөрдүн (түшүнүктөрдүн) түшүндүрмөсүн берип кетели.

Логика. (1. пикирдин закондору жана анын формалары жөнүндөгү илим; 2. бир нерсенин ички закон ченемдүүлүгү, анын тууралыгы; 3. ой корутундуларынын тууралыгы, дурустугу). [5, 331-б.]

Аналогия. (предметтердин, кубулуштардын жана түшүнүктөрдүн ортосундагы окшоштук); **полная аналогия** толук аналогия (толук окшоштук); [5, 23-б.]

Ребус. 1. (загадка) ребус (сүрөт, тамга, ариптер менен ойнолуучу табышмак); [5, 727-б.]

Окуучулардын ой жүгүртүү ишмердиктерине тийгизген таасирлерине карата бул тапшырмаларды топторго бөлүштүрүү мүмкүн: тамашалуу тапшырмалар, кызыктуу тапшырмалар, чыгаруунун варианттарын тандоого берилген тапшырмалар окуучулардын ийкемдүү акыл-эс аракеттерин калыптандырууга, шаблондуу ойлонууларынан арылууларына көмөк берет, анткени, бул тапшырмалардын көбү темаларга бекем байланбаган болуп, өзгөчө теориялык даярдыкты талап кылбайт.

Куюштурууга арналган тапшырмалар, логикалык тапшырмалар, ребустар, классификациялоого тапшырмалар мектеп окуучуларын ой-пикир түзүү билгичтиктерине үйрөтүп, математикалык ойлонуу стилинин калыптанышын өбөлгөлөп, балдардын логикалык-лингвистикалык жөндөмдөрүн өнүктүрөт жана булар өз кезегинде даана ойлонуу, логикалык толук кандуу ой-пикирге келүүгө жана өз ойлорун так кесе айта билүү билгичтиктерине алып келет.

Аналогия жана ашыкчасынан кутулуу тапшырмалары болсо, маселенин чечимдерин изденүүнү калыптандыруу, интуициясын өнүктүрүү үчүн пайдаланылып, теориялык материалды билүүлөрүн жана тапшырманы иштөөгө карата көнүмүш эмес мамиле жасоону талап кылат.

Геометриялык мазмунга ээ тапшырмалар геометриялык фигуралар жана алардын касиеттери тууралуу өздөштүргөн билимдерин колдонуу көндүмдөрүнө максатталып, булар болсо мектеп окуучуларынын мейкиндиктик жана сүрөт тартуучулук билгичтиктерин калыптандыруунун, алардын көп билүүсүнүн негизи болуп саналганында.

Балдардын логикалык ойломдорун өнүктүрүү үчүн төмөндөгүлөрдү эске алуу зарыл:

1. Окуучулардын мүмкүнчүлүктөрүнүн көңүлгө алынуусу менен тапшырмалардын тандалуусу абзел;
2. Бир сабак үчүн тандалган тапшырмалар ойлоонун ар түркүн компоненттерине таасир бергидей болууга тийиш;
3. Эгер окуучулар тапшырманы иштей алышпай жаткан болсо, анда ошол

тапшырманы ойлоону үчүн келерки сабакка калтыруу максатка ылайыктуу;

4. Эгер сабакта убакыт чектелүү болсо, анда бул тапшырмаларды математикалык ийримде пайдалануу мүмкүн.

Жогоруда айтылган ой-пикирлерибизди төмөндө айрым логикалык тапшырмаларды мисалдар катары келтирүү менен толуктоону ылайык көрдүк.

Өнүктүрүүчү тапшырмалардын системасы

1. Сандык катарды улант: 1) 1, 5, 13, 29, ...

Чыгаруу. Берилген сандык катарды туура улантуу үчүн, башкача айтканда 29дан кийинки келүүчү санды издөө талап кылынат. Мында, сандардын бул катары кайсы мыйзам ченемдүүлүктүн негизинде жайгашканын, же тандалганын билүү зарыл. 1ге 4тү кошсоң 5 алынат. Тиешелүү түрдө:

$$5+8=13$$

$$13+16=29$$

Демек, андасаңар улам 2 эселенген сан кошулуп жатат: 4, 8, 16. Анда 29га 32 кошулушу тийиш, мындайча айтканда: $29+32=61$. **Жообу: 61.**

- 2) 7, 19, 37, 61, ...

2. Ашыкчасынан кутул

Бул сериянын ар бир тапшырмасында төрт объект (сандар, тамгалар, чоңдуктар ж.б.лар) көрсөтүлөт. Алардын ичинен үчөө өз ара окшош болушат, ал эми бирөөсү калгандарынан айырмаланып турат. Ошону таап, катардан чыгарып салуу керек.

- 1) 2,9; 12; 8; 15

Бул тапшырмада ашыкчасы 2,9 (калган үчөө бүтүн сандар).

- 2) см; дм; м2; км

3. Логикалык маселелер

1) Айжан, Батма, Каныбек жана Медет мөмө-жемиш теришкен. Батма баарынан көп мөмө-жемиш терген. Айжан болсо баарына караганда эң аз эмес мөмө-жемиш чогулткан. Балдарга караганда кыздардын көп мөмө-жемиш теришкени туурабы?

Чыгаруу. Маселенин шарты боюнча, Батма баарынан көп мөмө-жемиш терген болууда. Ал эми Айжан эң аз тергенге кошулбайт. Шарттуу түрдө Медет 1 мөмө-жемиш терген дейли. Анда Айжан жок

эле дегенде 2ни терген болот. Тиешелүү түрдө Каныбек 3, Батма болсо 4 мөмө-жемиш терген. Суммаласак: $4+2>3+1$.

Мындан: $B+A > K+M$.

Кыздардын балдарга караганда көп мөмө-жемиш тергени туура.

2) Бийиктиги 10 метр болгон карагай боюнча үлүл жөрмөлөп чыгат. Ал күндүзү 5 метрге көтөрүлөт, ал эми түн ичинде кайра 4 метрге ылдый түшөт. Үлүл карагайдын чокусуна канча күндө чыгат?

Чыгаруу. Маселенин шартын талдасак, 1 суткада үлүл карагай боюнча 1 метрге көтөрүлөт, башкача айтканда: $(5-4=1)$. **6-күнү түн киргиче** үлүл карагайдын чокусуна жетет.

3) Ар бир капаста ар түрдүү сандагы коёндор болгондой кылып, 45 коёнду 9 капаска кантип жайгаштыруу керек?

Чыгаруу. Адегенде, 9 капастын сүрөтүн шарттуу түрдө чийип алабыз. Маселен: □ □ □ □ □ □ □ □ □

Суммасы 10 санына барабар болгондой кылып, мисалы, 1-капаска 1 коёнду жана 9-капаска 9 коёнду жайгаштырабыз: $(1+9=10)$. 2-капаска 2 коён жана 8-капаска 8 коён салынат: $(2+8=10)$. Ошондо: $10+10+10+10+5=45$ болот, башкача айтканда, ортодогу капаска 5 коён жайгашкан болот.

4) Математикалык амалдарды жана белгилерди колдонуп, барабардыктан кийинки санды алып бергиле.

$7\ 7\ 7\ 7\ 7 = 100$ (Чыгаруунун эки жолу бар).

$5\ 5\ 5\ 5 = 6$

5) 1ден 50гө чейинки бүтүн сандардын ичинде 4 саны канча жолу жолугат?

6) Кечээгинин эртеңкиси жана эртеңкинин кечээгиси эмне болот?

7) Актан жана Табылдынын чөнтөгүндө акча бар. Эгер Актан Табылдыга 100 сом берсе, анда ар биринин чөнтөгүндөгү акча теңелет. Тескерисинче, эгер Табылды Актанга 100 сом берген болсо, анда Актандагы акча Табылдыныкына караганда 9 эсе көп болуп

калат. Алгач ар биринин чөнтөгүндө канча сомдон акча болгон?

4.Кызыктуу тапшырмалар

1) Бул сандардын суммасын тапкыла: $-65+(-64)+(-63)+\dots+64+65+66$?

Жооп: Астындагы белгилери “терс” жана “оң” болгон бирдей сандардын суммасы “0” болуп (башкача айтканда, бири-бирин жоюшуп, мисалы, $-65+65=0$ ж.у.с.), натыйжада **66 саны** калат.

2) Чуркоо тилкесинин бардык траекториясын бойлото 15 мамыча (столба) орнотулган. Чуркоо башталгандан тарта спортчу үчүнчү мамычанын тушуна 3 минутада жеткен. Бардык жолду ал канча минутада чуркап өтөт? (Спортчунун ылдамдыгын туруктуу деп эсептегиле).

Чыгаруу. Спортчунун чуркоо ылдамдыгы туруктуу болгондуктан, ар бир эки мамычанын ортосундагы аралыкты чуркап өтүүгө ал 1,5 минутадан убакыт коротот. 1,5 минутадан короткон жол тилкесинде 14 бөлүк бар. Анда: $14 \times 1,5 \text{ мин.} = 21 \text{ мин.}$

Экинчи жол: 3 минутадан короткон жолдун 7 бөлүгү бар. Демек: $7 \times 3 \text{ мин.} = 21 \text{ мин.}$

Жооп: Спортчу чуркоо тилкесинин бардык траекториясын 21 минутада чуркап өткөн.

3) Адылдын эки даана тыйын акчасы болгон. Экөөнүн суммасы 7 тыйын. Бирок, тыйындарынын бирөөсү 5 тыйындык эмес. Адылда кайсы тыйындар болгон?

Жооп: 2 тыйын жана 5 тыйын. (Ошол тыйындарынын бирөөсү 2 тыйындык болгон. Ал эми экинчиси 5 тыйын болушу мүмкүн).

4) Эки таяктын, үч таяктын, беш жарым таяктын канча учу бар?

Чыгаруу. “Таяктын эки учу бар” деген фразеологизм айтылат. Андыктан, берилген тапшырмада, эки таяктын 4 учу, үч таяктын 6 учу, ал эми беш жарым таяктын 12 учу болот.

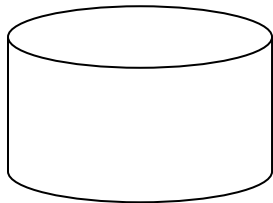
5) Алынган сан 5тен чоң, бирок бдан кичине болушу үчүн 5 жана 6 санынын арасына кандай математикалык белгини коюу зарыл?

Жооп: $6 > 5$.

4) Ыргытылган жумуртка кандай болгондо 3 метрди өтөт жана жарылып сынбайт?

5. Геометриялык мазмунга ээ тапшырмалар

1) Тортту бычак менен 3 жолу кесип, 8 бөлүккө бөлгүлө.

6. Табышмак (софизм)

1) 3 кыз ашканага кирип, ар бири 10 сомдон бирден кофе алышып, ашпозчуга 30 сом акча беришет. Бирок, алар кайтаарда ашпозчу: “Биздин кофе арзандаган”, - деп, кассирге 5 сом кайтарат. Кассир кыз болсо, 3 кыздын ар бирине 1 сомдон кайтарат жана өзүндө 2 сом калат. 3 кыздын ар бири жумшаган 9 сомдон кошкондо 27 сом, ал эми кассир кыздагы 2 сом менен 29 сом болуп калат. 1 сом акча кайда кетти?

Чыгаруу. Бул учурда 1 сомдун түйүнүн издөө, окуучуларды кыйла ойго салат. Туура ойлонуу мындай нукта жүрүшү керек. 3 кыз кофе ичүүгө жалпы 27 сом короткону чын. Ал эми ашпозчу менен кассир кызды бир система катары кароо зарыл, башкача айтканда: $25 + 2 = 27$ (ашпозчу + кассир).

2) Бир киши базардан ат сатып алуу үчүн эки досунан 45 миң сомдон 90 миң сом карыз алат. Бирок аттын баасын соодалашып, 85 миң сомго сатып алат. Өзүнө калган 5 миң сомунан жолдо келе жатканда ага бир досу жолугуп, 3 миң сом карыз сурап алат. Өзүндө калган эки миң сомун болсо, ар бир досунан 1000 сомдон берип коюу чечимине келет. Ошондо алардын ар бирине 44000 сомдон, жалпы 88000 сом карыз болуп калат. Эгер баякы досунан 3000 сом бергенин алса, анда 91000 сом болуп, арада 1000 сом пайда тапкан болуп калат. Кандайча мындай болуп калды?

7. Куюштурууга берилген маселелер

Куюштурууга берилген маселелер – мында, белгилүү көлөмдөгү идиштердин жардамы менен кандайдыр бир өлчөмдөгү суюктукту ченеп же бөлүп алуу талап кылынат. Бул типтеги маселелерди чечүүнүн жөнөкөй жолу – мүмкүн болуучу варианттарды караштырууда саналат.

1) Биринчи идишке 10 литр суу батат. Көлөмдөрү 5 литр жана 7 литр болгон эки бош идиштин жардамы менен биринчи идиштеги сууну кантип эки бөлүккө бөлүп алууга болот?

Чыгаруу. Биринчи идиштеги суунун жарымы 5 литрлик идишке куюлган учурда, биринчи идиште 5 литр суу калат. Ал суу көлөмү 7 литр болгон идишке куюлат. Ошентип, 10 литр суу, эки бош идиштин ар бирине 5 литрден тең бөлүндү.

2) Сегиз литрлик бидонго суу толтурулган. Үч литрлик жана 5 литрлик банканын жардамы менен кантип 1 литр сууну куюп алууга болот?

Чыгаруу. Адегенде 8 литрлик бидондогу суунун бөлүгү 3 литр көлөмдөгү банкага куюлат. Андан соң, 3 литрлик банкадагы суу 5 литрлик бош банкага куюлат. Кайрадан 8 литрликтеги калган суудан бошогон 3 литрлик банкага куюшат. Андан ары 3 литрде толгон суудан 5 литрлик банкага куюлган кезде, 3 литрлик банкада 1 литр суу артып калып калат.

Процесстин алгоритмин чийме түрүндө көрсөтчү болсок, анда: 1) $(8) \rightarrow (3)$; 2) $(3) \rightarrow (5)$; 3) $(5) \rightarrow (3)$; 4) $(3) \rightarrow (5)$.

III. Корутунду. Жогоруда баяндалгандардын негизинде төмөндөгүдөй жыйынтыктарга келүү мүмкүн:

- эгер мугалим сабагында өз ара урматтоочулук маанайын түзсө, окуучулардын демилгесин колдосо жана балдарда чыгармачылык мотивацияны түзүүгө умтулса, анда окуучулардын логикалык ой жүгүртүүлөрү батыраак өнүгөт;
- өнүктүрүүчү суроо-тапшырмалардын системасы окуучулардын предметке болгон

кызыгууларын арттырып, окуп-үйрөнүлүүчү темаларды алардын кыйла терең жана толук түшүнүүлөрүнө түрткү берип, ойломдорунун өнүгүүсүнө мүмкүнчүлүк түзөт;

- туруктуу оң натыйжаларга жетишүү үчүн мугалим берилген темага тиешелүү болгон суроо-тапшырмаларды тандай билүүгө тийиш; окуучулардын ойлом маданиятын тарбиялоо ар сабакта жүргүзүлүүсү маанилүү;
- сабакты аяктоого 5-10 минута калган убакта окуучулардын ой жүгүртүүсүн активдештирүү максатында мугалим өтүлүп жаткан темага байланыштуу (же мурда өтүлгөн темалардагы түшүнүктөрдү, билимдерди, ойлорду ичине камтыган) бир-эки логикалык суроо-тапшырманы сунуштоосу абзел. Бул ыкма, биринчиден, окуучулардын жандануусун жаратат; экинчиден, математиканы окуп-үйрөнүүгө карата табигый түрдө аларда кызыгууларын өнүктүрүүгө түрткү берип, балдарды мотивациялайт; үчүнчүдөн, ойлонуу жаатында алардын жалпы ык-көндүмдөрүнүн өсүшүн жана артылышын өбөлгөлөйт;
- логикалык суроо-тапшырмалардын жандырмагын чечүү маалында окуучулар кыйналышкан кезде, мугалим шыр эле жообун айта салбастан, кандайдыр жандоочу, жетелөөчү суроолорду пайдалануусу, же чечүүгө көмөкчү болгон окшош мисалдарды келтирүү ыкмасын колдонуусу натыйжалуу болуп саналат;
- логикалык көнүгүүлөрдү максаттуу түрдө мугалимдин пайдалануусунун дагы бир артыкчылыктуу жагдайы, окуучулардын ан-сезиминде жана көз карашында математика предметинин адамдын жашоо-турмушунда ээлеген ордунун жана маанисинин чоң экенин түшүнүүсүнө өзөк болгонунда демекчибиз;

- айрым учурларда, ыгына жараша, окуучулардын өзүлөрүн да аларга берилген логикалык көнүгүүлөргө окшош болгон тапшырманы өз алдынча түзүп келүүлөрүн сунуштоо керек; мында алар өзүлөрүнө жакын, өзүлөрү көрүп-билип жүргөн мисалдарды издей башташат; бул ыкма аларда изденүүчүлүк, жаратмандык жөндөмдөрүнүн өнүгүшүн өбөлгөлөйт;
- логикалык тапшырмаларды мугалимдин ыгын таап, ылайыктуу колдонуусу окуучулардын жалпы предметтер аралык таанып билгичтик, ык-көндүмдөрүнүн өсүп-өнүгүшүнө да жагымдуу мүмкүнчүлүк жана шарт түзөрүн өзгөчө белгилейбиз;
- окуу китеби менен иштөөдө мугалим окуучуларды билим алуу процессине карата чыгармачылык менен мамиле жасоого, алардын окуу ишин өркүндөтүүгө жетишет;
- окуучулардын таанып билүүчүлүк жана байкагычтык шыктарын калыптандырууга жардам берчү тапшырмаларды сабакта системалуу түрдө колдонуу максатка ылайыктуу;
- атайын тандалган көнүгүүлөрдүн жардамы менен окуучуларды ошол тапшырмаларды иштөөгө максатка багыттуу түрдө окутуп-үйрөтүүнү ишке ашыруу жолунда аларды байкоого, аналогияларды, индукция, дедукция, салыштыруу ыкмаларын пайдалана билүүлөрүнө жана тиешелүү жыйынтыктарды чыгара билүүлөрүнө үйрөтөбүз;
- мында математика мугалими ойлоо маданиятынын чыныгы үлгүсүн көрсөтө билүүсү чоң мааниге ээ. Анткени, мугалимдин ойлонуу образы, маданияты окуучулардын ой жүгүртүү маданиятын калыптандыруу процессинде тууроочу, кайталоочу, үлгү, өрнөк алчу жол болуп саналат. Эгер мугалим сүйлөө, баяндоо

логикасында, ойлорун жүйөлөөдө кандайдыр калыптандыруу иши натыйжасыз бойдон кемчиликтерге жол койсо, анда кала берет. окуучулардын ойлоо маданиятын

Адабияттар

1. Бекбоев, И.Б. Билим берүүдөгү башкы маселе – педагогдун компетенттүүлүгү. *Мектеп мугалимдери, ЖОЖдордун окутуучулары, аспиранттар жана изденүүчүлөр үчүн.* –Б.: Полиграфбумресурсы, 2020. -28 б.
2. Гарднер, М. Математические головоломки и развлечения: 2-е изд., испр. и дополн. / Пер. с англ. –М.: “Мир”, 1999, 447 с. ил. – (Математическая мозаика).
3. Епишева, О.Б., Крупич, В.И. Учите школьников учиться математике: Формирование приёмов учебной деятельности: книга для учителя. –М.: Просвещение, 1990.
4. Нагибин, Ф.Ф., Канин, Е.С. Математикалык сандыкча. Окуучулар үчүн колдонмо. –Фр.: “Мектеп”, 1988. -144 б.
5. Пойа, Д. Математическое открытие. –М.: Наука, 1970.
6. Русско-кыргызский словарь: 51 000 слов / Под ред. К.К. Юдахина. –Б.: «Шам», 2000. -992 с.
7. Фридман, Л.М., Турецкий, Е.Н. и др. Как научиться решать задачи. –М.: Просвещение, 1979.

УДК:37. 018

Расулова З. А., Жанибекова А. Н.*Баткен мамлекеттик университетинин**Сүлүктү гуманитардык-экономикалык институту***КЫРГЫЗ ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ ПЕДАГОГИКАЛЫК ОЙЛОРДУН ОРДУ****Расулова З. А., Жанибекова А. Н.***Сулуктинский гуманитарно-экономический институт,**Баткенского государственного университета.***МЕСТО ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ В КЫРГЫЗСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ****Z. A. Rasulova, A. N. Zhanibekova***Sulukta Humanitarian and Economic Institute of**Batken State University***THE PLACE OF PEDAGOGICAL IDEAS IN THE ORAL WORKS OF THE KYRGYZ PEOPLE
FOLKLORE**

Аннотация: Бул макалада элибиздин руханий байлыгын толуктаган элдик оозеки чыгармалардагы педагогикалык ойлордун өсүп келе жаткан муундарды тарбиялоодо тийгизген таасири, ошондой эле элдик чыгармалардагы терең, курч ойлор менен багыттуу педагогикалык тарбиянын камтылышы тууралуу баяндалат.

Элдик рухий байлыгыбызды толуктап турган эчен бир асыл чыгармаларыбыздын саны арбын экендиги менен бирге алардын өсүп келе жаткан муундарды тарбиялоодогу таасири чоң экендигине макалада берилген маалыматтардан да күбө боло алабыз. Жаштарды ушул чыгармаларды окуу менен бирге, анын терең философиялык, таалим-тарбиялык маанисине көңүлүн буруп, туура анализ жүргүзүүгө үйрөтүү чоң максаттарыбыздын бири экендигин жеткирүү милдети да коюлган. Анткени ар бир элдик чыгармада терең, курч ойлор жана багыттуу педагогикалык тарбия камтылганын баамдай билүү керек. Алардын баарында толкуп жаткан, орошон педагогикалык казына жатат.

Түйүндүү сөздөр: педагогикалык казына, элдик, чыгарма, образ, нарк-насил, пикир, эпос, баатыр, жашоо, тарбия, мурас, көөнөргүс, баалуулук, өсүп келе жаткан жаш муундар, педагогикалык багыт ж.б.

Аннотация: В данной статье описывается влияние педагогических идей на воспитание подрастающего поколения в фольклоре, дополняющем духовное богатство нашего народа, а также включение в фольклор глубоких, острых мыслей и целенаправленного педагогического образования.

Как свидетельствует представленная в статье информация, наряду с огромным количеством произведений, которые пополняют духовное богатство нашего народа, они оказывают большое влияние на воспитание подрастающего поколения. Наряду с чтением этих произведений, одной из наших больших целей является привлечение внимания к их глубокому философскому, воспитательному значению и обучение их правильному анализу. Потому что нужно осознавать, что в каждом народном произведении заложены

глубокие, острые мысли и целенаправленное педагогическое воспитание. Во всех них лежит заваленная, запутанная педагогическая казна.

Ключевые слова: педагогическое сокровище, народ, труд, имидж, ценностное, мнение, эпос, герой, жизнь, воспитание, наследие, неиссякаемое, ценность, подрастающее поколение, педагогическая направленность и др.

Abstract: This article describes the influence of pedagogical ideas on the upbringing of the younger generation in folklore, which supplements the spiritual wealth of our people, as well as the inclusion of deep, sharp thoughts and purposeful pedagogical education in folklore. As the information presented in the article shows, along with a huge number of works that add to the spiritual wealth of our people, they have a great influence on the education of the younger generation. Along with reading these works, one of our great goals is to draw attention to their deep philosophical, educational significance and to teach them proper analysis. Because it is necessary to realize that in every folk work there are deep, sharp thoughts and purposeful pedagogical education. In all of them lies a littered, confused pedagogical treasury.

Keywords: pedagogical treasure, people, labor, image, value, opinion, epic, hero, life, upbringing, heritage, inexhaustible, value, the younger generation, pedagogical orientation, etc.

Кыргыз элинин руханий байлыгынын зор казынасы болгон элдик оозеки чыгармаларындагы педагогикалык ойлор жаш муунду тарбиялоодо абдан зор мааниге ээ экендиги талашсыз.

Кыргыз эли, Улуу эл,

Маңдайынан нуру жанган, сулуу эл.

Кыйчалышкан, кыйын тагдыр кезде да,

Майышпастан, курч сөз менен жеңген эл.

Кыргыз эли түп нускалуу,

Көп кылымды картайткан

Кыргыз эли нарк-каадалуу,

Эл байлыгы! Эпосторду жараткан!

Көрөңгөлүү, көптү билген, кечээкини барктап, эртеңкисин тактап иш жасаган, көөнөргүс кыргыз элинин эпикалык, же тактап айтканда, оозеки чыгармачылыгынын куржуну толо тегиз. Алар: “Кожожаш”, “Кедейкан”, “Жаңыл Мырза”, “Эр табылды”, “Эр Төштүк”, “Жаныш Байыш”, “Курманбек”, “Ак Мөөр”, “Карагул ботом”, “Олжобай менен Кишимжан”, “Кулмырза менен Аксаткын” ж.б. [1]

Айта берсек биздин өткөн күндөрдү көзүбүзгө тарткан, тарбиялык багыты зор, турмушка педагог сыяктуу калыптаган элдик мурастарыбыздын саны арбын.

Алар бүгүнкү күнгө чейин эл арасында ооздон-оозго, уламадан-уламага айтылып келген болсо да, түпкүрүндөгү терең философиялык маанисин, педагогикалык жогорку деңгээлдеги маңыз тарбиясын жоготкон эмес. Тескерисинче укумдан-тукумга, атадан-балага айтылып отуруп көлөмү, тезиси, чиелешкен максаты жагынан жана да көркөмдүк чеберчилиги жагынан да ач албарс кылычтай, курчугандан курчуп, бүгүнкү күнгө чейин сакталып жетти.

Бул учурларга чейин эл арасында жашаган эчендеген элдик байлык карылардын көөдөнүндө кете берди. Бирок, ошондой болгон күндө да “уккан кулактын, сүйлөөсү да шарт” – дегендей эл ичинде кулагы түшкөн улуу кишилер аркылуу бир аз өзгөртүүлөр менен болсо да сакталып келди. Биз бул үчүн шүгүрчүлүк келтирсек деле айып эмес.

Ошол элдик рухий байлыгыбызды толуктаган элдик чыгармалар:

-ашкан мергенчиликте, мергенчи болсо да “элим” деп жашаган, көзгө атар мерген баяны катары “Кожожаш” эпосу;

- эл турмушундагы ар кандай оош-кыйыш учурду, улуу таажылуу хандарды, көкүрөгү өрт – жалын мээримге толгон энени дастан кылган – “Кедейкан” эпосу;

- “Мен аялмын, мен кызмын, мен улуу адамдардын айтканынан чыкпашым керек” – деген пикирди колдобогон, аял болсо да эркин жана өзү каалагандай, өз мүдөөсү үчүн күрөшүп жашаган, баатыр мырза кыз – “Жаңыл Мырза” баяны;

- эрдикти, көкүрөгүндөгү элдик урааны менен дастандалып келе жаткан баатырдык кенже эпостор: “Эр Табылды”, “Эр Төштүк”, “Эр Толтой”, “Жаныш-Байыш”;

- калктын калың катмарына кеңири тараган, сүймөнчүктүү баатырдык эпос “Курманбек”;

- чыныгы жашоодогу реалдуу образды чагылдырып, окурмандардын көөдөнүнө сиңген, ошол эле учурда көп варианттуулугу менен айырмаланган жашоо өзөгү, өмүр тиреги, көөдөн ышкы – ашыктыкты даңазалаган “Ак Мөөр” поэмасы;

- адам баласы күнүмдүк жашоосу менен өмүр өргөөсүн татыктуу, таттуу жашоосу үчүн өзүн курчап турган табият менен эриш-аркак болуп жашоого чакырган “Карагул ботом” баяны;

Булар кыргыз элинин орду толгус, эч нерсеге алмашылгыс, жада калса зер дилделерден да жогору турган көөнөргүс байлыгы болуп саналат. Биз бул дастан, баяндарды эч качан унутпашыбыз зарыл. Эл арасында мындай улуу сөз бар эмеспи “Кандай гана эл болбосун, аларды кеңири таануу үчүн ал элдин маданияты жана адабияты болуусу керек”. Ошол сыңарындай бул даңазалуу элдик чыгармаларыбыз улутубуздун жүзү, өткөндүн тарыхы, келечектин, эртеңкинин тагдыры катары биз үчүн – улуу мурас.

Бул чыгармаларды жөн гана окуп же угуп койбостон анын көшөгөлүү көмүскөсүндө эмне катылгандыгын туура анализдей билүүбүз зарыл. Анткени ар бир элдик чыгармада терең, курч ойлор жана багыттуу педагогикалык тарбия камтылганын баамдай билүү керек. Алардын баарында толкуп жаткан, орошон педагогикалык казына жатат. Маселен:

-Жаш, жаңыдан жетилип келе жаткан окурмандын жүрөгүнө адам баласы ар дайым жаратылыш менен жана жан-жаныбарлар менен этият, назик мамиледе

болуусун шарттаган, ошондой эле айбанат болсо да, алардын кусуруна калбоого тарбиялоочу турмуштук эпостор – “Кожожаш” жана “Карагул ботом”.

Мында катылган педагогикалык тезис ар бир окурманга олуттуу таасир калтырат. Андан сырткары “Жерге эмне сепсең, ошону аласын” – деген улуу мурастык сөздү тактайт. Анткени, жашоодогу ар бир затка кандай мамиле кылсаң, ошондой үзүр көрөөрүң бышыкталат.

- Элибиздин бүгүнкү күнгө чейинки жашоосунда эмнелер гана болбоду, баштарынан эмнелерди гана өткөрбөдү. Канчалаган элдик эр азаматтар караандай калкы үчүн кара жандарын кечкендигин көрсөткөн баатырдык эпосторду жогоруда айтып өттүк. Мында белгиленген педагогикалык багыттын өзөгү эли-жерин сүйүүнү, “эр болсоң элдик бол” деген тарбияны катат.

- “Олжобай менен Кишимжан” жана “Ак Мөөр” поэмаларында жашоо үчүн, максат үчүн жанындагы өмүрлүгүн сенин ашыгың болуусу керек экендигин белгилейт. Ошондой эле канчалаган кыйынчылыктар болсо да бирге болууга антташкан “Кулмырза менен Аксаткын” дастаны. Ушул чыгарманы окуп, түпкүрүндөгү маанини түшүнгөн соң элдик чыгармаларга ынанып калабыз. Анткени, бул эки ашыктын тагдыры Лейлек чөлкөмүндөгү Айбике деген айылда жашап өтүп, ак сүйүүнүн курмандыгы болушкан. Булардын бирөөсү Сары Үсөн уруусунан, бири Кызыл аяк уруусунан болушкан. Алардын турмуш тагдыры бай-манаптардын айынан көргөн күнү кордук-зордук, кыйын азап болот. Мында өзүнө сиңирилген педагогикалык толгонуулар – адам баласы кандай оош-кыйыш күн болсо да чыдамкайлык, сабырдуулук жана күрөшүүчүлүк менен жашоого чакырат. [3]

Элибиздин көөнөргүс булагы болгон эл ичинде булардан башка да кагаз бетине түшпөй калган чыгармалар арбын.

Улуу мурас улуу элде сакталат,

Ал мурастар кылымдарга даңкталат.

Эл оозунда жашаса да көп аңыз,

“Манас” менен бир бутакта кош канат.

“Манас” деген көк мейкиндик,
Ай-ааламды камтыган.
Жаш муунду калыптоодо,
Ар тараптуу эркиндик.

Элдик мурас эл үчүн,
Кең пейилдүү жер үчүн.
Окуп дайым билсин деп,
Жаш муундар биз үчүн.

Кыргызды кыргыз кылган, бүт ааламга тааныткан, кылымдан кылымга улаган, элибиздин өткөн турмушун кудум эле тунук суудан карагандай көрсөткөн, көлөмү жагынан кенен, каармандары боюнча курч образдуу, тарбиялык мааниси көп тараптуу, жашоого шыктандырган биздин кайталангыс эпосубуз – Манас үчилтиги тууралуу айтпай кетүүгө болбойт. Бул мурас биз үчүн көздүн карегиндей азиз, себеби дүйнөгө элибизди тааныткан да ушул эпос. “Манас” эпосунун көп бутакты өзүнө алгандыгын, андагы кеңири сюжеттүү баяндоодон эле байкаса болот.

-Эпостун баштапкы жагында баатырдын жети теги тууралуу берилет. Бул “Баатырсынбы, шерсинби, тегин болбосо элсинби, – дегендей ар бир жаран өз түпкүлүгүн билүүсүн эскертет.”[2]

-Кийин Манастын балалык чагы, алгачкы эрдиктери, хан көтөрүлүшү, үйлөнүшү жана башка болуп жатып сюжеттик өзөк өсө берет. Мында болсо бала кичине убагында, өткөөл курагында кандай абалдарды басып өтөөрүн көрсөтүп, андан кийин мезгили келгенде сөзсүз түрдө жашоого жан шерик, өзүнө татыктуу жарга үйлөнүшү керек экендигин педагогикада белгилегендей мында да олуттуу түрдө милдеттендирет. Адам баласы төрөлгөндөн тартып, бул дүйнө менен кош айтышканга дейре, окуп үйрөнүп, тарбияланууга муктаж – деп улууларыбыз жөн жерден белгилешкен эмес. Бул көз карашты “Манас” эпосу да тастыктайт. Манастын балалык кезиндеги тарбиясы, андан жүрүп отуруп эрдик жасоодогу ийгилик теориясы, ал окуялардын

жүрүшүндө жеңилүү ызасы менен да тааныш болгон. Бул дегени турмуштун өйдө-ылдыйында ар кандай эмоцияга алдырбоо керек деп белгиленген. Бул да болсо улуу тарбиялоочу педагогика.

-Окуялар өнүгүп жүрүп олтуруп анын чоң эрдиктери, жан жолдоштору, чоролору, антташкан достору тууралуу баяндар берилет.

– булар жашоодо ийгиликке жетүү үчүн жан досун керек экендигин көрсөтөт.

-Ошентип чыгарманын сюжети чиеленишип курчуп жүрүп олтурат, арада Манастын жараланышы тууралуу окуя берилет. Мында элдик дарылоо ыкмасын пайдаланууну үйрөтөт.

-Акырында болсо, өз эли-жери үчүн жанын аябай салгылашып, өз мүдөөсүнө жетүүсү көрсөтүлөт.

Бул жыйынтык болсо, кандай гана жол болбосун өз максатындан тайбоон керектигин шарттайт.

Чалкып жаткан океанда эмнелер гана жашабайт. Ошол сыңарындай Манас эпосунда да океан сыяктуу өтө көп тармактуу тектер камтылган. (М.: бала тарбиялоо, өстүрүү, туура калыптоо ж.б.)

Ошол эле учурда: көркөмдүк дүйнөсү жана чөйрө таанымдык күчү, моралдык-эстетикалык темасы, социалдык-турмуштук күчү, арзуу лирикасы ж.б. бүт-бүт тармакты жолуктура алабыз.

Мына ошентип, улуу “Манас”, улуу шаркан дайра турмушка ар тараптуу тарбиялоочу аныкталган педагогика. “Манас” эпосунун жашаганына канчалаган кылым болсо да унутулбай, тескерисинче күн санап бийиктеп учуп, гүлдүү бакка айланып, дүйнөгө дүбүрт салып келет. Бул да болсо илимий чындыктын бар экендигин ырастоочу фактор. Мындан сырткары тарбиялоонун салттуу элдик формасын да негиздөө менен педагогикалык ойгонууну да ачат. Мына ошондуктан, терең педагогикалык ой-толгоолор катылган улуу Манастын жана элдик оозеки чыгармалардын өсүп өнүгүүсү үчүн ар бирибиз олуттуу салым кошууга милдеттүүбүз. Анткени, алар адамды инсан катары калыптандыруучу педагогикалык ойлордун негизи болуп саналат.

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргыз адабиятынын тарыхы: Кенже эпостор жана поэмалар III том. /А.Акматалиев. Б.:”Шам”, 2004.
2. К.Жусупов. Манас. Б.:1991.
3. Б.Апышев. Педагогика. Ош,2002.
- 4.Рахимова М., Токсонбаева Э. Педагогикалык теориялар, технологиялар жана системалар
3. Жаныбеков А. “Аксаткын менен Кулмырза”, “Жолайыр жалгыз”. – Исфана, 2009.
4. Жаныш,Байыш: Эпос/А.Акматалиев. –Б.: Шам, 1998.

Дусалиева Гульмира Шергалиевна
Сулюктинский гуманитарно-экономический институт
Баткенского государственного университета

ДВУЯЗЫЧНЫЕ СЛОВАРИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В КЫРГЫЗСКОЙ ШКОЛЕ

Дусалиева Гульмира Шергалиевна
Баткен мамлекеттик университетинин
Сүлүктү гуманитардык экономикалык институту
**КЫРГЫЗ МЕКТЕПТЕРИНДЕГИ ОРУС ТИЛИ
САБАКТАРЫ ҮЧҮН ЭКИ ТИЛДҮҮ СӨЗДҮКТӨР**

Dusalieva Gulmira Shergalievna
Sulukta Humanitarian Economic Institute of
Batken State University
**BILINGUAL DICTIONARIES IN THE LESSONS OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN THE KYRGYZ
SCHOOL**

Аннотация: Макалада кыргыз тилинде окутулган мектептерде сөздүктөрдүн колдонулушу каралат. Орус жана кыргыз тилдерин үйрөнүү үчүн кош тилдүүлүк жана көп тилдүүлүк боюнча изилдөөлөргө кайрылуу талап этилет. Көп тилдүү инсанды калыптандыруу маселелерин чечүүдө, студенттердин тилдик компетенциясын жогорулатуу, сөз байлыгын байытуу, тилдик жана сүйлөө тапшырмаларын өз алдынча аткаруу үчүн сөздүктөргө дайыма кайрылуу зарылдыгын калыптандыруу абзел. Бай көлөмдүү сөздүктөр студенттердин "орус тили" предметине болгон кызыгууларын жаратып, ал эми сөздүктөр болсо алардын ишенимдүү жардамчыларына айлануу менен өз алдынча жана аң-сезимдүү түрдө билим алууларына мүмкүндүк беришет. Кыргыз мектептериндеги орус тили сабактарында окуучулардын сүйлөө жөндөмүн өнүктүрүүнүн эң маанилүү компоненти катары окуу ишинде сөздүктөрдү колдонуу жөндөмүн калыптандыруу болуп саналат.

Түйүндүү сөздөр: Метод, интенсивдүү, үйрөнүү, кош тилдүүлүк, көп тилдүүлүк, лексикографиялык анализ, коммуникативдик, лексика, лексикалык.

Аннотация: В статье рассматривается вопрос об использовании словарей в школах с кыргызским языком обучения. Изучение русского и кыргызского языков требует обращения к исследованию двуязычия и многоязычия. Решая задачи формирования многоязычной личности, необходимо выработать у учащихся потребность постоянно обращаться к словарям в целях совершенствования языковой компетенции, обогащения словарного запаса, самостоятельного выполнения языковых и речевых заданий. Богатейший материал словарей способен стимулировать интерес к предмету «русский язык», а сами словари могут стать надежными помощниками учащихся, дающими возможность самостоятельно и сознательно добывать знания. Важнейшим компонентом процесса развития речи учащихся на уроках русского языка в кыргызской школе является формирование умения пользоваться словарями в учебной деятельности.

Ключевые слова: Метод, интенсивный, обучения, двуязычие, многоязычие, лексикографического анализа, коммуникативный, словарь, лексической.

Annotation: The article discusses the issue of the use of dictionaries in schools with the Kyrgyz language of instruction. Studying the Russian and Kyrgyz language requires turning to the study of bilingualism and multilingualism. Solving the problems of forming a multilingualism personality, it is necessary to develop in students the need to constantly consult dictionaries in order to improve language competences, enrich vocabulary, and independently perform language and speech tasks. The richest material of dictionaries can stimulate interest in the subject «Russian language» and the dictionaries themselves can become reliable assistants for students, making it possible to independently and consciously acquire knowledge. The most important component of the process of developing students' speech in Russian lessons in the Kyrgyz school is the formation of the ability to use dictionaries in educational activities.

Keywords: *Method, intensive, teaching, bilingualism, multilingualism, lexicographic analysis, communicative, vocabulary, lexical.*

Для современного школьника вопрос пополнения словарного запаса сегодня очень актуален. В условиях научного прогресса в речь учащихся входят все новые и новые слова и термины, многие из которых очень непонятны и трудны. Поэтому первой и основной задачей учителя русского языка является работа над обогащением и уточнением словарного запаса школьников: чем большим количеством слов владеет человек, тем точнее осуществляется общение между людьми, как устное, так и письменное.

Этот вопрос всегда привлекал внимание методистов и преподавателей русского языка. Так, Ф. И. Буслаев (1844) рекомендовал учителям родного языка «развивать врожденный дар ребенка к словам», И. И. Срезневский (1860) советовал учителям обогащать детей «подходящими для этого словами и выражениями», добиваться, чтобы «память их и непостижимые умы не оставались неизвестными».

Надо научить использовать слова и выражения, уделять разумное внимание значению слов и выражений. К. Д. Ушинский писал, что необходимо «словом вводить ребенка в область духовной жизни народа». Каждый учитель основной «школы должен организовать работу на уроках русского языка таким образом, чтобы подросток в процессе обучения учился думать, анализировать, сравнивать, делать выводы самостоятельно». А для этого ему нужен богатый словарный запас.

Научить школьников пользоваться словарями и справочниками, развить у них потребность в самостоятельном поиске - одна из главных задач современной школы. В современной методике работе со словарями в школах с кыргызским языком обучения не уделяется необходимого внимания. Методы и приемы работы направлены только на усвоение и обновление словарного запаса, предлагаемого учащимся.

По мнению многих ученых, поиск новых методов интенсивного обучения заключается в широком развертывании активной самостоятельной деятельности школьников, в умении сопоставлять явления родного и русского языков, в чем и помогут двуязычные словари.

Изучение русского и кыргызского языков требует обращения к изучению двуязычия и многоязычия.

Решая задачи формирования полиязычной личности, необходимо развивать у учащихся потребность в постоянном обращении к словарям с целью совершенствования языковой компетенции, обогащения словарного запаса, самостоятельного выполнения языковых и речевых заданий. Однако наблюдения свидетельствуют об отсутствии у учащихся навыков работы со словарями, их ограниченном и бессистемном использовании.

Противоречие, возникшее между необходимостью использования словарей и отсутствием современной методики работы с ними, и составляет **актуальность нашего исследования.**

Цель и методы исследования заключаются в обосновании научно-методических основ использования словарей для формирования двуязычной личности семиклассника с кыргызским языком обучения. Основными методами изучения системы использования словарей в учебном процессе являются: системный анализ, коммуникативный метод.

Системный анализ предполагает **метод лексикографического анализа** (анализ изучаемых словарей родного и изучаемого языков), **социально-педагогический метод** (анализ учебников, программ, обобщение опыта учителей), **сравнительный метод**, который устанавливает наличие особенностей словарей кыргызского и русского языков. **Коммуникативный метод**, при

котором осуществляется принцип обучения речевой деятельности, которая осуществляется с помощью специальных упражнений с целью создания учебно-речевых ситуаций на уроке.

Урок русского языка в национальной школе – это работа со словом. Через слово ученики познают и осознают законы языка, убеждаются в его точности, красоте и выразительности. И поэтому очень важно, чтобы урок был подчинен главной цели: знакомству со словом и осознанию всех его составляющих.

Важнейшей составляющей процесса развития речи учащихся на уроках русского языка в кыргызской школе является формирование умения пользоваться словарями в учебной деятельности.

Богатейший материал словарей способен стимулировать интерес к предмету «Русский язык», а сами словари могут стать надежными помощниками учащихся, дающими возможность самостоятельно и осознанно получать знания. Обращение к словарям необходимо при многих видах работы по русскому и родному языкам во всех классах, на всех этапах обучения. Она должна быть системной и касаться всех разделов языкознания: морфологии, орфоэпии, лексикологии, морфемики и др.

Преподаватель-филолог должен организовать работу на уроке так, чтобы ученик научился думать, анализировать, сравнивать, делать выводы самостоятельно в процессе обучения. А для этого ему необходим богатый словарный запас, хорошо развитая связная речь.

По мнению известного методиста А. В. Текучева, словарная работа — это не эпизод в работе учителя, а систематическая, хорошо организованная, педагогически целесообразно построенная работа, относящаяся ко всем разделам курса русского языка.

Между тем работа со словарями в школе ведется, как правило, эпизодически, от случая к случаю, и тем более отсутствует взаимосвязанное обучение русскому и кыргызскому языкам. Даже при обращении к

словарям учащиеся не всегда учитывают всю информацию о слове, которую можно найти в словарной статье. Обычно их интересует только значение или перевод слова, но им также необходимо знать смысловые и стилистические характеристики слова. Не зная значения, функции слова в речи, учащийся не сможет точно использовать его в своей речи даже при хорошем знании грамматики. Признавая важность двуязычных словарей для обогащения словарного запаса кыргызских учащихся, мы должны стремиться сделать словари постоянными спутниками учащегося в его работе как на уроках русского языка и литературы, так и родного языка, обеспечить использование словаря становится необходимостью для студента.

Методика словарной работы в школе предусматривает четыре основных направления:

1. Обогащение словарного запаса учащихся, то есть усвоение новых слов, ранее неизвестных учащимся, а также новых значений тех слов, которые уже были в их словарном запасе.

2. Уточнение словаря учащегося – наиболее широкое направление словарной работы, включающее:

- наполнение содержанием тех слов, которые не совсем точно усваиваются учащимися: уточнение их значений путем включения их в контекст, сопоставления близких по значению слов и противопоставления антонимов, сопоставления значений и использования паронимов и т. д.;

- овладение лексической сочетаемостью слов, в том числе во фразеологизмах;

- овладение иносказательными значениями слов, многозначностью слов, в том числе значениями, определяемыми контекстом;

- усвоение лексической синонимии и тех оттенков семантических значений слов, тех эмоциональных и функционально-стилистических окрасок слов, которые характерны для отдельных синонимов в синонимической группе.

3. Активация словаря ученика, то есть перенос как можно большего количества слов из пассивного словаря в активный словарь.

4. Исключение нелитературных слов, перевод их из активного словаря в пассивный.

Все эти направления работы над ученическим словарем постоянно взаимодействуют.

Апробированы и широко используются в методике следующие приемы объяснения значений слов (приемы расположены по степени их развивающего потенциала):

1. Учащиеся под руководством учителя проводят словообразовательный анализ слова и на этой основе выясняют его значение (или оттенок значения).

2. Словообразовательный анализ. Сравнение слова с другими словами с целью уточнения различий, разграничения значений паронимов.

3. Опора на контекст способствует пониманию слова.

4. Вариантом предыдущего приема является включение нового слова в другой контекст, самостоятельно составленный учащимися.

5. Самостоятельность выяснения значения нового слова из справочных материалов, то есть из словарей и сносков в хрестоматии.

6. Объяснение значения слова через наглядную демонстрацию материала как средство развития познавательной активности учащихся.

7. Объяснение значения слова путем замены его синонимом.

8. Некоторые слова можно объяснять, подобрав антонимическую пару.

9. Наконец, многие слова можно объяснить на основе подробного описания, состоящего иногда из группы слов, иногда из нескольких предложений. Этот способ разъяснения значения слов ценен тем, что позволяет вести разговор в непринужденной обстановке.

Разнообразие приемов и повышение активности самих учащихся в объяснении значений слов является важнейшей задачей словарной работы в национальной школе.

Таким образом, система в словарной работе заключается в том, что слово правильно воспринимается учащимся в тексте, понимается со всеми его оттенками и красками, благодаря чему оно проходит специальные упражнения, в которых углубляется его понимание, усваивается его сочетаемость, его употребление. подготавливается, и, наконец, для самостоятельного использования школьниками в собственных высказываниях.

Преподаватель должен прививать учащимся навыки пользования словарями, а также умение и желание вести собственный словарь, являющийся толковым, а в ряде случаев и переводимым.

Слово является основной единицей сообщения, поскольку оно имеет объективное значение. Без слова нет предложения без предложения не может быть связной речи. Исходя из этого, - основой задания словаря включает в себя:

1. Предоставлять разработку активного словаря по коммуникативным и учебным целям с наиболее частой и продуктивной лексикой.

2. Помочь ученикам понимать и оценить идейно-художественное богатство русской литературы, усилить ей влияние на их формирование мировоззрение, этические и эстетические идеалы.

3. Подготовить учеников к независимому чтению оригинальных текстов художественной литературы, журналистской, научно-популярной литературы.

Одним из важнейших факторов овладения вторым языком на уровне практически достаточного двуязычия является планомерная и планомерная работа над словарным запасом языка, а это, как известно, невозможно без словарной работы.

Мы попытались проанализировать задания и упражнения действующего учебника русского языка для 7 класса кыргызской школы Тагаева М.Ж., Симонова О.Ц. на предмет наличия заданий, связанных с работой над двуязычными словарями.

Одним из основных требований программы является развитие возможности использования различных типов словарей. Однако, как показал анализ, среди различных заданий и тренировочных упражнений, вооружающих учащихся прочными устными и письменными навыками, отсутствуют упражнения, которые выполняются с использованием словарей (кроме § 1. Лексика. Упражнение № 1. Определить значение слова *язык, земля из словаря*. В чем смысл этих слов в стихотворении? Значение работы со словарями трудно переоценить: это способствует повышению общей культуры речи, воспитывает познавательные интересы в целом и интерес к русскому языку, в частности.

Проанализировав словарь в конце учебника русского языка для 7 класса кыргызской школы, мы приходим к выводу, что словарь носит переводной характер, он служит в основном для того, чтобы учащиеся усвоили в каких значениях то, или иное слово используемое в книге. Было бы неплохо дополнить традиционный алфавитный список списками слов, сгруппированных по разделам: тематическим списком, списками синонимических, антонимических, омонимических и некоторых других рядов, включающих слова, используемые в учебнике. Недостатком словаря, размещенного в учебнике, является то, что для многозначных слов даются только те значения, в которых слова употребляются в данном учебнике. В результате у ученика возникает ложное представление о том, что он знает слово, тогда как на самом деле он понял только часть его семантики.

Таким образом, то, что определено программой по привитию навыков работы с различными видами словарей, действующим учебником не предусмотрено, и наши наблюдения показали, что обращения к словарям на уроках русского языка не

проводятся. В связи с этим у учащихся 7-х классов кыргызской школы отсутствует навык работы со словарем, что значительно снижает усвоение лексики и возможность проведения поисковой работы, затрудняет понимание и запоминание русских слов, а также снижает интерес к изучению языка.

На наш взгляд, использование двуязычных словарей на уроках русского языка значительно повысит интерес учащихся к изучению языка, поскольку нацелит их на самостоятельную работу над словом, поиск слова в словаре, определение значения заданного слова и др.

Для эффективной работы с любым из существующих словарей необходимо сформировать и развить следующие навыки:

1. Выбор лексической единицы, требующей ссылки в словаре.

2. Нахождение лексической единицы в словаре:

- поиск лексических единиц по алфавиту;
- найти правильное заглавное слово;
- поиск правильного заглавия для многосложных лексических единиц;
- выбор правильного заглавия среди омонимов;
- выбор правильного значения нужной лексической единицы.

3. Поиск информации в словарной статье:

- поиск информации о написании слова;
- поиск информации о произношении слова;
- поиск информации об использовании слова;
- поиск информации о значении слова;
- поиск грамматической информации;
- поиск информации об этимологии слова.

4. Выбор подходящего словаря для справки в соответствии с типом лексической единицы и искомой информацией.

На основании всего вышеизложенного мы предложили примерные упражнения и задания для работы со словарем. Упражнения составлены таким образом, чтобы учащиеся научились быстро и точно ориентироваться в словарях: находить нужную статью, нужную информацию внутри словарной

статьи, пользоваться ссылками на другие словарные статьи и т. д.

Результаты исследования позволяют сделать следующие выводы:

1. Обогащение словарного запаса учащихся способствует с работой лингвистического словаря русского языка.

2. Анализ программ и учебников по русскому языку для 7 класса показал, что определение программы привития навыков работы со словарями в существующих учебниках не предусмотрено.

3. Анализ научно-методической литературы, изучение опыта учителей - русистов в школах города Сулюкта показал, что вопросу обогащения словарного запаса с помощью словарей не уделяется должного внимания, данная работа носит эпизодический характер, бессистемно.

4. На основе достижений языкознания, психологии, педагогики, методики обучения русскому языку разработана методическая система

упражнений и заданий, включающая эффективные методические приемы по использованию словарей.

5. Предлагаемая методическая система упражнений предусматривает работу со многими видами лингвистических словарей русского языка, что прививает навык работы со словарем.

На основе проведенной работы мы выяснили, что использование двуязычных словарей на уроках русского языка в 7 классе способствует обогащению словарного запаса учащихся.

Словари вместе с учебником по русскому языку должны стать обязательным пособием для учащихся. Они должны составлять единый учебный пакет.

Ни один язык, будь то родной или неродной, не может быть полностью выучен без словаря. Только словари могут дать учащемуся всю необходимую информацию о слове, помочь ему овладеть основами грамотной устной и письменной речи, постоянно повышать культуру речи, которая во многом определяет общую культуру человека.

Использованная литература:

1. Шатова Е.Г. Урок русского языка в современной школе Бишкек 2014 г.
2. Жумагулова Г.А. Современные проблемы реализации и компетенции Бишкек 2016 г.
3. Русский язык/ Т.А.Ладыженская, М.Т. Баранов, Л.А.Тростенцова и др.; М. Просвещение, 2012.
4. Главная, библиотека, школа. Учебник для школ с русским языком обучения, 7 класс.
5. Русский язык. 7 класс, М.Дж.Тагаев, О.Т.Симонова. Билим...
6. Ушакова М. Советская энциклопедия ОГИЗ –Словарь современного русского языка. В 17 томах.
7. Сводный словарь современной русской лексики/ под ред. Р.П.Рогожниковой. М.- Русский язык 1991.
8. Комплексный словарь русского языка. А.Н.Тихонова, Е.Н.Тихоновой, С.А.Тихонова, М.Ю. Зуевой, О.М.Чупашевой. М. Просвещение.
9. В.И.Даль. Толковый словарь живого великорусского языка.

Бердигулова Назира Арсыбековна,

Старший преподаватель факультета Востоковедения и международных отношений, КГУ им. И.Арабаева

**ФАКТЧЕКИНГ - НОВЫЙ ВИД ИНФОРМАЦИОННОГО
ПРОСТРАНСТВА**

Бердигулова Назира Арсыбековна.

И.Арабаев атындагы КМУнин Чыгыш таануу жана эл аралык мамилелер факультетинин ага окутуучусу

**ФАКТЧЕКИНГ - МААЛЫМАТ МЕЙКИНДИГИНДИГИН
ЖАҢЫ ТҮРҮ**

Berdigulova Nazira Arsybekovna

Senior Lecturer, Faculty of Oriental Studies and International Relations,

KGU named after I. Arabaeva

**FACTCHECKING IS A NEW KIND OF INFORMATION
SPACE**

Аннотация: В статье рассматриваются одно из направлений журналистики. Фактчекинг - это процедура проверки определенных высказываний (публицистических, ораторских и т.п.) на соответствие сути высказываний самим фактам, приведенных в высказываниях.

Ключевые слова: фактчекинг, инструменты фактчека, факты, фейк, журналистика, достоверность, искажение, информационное пространство, электронные платежные средства, популизм, манипуляций, верификация.

Аннотация: Макалa журналистиканын багыттарынын бири болгон фактчекинг жөнүндө сөз болот. Фактчекинг - айтылган сөздөрдү текшерүүнүн жол-жобосу (журналисттик, чечендик, ж.б.), фактылар менен айтылган сөздөрдүн дал келишин аныктоо.

Негизги сөздөр: фактчекинг, жасалма, факт, фейк, журналистика, ишенимдүүлүк, бурмалоо, маалымат мейкиндигин, электрондук төлөмдөрдү өткөрүү, популизм, манипуляция, верификация.

Annotation: The article discusses one of the ways of journalism. Factchecking is a procedure for checking certain statements (journalistic, public speaking, etc.) for the essence of the statements to the facts given in the statements.

Keywords: factcheeking, factual tools, facts, fake, journalism, authenticity, distortion, information space, electronic means of payment, populism, manipulation, verification.

Очень важным на данный момент вопросом является информационное взаимодействие в развитии информационных технологий. Мир сейчас различных сферах нашей жизни. Например, развивается с такой скоростью, что многим даже большинству из нас хочется намного меньше стоять в сложно представить это. Именно поэтому стоит разных очередях, следить за успеваемостью ребенка рассмотреть такое понятие, как информационное в школе через интернет, а также многое другое. Это пространство. Большинство из нас согласится, что

это реальный прорыв в коммуникациях – теперь по всему миру доступны голосовые звонки, каналы связи стали заметно шире, технологии передачи данных стали более скоростными. Теперь за считанные секунды можно преподнести информацию собеседнику, находящемуся на другом конце света. Все это позволяет создать развитое информационное пространство. Однако стоит подумать над тем, что требуется, чтобы выйти на такой совершенно новый уровень.

С появлением этого электронных платежных средств, возможности каждого человека стали заметно шире. Виртуальные деньги постепенно вытесняются пластиковыми картами, но на данном этапе оба эти платежные средства одинаково популярны. Информационное пространство позволяет теперь заниматься обучением через интернет, не покидая дома или рабочего места. Онлайн можно получить даже высшее образование (дистанционное образование) в каком-то зарубежном университете. Кроме того, для каждого доступно участие в полезных конференциях и вебинарах, что позволяет заводить массу полезных знакомств. Теперь через интернет можно делать всевозможные покупки, при этом не столь важно, еда это или одежда, какие-то услуги.

В качестве материального подтверждения формирования глобального информационного пространства можно назвать интернет, однако его нельзя считать единственным фактором формирования информационной цивилизации.

Термин «информационное пространство» был заимствован социально-гуманитарными науками из физики, где означал возможность сосуществования различного рода явлений и факторов. В философском звучании в это понятие вкладывается несколько иные смыслы, например, в рамках кибернетического подхода информационным пространством называется совокупность источников информации, баз данных и объединяющих их сетей и технологий. В философско-методологическом измерении под информационным пространством понимается среда

распространения информации в социуме, находящаяся под влиянием культурных, экономических, политических, технологических и других факторов[1].

Понятие «фактчекинг» пришло в информационное пространство из традиционной журналистики. Точнее из принципов работы редакции: редакционный фильтр – необходимое условие в технологии работы журналиста. Технология эта обусловлена этическими принципами: независимость, объективность, беспристрастность, точность. Благодаря соблюдению этих принципов появляется доверие аудитории и формируется репутация издания, телевидения и радио.

Несомненно, у фактчекинга – как нового жанра журналистики, существуют черты, присущие лишь ему, как особому виду деятельности. Но, прежде чем рассмотреть особенности структур фактчекинговых материалов, следует кратко остановиться на основных элементах и структуре такого жанра журналистики как классическое журналистское расследование.

Журналистское расследование в силу, прежде всего, специфики своей цели и результатов, предмета отображения, средств, методов, условий осуществления, все больше заявляет о себе как о самостоятельном явлении. Оно имеет свой набор целей, средства, методов реализации и определенный объект исследования. Объектом исследования фактчекинга, прежде всего, должны быть общественно-значимые факты, а также публичные заявления высокопоставленных чиновников. Как и любой журналистский материал, фактчекинговый материал начинается с какого-нибудь информационного повода. Любое общественно-значимое событие: резонансный озвученный факт или громкое событие общественной значимости, может послужить началом исследования.

Факт-чекинг (англ. fact checking — «проверка фактов») — это проверка достоверности полученных фактов в СМИ. Факт – подкрепленное надежными

свидетельствами событие, которое действительно произошло. У разных людей может быть разный взгляд на одно и то же событие, но с фактами не поспоришь. Именно поэтому факт должен быть не просто установлен, но и проверен и доказан. Для журналиста-фактчекера объективное освещение событий означает правдивое воспроизведение фактов, действительности. Поэтому искажение фактов – это преступление против объективности и беспристрастности. Совсем плохо, когда это умышленная манипулятивная конструкция.

Фейк – информационная мистификация или намеренное распространение дезинформации в социальных медиа и традиционных СМИ[2]. Фейк – от английского fake – фальшивый, поддельный.

Фейк – это ложные новости или сообщения, которые генерируются в онлайн-пространстве. Фейки могут выглядеть как комментарии под реальными новостями, как личные мнения, высказанные в социальных сетях. Целью фейков является придание ложным фактам вес и значимость, внедрить их в различные информационные каналы, чтобы охватить как можно большую аудиторию. Фейки содержать лживые факты, которые могут быть легко опровергнуты. Как правило, фейки подаются под громкими и сенсационными заголовками.

Фактоид – в современных цифровых коммуникациях все более актуальным становится понятие «фактоид». Это изначально несуществующий факт, который, будучи опубликованным в медиа пространстве, получает живую реакцию и оценку. А они в свою очередь, влияют на действительную картину реальности. Фактоид, по сути, очень близкое понятие к фейку. От английского factoid (fact – факт и греческого oid от eidos – форма, вид). Опубликованное официальное сообщение, которое становится «реальным», «истинным» в результате самого факта его обнародования[3].

Главное оружие фактчекера — это сомнение. Профессиональное недоверие, проверка реальности на прочность. Газетные сплетни, слухи, домыслы,

манипуляции, фейки, технические ошибки и опечатки – всему этому и противостоит фактчекинг. Это мощное оружие, в сфере массовых коммуникаций. Чтобы овладеть искусством фактчекинга, нужно освоить и придерживаться первоисточнику или подтверждение информации из нескольких независимых источников. Никогда не бывает лишним проверить информацию из разных источников, взять комментарии экспертов и людей по теме. Но нужно отделять источник от комментария, в том числе для лучшего понимания контекста читателями. Также всегда нужно спрашивать противоположную сторону, если все время придерживаться одной позиции, то материал теряет объективность. В работе журналиста часто присутствует соблазн поддаться общему настроению и выдать желаемое за действительное, идя на поводу «сенсаций». Но нужно помнить, что точность фактов важнее сенсации.

Год назад слово “фактчек” не было столь популярным как сейчас. Разумеется, журналисты при подготовке материалов всегда использовали различные инструменты и проверяли достоверность информации у ее источников. На сегодняшний день ситуация изменилась. В июле 2018 года в стране появился новый ресурс по проверке данных, называемый factcheck.kg. Появление этого ресурса продиктовано самим временем и ситуацией, сложившейся в информационном пространстве. В современном мире потребители информации как никогда нуждаются в правдивой, сбалансированной, верифицированной информации.

При этом, как и производители, так и потребители информации ежедневно сталкиваются с огромными объемами самой разной информации, от умения ориентироваться в которой во многом зависят результаты его деятельности. В тоже время в условиях информационного общества вероятны многочисленные риски и опасности при доступности большого объема информации, все сложнее становится ориентироваться, получать и перерабатывать действительно достоверные

сведения. Потенциал информационного общества может быть использован как для просвещения, так и для манипулирования сознанием и поведением человека.

Верификация – это важный неотъемлемый инструмент современной журналистики. Проверка фактов лежит в основе журналистской деятельности, и сейчас это особенно актуально. Проблем, связанных с этим явлением достаточно много: с одной стороны, мы сталкиваемся с неумением или нежеланием производителей информации верифицировать новости, а с другой – с неумением или нежеланием общества отличать достоверную информацию от недостоверной.

На разоблачение популизма, манипуляций, недостоверных фактов нацелен фактчекинг – современный инструмент расследований, который имеет уникальный концепт и технические особенности[4].

В процессе фактчекнга необходимо также разделять информацию и сам источник. Точнее, проверять и то,

и другое. Благодаря Интернету и социальным сетям всегда можно найти следы деятельности человека, связаться с родственниками и друзьями, опросить коллег и знакомых.

Риск заключается в невероятной легкости создания фиктивных страничек в социальных сетях. Именно с подобных аккаунтов и льются потоки дезинформации. Люди с самыми лучшими намерениями также склонны к преувеличениям и недоразумениям, иногда они невольно сталкиваются с неточностями в изложении фактов. Неспособность качественно проверить контент, полученный из социальных сетей, ставит с трудом завоеванное доверие и отношения с читателями под угрозу.

И так, фактчекинг – это не свод незыблемых правил. Это, прежде всего, ответственность, заинтересованность и неравнодушие проверяющего – фактчекера, понимание медиаландшафта плюс знание технологий и сервисов.

Список используемой литературы:

1. А.Гороховский «Фактчекинг как тренд журналистских расследований. Возможности и перспективы». Практическое пособие.
2. Watchdog journalism. <https://www.slideshare.net/jonesapollo/watchdog-journalism>
2. Памятка «Простые приемы факт-чекинга». <http://mediarazvitie.ru/education/id/11/>
3. Журналистское расследование. История метода и современная практика. <http://evartist.narod.ru/text14/60.htm>
4. Словарь журналистских терминов
5. www.mediatoolbox.ru/factchecking/
6. Термин «фактоид» был введен в 1973 году американским писателем-романистом Норманом Мейлером в его биографии Мэрилин Монро. Он относит к фактоидам «факты, не существовавшие до того, как они появились в журнале или газете».

Бердигулова Назира Арсыбековна

Старший преподаватель факультета Востоковедения и международных отношений, КГУ им. И.Арабаева

ТАКТИКА И СТРАТЕГИЯ ОСНОВНЫХ ЗАДАЧ МЕДИАПЛАНИРОВАНИЯ

Бердигулова Назира Арсыбековна

И.Арабаев атындагы КМУнин Чыгыш таануу жана эл аралык мамилелер факультетинин ага окутуучусу

МЕДИА ПЛАНДООНУН НЕГИЗГИ МИЛДЕТТЕРИНИН ТАКТИКАСЫ ЖАНА СТРАТЕГИЯСЫ

Berdigulova Nazira Arsybekovna

Senior Lecturer, Faculty of Oriental Studies and International Relations,

KSU named after I. Arabaev

TACTICS AND STRATEGY OF THE MAIN TASKS OF THE MEDIA PLANNING

Аннотация: В статье рассматриваются одно из направлений в рекламе и связям с общественностью. Развитие медиапланирования как вида деятельности обусловлено увеличением объема рекламы и количеством ее носителей, и с другой стороны, ростом конкурентной борьбы за рекламное пространство и увеличением его стоимости.

Ключевые слова: медиапланирование, реклама, диверсификацией СМИ, журналистика, медиаисследований в СМИ, размещении рекламы, доставки рекламных посланий, потенциальные потребители, медиа-планер.

Аннотация: Макалада жарнама жана пиар менен иштөө багыттарынын бири каралат. Медиа-пландаштыруунун иштин түрү катары өнүгүшү, бир жагынан жарнаманын көлөмүнүн жана аны алып жүрүүчүлөрдүн санынын көбөйүшү менен шартталса, экинчи жагынан, жарнак мейкиндиги үчүн атаандаштыктын өсүшү жана анын баасынын өсүшү менен байланыштуу.

Негизги сөздөр: медиа пландаштыруу, медиа план, жарнама, медианы диверсификациялоо, журналистика, медиа чөйрөсүндө изилдөө, жарнаманы жайгаштыруу, жарнамалык билдирүүлөрдү жеткирүү, потенциалдуу керектөөчүлөр, медиа пландоо.

Annotation: The article examines one of the directions in advertising and public relations. The development of media planning as a type of activity is due, to increased volume of advertising and the number of its carriers, and on the other hand, to the growth of competition for advertising space and an increase in its cost.

Keywords: media planning, advertising, media diversification, journalism, media research in the media, advertising placement, delivery of advertising messages, potential consumers, media planner.

С вступлением в новый, информационный век, и наступившей диверсификацией СМИ, а следом - и делением получателей их сообщений на все более мелкие сегменты, рекламодателям приходится делать все более сложные планы для охвата своих потенциальных потребителей. Постоянный рост цен

на рекламные площади и эфир, с другой стороны, все острее ставит вопрос минимизации «пустой доставки» рекламного сообщения.

Все это обусловило возникновение такой отрасли рекламного бизнеса, как медиапланирование. В рамках решения новых задач рекламодателям

пришлось воспользоваться современными технологиями учета информационных и потребительских предпочтений аудитории СМИ, а также компьютерными программами расчета эффективности рекламных кампаний[1]. В современном мире появляется всё больше сфер деятельности, которые кажутся далеко не первоочерёдными, но на самом деле играют очень важную роль в формировании тех или иных задач, и, главное, в их выполнении. Мир на данный момент развивается с такой скоростью, что многим даже сложно представить это. Именно поэтому стоит рассмотреть изучению стратегии и тактики медиапланирования. Многие рекламодатели думают, что медиапланирование - это ненужный грамотному бизнесмену инструмент, придуманный на Западе крупными рекламными агентствами для выкачивания денег из богатых клиентов, но на сегодняшний день. Медиапланирование является составной частью плана рекламы и представляет собой процесс планирования размещения рекламы в средствах массовой информации, цель которого заключается в достижении оптимального соотношения затрат на проведение рекламной кампании в СМИ и ее количественных и качественных данных. Развитие медиапланирования как вида деятельности обусловлено с одной стороны увеличением объема рекламы и количеством ее носителей, а с другой стороны, ростом конкурентной борьбы за рекламное пространство и увеличением его стоимости[2].

Зависимость особенностей планирования рекламной деятельности от конкретных особенностей рекламируемого продукта, характера целевой аудитории, бюджета и других особенностей конкретной рекламной кампании. Необходимость конкретности формулировки целей. Предметом медиапланирования является регулирование процесса работы со средствами массовой информации в соответствии с определенными принципами маркетинговой деятельности. В настоящее время медиапланирование представляет собой комплекс действий, который отражает

взаимосвязь между временем, затраченным на рекламу, и ее масштабом, для достижения в кратчайшие сроки поставленных маркетинговых или рекламных задач. При этом под масштабом рекламы подразумевается частота появления рекламных объявлений в СМИ, объем выделяемых площадей и качество содержания.

Специалистом в области планирования рекламных кампаний, связанных со средствами массовой информации является медиа-планер. Такой человек должен очень хорошо знать структуру СМИ, их аудиторию и расценки на их рекламные площади. Кроме того, он должен постоянно следить за изменениями в этой сфере с помощью разных исследований и рейтингов.

Задача медиа-планера — получить максимальную прибыль из рекламы.

Медиа-планер должен уметь планировать рекламную кампанию, уметь организовывать работу с клиентами в соответствии с их требованиями, оптимизировать затраты на рекламу и анализировать ее эффективность. Он также должен определять целевую аудиторию для определенной рекламы и предпочтения этой аудитории, а после анализа рейтинга СМИ узнать особенности их аудитории. Кроме того, он разрабатывает медиа-план, рассчитывает его финансовые показатели, после чего презентует свои разработки клиенту или руководству[3]. При разработке медиа-плана этот специалист определяется со СМИ, в которых он будет размещать рекламу. Далее он просчитывает необходимую периодичность трансляции рекламы, которая сможет привлечь потенциальных клиентов, а после этого производит подсчеты о необходимых вложениях в рекламу. В медиа-плане должен быть отображен наиболее выигрышный вариант. Медиа-планер должен разбираться в вопросах законов о рекламе (о правах потребителей, об авторских правах и так далее), в рекламном маркетинге и менеджменте, а также в этике, социологии и психологии[4].

В соответствии медиа-планер должен составить документ, который включает в себя перечень основных и вспомогательных средств распространения рекламы, которые будут использованы в ходе рекламной кампании, сроки (графика размещения) и стоимость размещения рекламных материалов и СМИ, который называется медиапланом[5]. Медиаплан представляет собой часть плана маркетинга фирмы, основные показатели которого используются для принятия решений по медиапланированию. К таким показателям относят: торговую марку и ее положение; потенциальных потребителей; рынки, на которых будет продвигаться марка; сезонные и другие параметры, влияющие на спрос; описание комплекса маркетинговых коммуникаций и т.д. Медиаплан должен учитывать все составляющие комплекса маркетинговых коммуникаций и координировать их. Он зависит от общей стратегии рекламирования. Ведь медиаплан создается для того, чтобы донести рекламное обращение до целевой аудитории в течение заданного отрезка времени и представить его столько раз, сколько нужно для достижения цели рекламной кампании.

Медиаплан строится на основе плана маркетинговых коммуникаций. Он составляется под конкретную рекламную кампанию, показывает наилучший способ доставки сообщения целевой аудитории, тем самым удовлетворяя коммуникационные нужды рекламодателя. На медиаплан влияют: маркетинговые цели, сам товар, его рентабельность, каналы распределения, интегрированные маркетинговые коммуникации, ресурсные ограничения, целевая аудитория и действие конкурентов[4].

Процесс медиапланирования все в большей и большей мере нуждается в исследовательском подходе, так как он способствует оптимизации и динамичности маркетинговой деятельности. Одной из важнейших составляющих продвижения товара или услуги на рынке является планирование

организованной и хорошо продуманной программы работы со средствами массовой информации.

Любая существующая и успешно функционирующая на рынке организация представляет собой многоцелевую систему, где под целью понимаются те задачи, которые должны быть решены, и результаты, которые должны быть достигнуты. При этом необходимо, чтобы при их реализации расходовалось возможно меньше ресурсов всех видов. При выборе целей очень важно не путать цель со средством ее достижения.

Одной из основных задач маркетолога, занимающегося медиапланированием, является установление системы приоритетов по целям, т.е. выделение наиболее важных и менее значимых задач. Цели зависят от факторов внешней среды, а также от реальных возможностей организации.

Терминология и базовые понятия медиапланирования.

Терминология

Реализация стандартных (западных) методик по медиапланированию предполагает наличие специальной информационной базы, т.е. стандартизированных данных о размере и структуре аудиторий средств рекламы, отношении населения к различным видам рекламной информации. Стандартизация предполагает наличие определенной терминологии.

В зависимости от степени конкретизации средства распространения обращения выделяются понятия медиаканал и медианоситель.

Медиаканал (медиакатегория) представляет собой совокупность средств распространения рекламы, однотипных с точки зрения способа передачи информации и характеризующихся одинаковым типом восприятия их аудиторией. Например, пресса, средства рекламной полиграфии, телевидение, наружная реклама и т. п.

Медианоситель — это конкретный представитель медиаканала (т. е. выпуск печатного издания, телепрограмма, радиопередача и т. д.), в котором размещено рекламное сообщение.

Рейтинг - это размер аудитории конкретного рекламоносителя. Обычно предполагают, что измеряется рейтинг в %% населения региона, но российская действительность доказывает, что рейтинг можно измерять как в относительных (доли, проценты), так и в абсолютных величинах. Если критерий рейтингования не прописан или прописан нечетко, то использовать данные рейтинга нельзя.

Целевая группа рекламного воздействия (target group) - множество людей, объединенных по принципу близкого отношения к рекламируемому товару или часть населения (региона), до которой необходимо довести рекламную информацию. Проблема выделения (определения) целевой группы рекламного воздействия достаточно сложна. На практике чаще всего для выделения целевой группы используют эвристические методы, т.е. описывают группу на основании некоторого личного опыта, интуиции и фантазии.

G.R.P. (Gross Rating Point), называемый в русской трактовке **В.О.К. (Валовой Оценочный коэффициент)**, представляет собой сумму показателей охвата для всех демонстраций рекламы за определенный промежуток времени трансляции передач и рекламных роликов.

Иначе говоря, В.О.К. или G.R.P. - это число возможных контактов с рекламным роликом (передачей) за определенный промежуток времени, в котором учитываются и неоднократные контакты с рекламой одних и тех же лиц (например, просмотр различных передач, в которых идет одна и та же реклама).

Значение G.R.P. может быть сколь угодно большим. Размер G.R.P. ограничен только финансовыми возможностями рекламодателя.

T.R.P. (Target rating point) - валовой оценочный коэффициент, рассчитанный для определенной целевой группы рекламного воздействия.

O.T.S. (opportunity-to-see) - "возможность увидеть", т.е. вероятная аудитория рекламного обращения. Имеет значение для одного рекламного объявления, т.к. в любом другом случае $O.T.S. = G.R.P.$

Net-coverage или **Net-Reach** - часть населения или целевой группы рекламного воздействия, проинформированная при подаче одного рекламного объявления.

Accumulated Net-coverage или **Coverage** (покрытие), или **Reach** (достижение), или **G.P.R.** (Gross point of reach) - часть населения или целевой группы рекламного воздействия, проинформированная при подаче нескольких рекламных обращений (использовании нескольких рекламоносителей). Показатель Покрытия (coverage) используется, как правило, при планировании рекламных мероприятий, тогда как Достижение (reach) всегда используется по отношению к аудитории, которая реально была достигнута. С точки зрения практики, содержательная часть столь тонкого отличия не вполне понятна. А существует еще и **Net Rating Point (N.R.P.)**, в русской трактовке "**Охват**". Net Rating Point - %% населения региона (целевого рынка) или количество человек, имевших хотя бы однократный контакт с рекламой за некоторый промежуток времени. Для расчета показателя охвата необходимо вычесть из валового оценочного коэффициента сумму всех пересечений аудиторий использованных средств рекламы.

Проанализировав всю имеющуюся информацию, мы выяснили, что медиапланирование - это важный маркетинговый инструмент управления эффективностью рекламы. Иными словами - выбор оптимальных каналов размещения рекламы, проводимый с целью достижения максимальной эффективности рекламной кампании.

В данной статье мы рассмотрели основные термины и базовые понятия, связанные с медиапланированием, рассмотрели особенности медиапланирования для различных видов носителей рекламы, что позволяет нам свободно ориентироваться в теме и делать дальнейшие выводы в этой области. Так же мы выяснили, что медиапланирование является залогом успешной рекламной кампании и одним из основных аспектов ведения успешного бизнеса на сегодняшний день.

Также этапы разработки медиаплана и выяснили, что концепции сообщения и тонкого понимания одним из основополагающих факторов в возможностях каналов массмедиа. Медиапланирование включают в себя очень много поставленные цели и задачи. Медиапланирование включают в себя очень много важных моментов в составлении медиаплана которые

Медиастратегия не может радикально нужно обязательно учитывать а главное понимать. меняться в течение короткого периода времени. Она Грамотное составление медиаплана, с учётом должна предусматривать варианты развития верного выбора стратегий и тактик, позволит событий, но не должна радикально меняться в избежать большого количества непредвиденных трат зависимости от субъективных обстоятельств. Успех рекламного бюджета и повысить эффективность зависит от точности маркетингового исследования, воздействия рекламы на потребителя.

Список используемой литературы:

1. Головлева Е.Л. Массовые коммуникации и медиапланирование. М.: Деловая книга, 2009.
2. Назайкин А.Н. Медиапланирование. М.: Эксмо, 2010.
3. Мельникова Н. Медиапланирование. Стратегическое и тактическое планирование рекламных кампаний. М.: Дашков и КО, 2008. (+CD)
4. Назайкин А.Н. Медиапланирование на 100%: 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2007.
5. Назайкин А. Эффективный медиаплан // Рекламодатель: теория и практика. - 2008. - N 2. - С.43-56.
6. Бузин В.Н. Медиапланирование для практиков. – М.: Вершина, 2008.
7. Головлёва Е.Л. Массовые коммуникации и медиапланирование. – Ростов н/Д: «Феникс», 2008.
8. Ковязин, М. Н. Медиапланирование: исследование аудитории средств массовой информации и планирование размещения рекламы в Кирове и Кировской области [Текст]. – Киров, 2000.
9. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. – М., 2004.

Ч.А. Кыштообаева., С. Бөрүева.

Талас мамлекттик университети

«САНДЫК МЕТОДДОР» КУРСУН ОКУТУУНУН МААЛЫМАТТЫК ЧӨЙРӨСҮ

Кыштообаева Ч.А., С. Бөрүева

Таласский государственный университет

ИНФОРМАЦИОННОЕ СРЕДА ОБУЧЕНИЯ КУРСА «ЧИСЛЕННЫЕ МЕТОДЫ»

Ch.A. Kyshtoobaeva, S. Boruyeva

Talas State University

INFORMATION ENVIRONMENT FOR THE COURSE "NUMERICAL METHODS"

Аннотация: Бул макалада болочок математика мугалимдерди даярдоо системасына аралаш технологияларын колдонууну жана маалыматтык чөйрөсүн өркүндөтүүнү жайылтуу каралган. Студенттер маалыматтык технологиялардын негизинде окутуунун бүтүндөй системаларын өздөштүрүүсү, өзүнүн окуу практикасында компьютердик технологиялардын каражаттарын колдонуунун максатка ылайыктуулугун жана зарылдыгын дайыма сезүүсү зарыл. Лабораториялык сабактар компьютердик технологияларын колдонуу менен өткөрүлөт. Лабораториялык сабактардын бул түрү студенттердин маалыматтык компетенттүүлүктүн деңгээлин жогорулатат, өзүн өзү текшерүүгө жана өзүн өзү көзөмөлдөөгө шарттайт. Мында, студенттер маселелерди чыгарууда салттуу ыкмалар менен кошо математикалык компьютердик пакеттерди колдонуу көндүмдөрүнө ээ болушат.

Негизги сөздөр: сандык методдор, окутуу технологиялары, компьютердик технологиялар, инновация, маалыматтык чөйрө, компонент.

Аннотация: В данной статье предусмотрено использование смешанных технологий в системе подготовки будущих учителей математики и совершенствование информационной среды. Студентам необходимо освоить всю систему обучения на основе информационных технологий, постоянно ощущать целесообразность и необходимость использования компьютерных технологий в своей педагогической практике. Лабораторные занятия проводятся с использованием компьютерной техники. Данный вид лабораторных занятий повышает уровень информационной компетентности студентов, способствует самопроверке и самоконтролю. При этом студенты смогут использовать математические компьютерные пакеты помимо традиционных методов решения задач.

Ключевые слова: численные методы, технологии обучения, компьютерные технологии, инновации, информационная среда, компонент.

Abstract: This article provides for the use of mixed technologies in the system of training future teachers of mathematics and the improvement of the information environment. Students need to master the entire system of education based on information technology, constantly feel the expediency and necessity of using computer technology in their teaching practice. Laboratory classes are conducted using computer technology. This type of laboratory classes increases the level of information competence of students, promotes self-examination and self-control. At the same time, students will be able to use mathematical computer packages in addition to traditional methods of solving problems.

Key words: numerical methods, learning technologies, computer technologies, innovations, information environment, component.

«Сандык методдор» курсу боюнча лабораториялык сабактарда ийгиликтүү тандалган колдонмо математикалык мазмунундагы тапшырмалар ишмердүүлүктүн түрдүү тармактарындагы математикалык маселелердин практикалык маанилүүлүгүн көрсөтөт [1].

Лабораториялык сабактарга лекцияда каралган материалды тереңдетүү, кеңейтүү, бышыктоо, теория менен практиканын байланышын камсыздоо, студенттердин билгичтик жана көндүмдөрүн, компетенцияларын калыптандыруу максаты коюлду.

Лабораториялык сабактарды уюштурууда төмөнкү дидактикалык принциптерге таяндык: кесипке багыттуулук принцибин сактоо (колдонмо маселелерди чыгаруу); студенттерге жекече мамиле жасоо (өз алдынча иштерди уюштуруу, консультация берүү, дидактикалык материалдарды, тесттерди пайдалануу); окутуунун активдүү методдорун колдонуу.

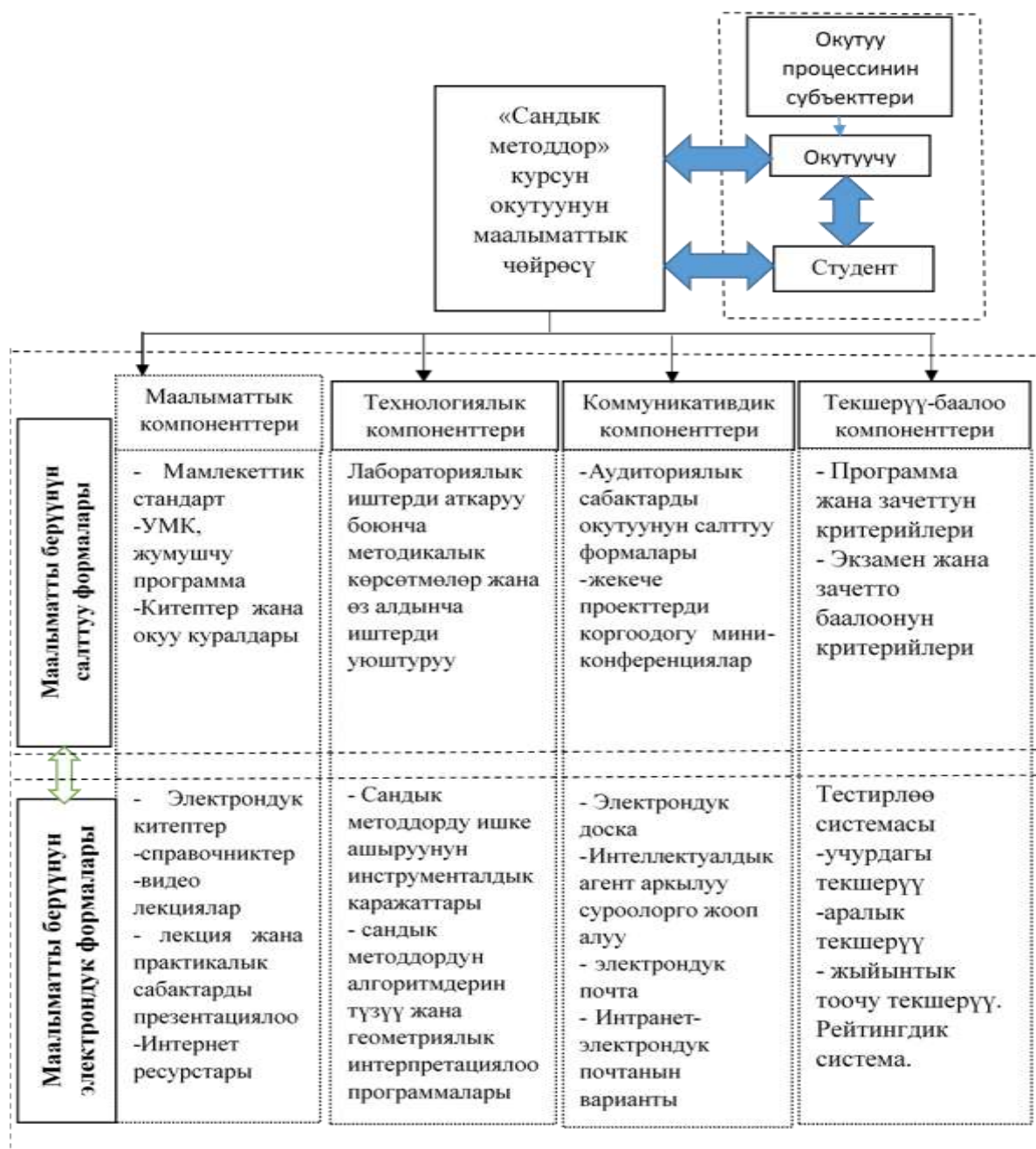
Колдонмо багыттын принциби «Сандык методдор» курсунда компьютердик технологияларды колдонуунун мотивациясы менен тыгыз байланышта. Сандык талдоо, маселелердин теориялык базасын

жана алардын математикалык пакеттерде сандык чыгарылышын берет.

Жыйынтыктап айтканда, окутуунун технологияларын ишке ашыруу окутуу процессинде чыгармачылык мамиленин түзүлүшүнө өбөлгө болот.

«Сандык методдор» курсун окутуунун инновациялык милдеттери катары төмөнкүлөрдү карасак болот: компьютердик технологияларды пайдалануу менен математикалык маселелерди чыгаруунун сандык ыкмаларын, алгоритмин талдоо жана салыштыруу көндүмдөрүн ишке ашыруу, маалыматты издөө, кайра иштетүү, системалаштыруу боюнча билимдерди, мазмунун чагылдыруучу электрондук түрүн өздөштүрүүнү; компьютердик арифметиканын каталыкка туруктуулугун ж.б. [4]

Маалыматтык чөйрөнү калыптандыруунун электрондук компоненттери маалыматтардын салттуу булактарын алып салууга тийиш эмес. Алар өз-ара бири-бирин толуктап турат, жалпысынан маалыматты чөйрөнү калыптандыруунун негизинде «Сандык методдор» курсунун маалыматтык чөйрөсүн, биз төмөндөгүдөй мүнөздө карайбыз (1 - сүрөт).

1. - сүрөт. «Сандык методдор» курсун окутуунун маалыматтык чөйрөсү

Технологиялык даярдык бул, педагогикалык технологиянын аймагындагы керектүү билимдердин системасы менен мүнөздөлөт жана окутуунун мазмундук-структуралык жана функционалдык-ишмердүүлүк жактарынын терең байланыштарынын негизинде ар кандай деңгээлде окутуу процессинде моделдөө билгичтигинин болушу зарыл [2].

Окутуучунун негизги милдети заманбап компьютердик технологияларды колдонуу менен окутуу процессинин натыйжалуу каражаттарын иштеп чыгуу саналат, ал студенттерди «Сандык методдор» курсун өздөштүрүү процессин өркүндөтүүгө мүмкүндүк берет.

«Сандык методдор» курсун окутуу методикасынын структуралык-логикалык түзүлүшү келтирилди (Таблица 1).

Таблица 1. – «Сандык методдор» курсун окутуу методикасынын структуралык-логикалык түзүлүшү

Максаттык компоненти			
«Сандык методдор» курсуна тиешелүү компетенцияларды калыптандыруу	Логикалык ой-жүгүртүүлөрүн өркүндөтүү		
Мазмунун тандоо принциби: илимийлүүлүк, системалуулук, теориянын практика менен байланышы, кесиптик багыты, көрсөтмөлүүлүк, өнүктүрүүчү окутуу. Мазмуну: Каталар теориясы; Сызыктуу алгебранын сандык методдору; Сызыктуу эмес теңдемелер жана системаларын чыгаруунун сандык методдору; Аппроксимациялоо; Сандык интегралдоо жана дифференцирлөө; Жөнөкөй дифференциалдык теңдемелерди чыгаруунун сандык методдору; Математикалык физиканын теңдемелерин чыгаруунун сандык методдору.			Мазмундук компоненти
Методдору: ☐ перцептивдүү; ☐ логикалык; ☐ гностикалык; ☐ окуу иш аракеттерин өз алдынча башкаруу	Каражаттары: окуу куралдары, математикалык аппарат, Программалык камсыздоо (математикалык пакеттер, таанып билүү карталары), AVN порталында, LMS Moodle базасында электрондук курсу.	Окутууну уюштуруу формалары: ☐ салттуу, ☐ когнитивдик, ☐ аралаш окутуу ☐ математиканын ички байланыштары	Технологиялык компоненти
Баалоонун жыйынтыктары: логикалык ой жүгүртүүлөрүн өркүндөтүү деңгээли; «Сандык методдор» дисциплинасын өздөштүрүү деңгээли.	Текшерүү жана өз алдынча текшерүү методдору: билимдерин тесирлөө; интеллектуалдык структуранын тесттери; лабораториялык иштерди баалоо, маселелердин чыгарылышын талдоо; электрондук курс менен иштөөдөгү активдүүлүгүн баалоо; байкоо жүргүзүү.	Баалоонун формалары: ☐ минисессиялар; ☐ зачет; экзамен.	Баалоо компоненти

Ошондуктан, методиканын алкагында методдор» курсун өздөштүрүүнүн деңгээлин негизги өзгөртүүлөр дисциплинанын максаттарын жогорулатууга жана студенттердин логикалык, кеңейтүү, лабораториялык иштердин рекурсивдик эсептөө ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө багытталган мүнөзүн өздөштүрүү, курстун классикалык мазмунун атайын когнитивдик каражаттарды иштеп чыгууну өркүндөтүү менен аралаш окутуунун жеке талап кылат.

Багытталган технологиясына өтүү менен Жогорку окуу жайдын окутуучусу өзү байланышкан. Бул технологияга өтүү «Сандык окутуп жаткан материал менен мектеп курсунун

материалынын түз же кыйыр түрдө байланыша тургандыгын билиши жана конкреттүү мисалда ички предметтик байланыштарды эске алуу менен көрсөтүп берүүгө аракеттениши зарыл.

«Сандык методдор» курсу менен мектеп курсунун ортосундагы байланышты кандай уюштурууга болот? Биз муну өз тажрыйбабызда төмөндөгүдөй эки багытта ишке ашырабыз [5]:

1. Лекциялык жана лабораториялык сабактарды студенттердин мектепте алган билимдерин кеңири колдонуу менен өтүү. Мында мүмкүн болушунча аларга белгилүү болгон методдорго, аныктамаларга таянуусу. Мындай мисалдарды материалды бекемдөө үчүн лабораториялык сабактарда да колдонуу студенттерге жаңы материалды кеңири түшүнүүгө жардам берет.

2. Экинчи багыт биринчиге карама - каршы, башкача айтканда «Сандык методдор» курсунда окулуп – үйрөнүүлүчү түшүнүктөр кандай колдонулаарын окутуучу көрсөтүп берүүсү керек. Ар бир темада мектеп математикасына кыйыр түрдө болсо да тиешелүү болгон түшүнүктөр бар. Студенттерге мектеп курсунан белгилүү болгон материалды жалпылоого, тактоого, системалаштырууга же мектеп курсунда илимий жактан негизделбеген проблемаларды далилдөөгө жана негиздөөгө болот.

Лекциялык жана лабораториялык сабактар студенттердин математиканын ички байланыштарын эске алуу менен иштөөсүн камсыз кыла тургандай кылып жүргүзүлүшү зарыл.

М: «Сандык методдор» курсун окутууда лекция жана лабораториялык сабактарда конкреттүү мисалдарда берилген маселени чыгаруунун ар түрдүү методдорун, анын мектеп курсунда чыгарылыш жолдорун көрсөтүп берүүгө болот. Мында математиканын ички байланыштарын ачып көрсөтүү үчүн алгебралык теңдемелерди, сызыктуу теңдемелер системасын карасак болот.

«Сандык методдор» курсунун аппараты мектеп математикасынын негизги түзүүчү бөлүгү болгондуктан, жогорку окуу жайында курсту окуп үйрөнүүдө мектеп математикасы менен ички байланыштары кыйыр түрдө жүргүзүлөт. «Сандык методдор» курсун окуп жатып, студент мектеп математикасына сын көз карашта болушу зарыл. «Сандык методдор» курсунун биринчи бөлүмдөрүндө эле кийинки бөлүмдөрүндө берилүүчү идеялар менен алдын - ала тааныштыруу зарыл [3].

Мисалы, алгебралык теңдемелердин сандык чыгарылышы төмөнкүдөй этаптарга бөлүнөт:

- жөнөкөй теңдемелерди чыгарууга келтире турган эселүү тамырларды ажыратуу;
- арасында теңдемелердин тамырлары жата турган чектерди аныктоо, тамырларды ажыратуу, б. а. ичинде бир гана тамыр жатуучу аралыктарды көрсөтүү;
- график же башка ыкма аркылуу тамырдын жакындатылган маанисин болжолдоп аныктоо;
- тамырды берилген тактыкта эсептөө.

Мисалы, төмөнкү маанилердин таблицасын канааттандырган Лагранждын полиномун тургузууга (Таблица 2). Аргументтин $x=2,5$ маанисинде эсептегиле.

Таблица 2. - Лагранждын полиномунун формуласынын манилери

X	1	2	3	4
F(x)	1	4	9	16

Чыгаруу: Лагранждын полиномунун формуласын төмөндөгүдөй жазабыз:

$$\Phi(x) = f(x_0) \frac{(x-x_1)(x-x_2)(x-x_3)}{(x_0-x_1)(x_0-x_2)(x_0-x_3)} + f(x_1) \frac{(x-x_0)(x-x_2)(x-x_3)}{(x_1-x_0)(x_1-x_2)(x_1-x_3)} +$$

$$+ f(x_2) \frac{(x-x_0)(x-x_1)(x-x_3)}{(x_2-x_0)(x_2-x_1)(x_2-x_3)} + f(x_3) \frac{(x-x_0)(x-x_1)(x-x_2)}{(x_3-x_0)(x_3-x_1)(x_3-x_2)}$$

Таблицадагы берилген маанилерин формулага коюу менен төмөнкүгө ээ болобуз: $\Phi(2.5) =$

$$1 \frac{(2.5-2)(2.5-3)(2.5-4)}{(1-2)(1-3)(1-4)} + 4 \frac{(2.5-1)(2.5-3)(2.5-4)}{(2-1)(2-3)(2-4)} + 9 \frac{(2.5-1)(2.5-2)(2.5-4)}{(3-1)(3-2)(3-4)} + 16 \frac{(2.5-1)(2.5-2)(2.5-3)}{(4-1)(4-2)(4-3)} \approx 1 \cdot (-0.0625) +$$

$$4 \cdot (0.5625) + 16 \cdot (-0.0625) \approx 6.25$$

Жообу: 6.25

Бул мисалды чыгарууда студенттер ички байланыштарды аныктай турган негизги мазмундагы тема жана жеңилден татаалга өтүү каралат.

Жыйынтыгында, окутуунун методикасы өйдөдөн ылдый иерерхиялык байланыштардан айырмаланып түзүлөт: окутуунун максаты-мазмуну-методдору-уюштуруу формалары - окутуунун каражаттары, анткени бардык компоненттеринин

бири-бирине өз ара таасир бериши өтө жогору. Методикалык окутуунун динамикалдуулугу социалдык, билим берүү жана технологиялык компоненттерине таасир берет. Маалыматты кабыл алууда билим критикалык ой жүгүртүү аркылуу кабыл алынат. Мурда алган билимдерин качан гана студент өзү көрүп, колдонгондо гана билимди толук алган болуп эсептелет.

Колдонулган адабияттар

1. Бахвалов Н.С. и др. Численные методы в задачах и упражнениях. -М.: Высшая школа.2000. -190с.
2. Беспалько, В.П. Слагаемые педагогической технологии /В.П. Беспалько.- М: Педагогика, 1989.- 192 с.
3. Беспалько, В.П. Образование и обучение с участием компьютеров (педагогика третьего тысячелетия) / В.П. Беспалько. — М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2002.-352 с.
4. Степанова, Т.А. Методическая система обучения курсу «Численные методы» в условиях информационно-коммуникационной предметной среды /Текст/: автореф. дис... к. пед. наук: 13.00.02 / Т.А. Степанова. - Красноярск, 2003.-23 с.
5. Төрөгелдиева, К.М. Кыргыз Республикасында келечектеги математика мугалимдерин даярдоонун илимий – методикалык негиздери [Текст]: дис... п. и. д: 13.00.02 / К.М.Төрөгелдиева – Бишкек, 2007, -316 б.

УДК 502:37.03

Асыкулов Т., Айдаралиева Г.Н., Чуңгулов Ж.К.

*“Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалы***КООМДОГУ ЭКОЛОГИЯЛЫК АҢ-СЕЗИМДИ КӨТӨРҮҮ ИШТЕРИ***(“Германиянын жаратылышты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалынын 2011-2020-жылдар аралыгында иштеринин мисалында.).*

Асыкулов Т., Айдаралиева Г.Н., Чуңгулов Ж.К.

*Филиал ОО «Союз охраны природы Германии (NABU)» в Кыргызской Республике***РАБОТА ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОСВЕДОМЛЕННОСТИ В ОБЩЕСТВЕ**

T. Asykulov, G. N. Aidaraliev, Zh. K. Chungulov

*branch «Nature Conservation Union (NABU)» NGO in the Kyrgyz Republic***IMPROVING THE ECOLOGICAL CONDITION IN SOCIETY**

Аннотация: Жаратылышты коргоо тармагында иш алып барган бардык тармактар өлкөбүздүн жаратылышын коргоого салым кошууда. “Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалы да ар дайым өлкөбүздүн жаратылышын коргоого салым кошуп, өсүп келе жаткан муунга экологиялык билим берүүсүн үзгүлтүксүз жүргүзүп келе жатат. Бул макалада аталган филиалдын өлкөбүздөгү жаратылышты коргоо багытында аткарган иштери тууралуу кеп болмокчу.

Түйүндүү сөздөр: экологиялык билим берүү, экологиялык лагерь, экологиялык акция, фотокапкан, экологиялык мониторинг, илбирсти коргоо, коомчулуктун экологиялык аң сезими.

Аннотация: Многие организации, активно работающие в сфере охраны окружающей среды Кыргызстана, вносят свой значительный вклад в дело по сохранению природы. Филиал ОО «Союз охраны природы Германии (NABU)» в Кыргызской Республике, также, работая в сфере охраны природы в стране, регулярно проводит эко образовательные мероприятия, повышающие экологическое сознание подрастающего поколения. Эта статья посвящена природоохранной и эко образовательной работе филиала.

Ключевые слова: экологическая работа, экологической лагерь, экологическая акция, фотолавушка, экологической мониторинг, охрана снежного барса, экологическое сознание общество.

Annotation: Many organizations actively working in the field of environmental protection in Kyrgyzstan make their significant contribution to nature conservation. The branch of the NGO "German Nature Conservation Union (NABU)" in the Kyrgyz Republic, also working in the field of environmental preservation of the country, regularly conducts eco-educational events that raise the environmental awareness of the younger generation. This article is devoted to the environmental protection and eco-educational work of the department.

Key words: ecological work, ecological camp, ecological action, photo booth, ecological monitoring, protection of the snow leopard, ecological consciousness of society.

“Германиянын табиятты коргоо союзу иштерин, жаратылышты коргоого арналган (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз экологиялык иш чараларын үзгүлтүксүз жүргүзүп Республикасындагы филиалынын экологиялык келе жатат. Ошондой эле өлкөбүздүн жалпы тургундарына ар дайым экологиялык агартуу жана түшүндүрүү иштерин алып баруу менен бирге, Кыргызстандын аймагындагы айыл өкмөттөрү менен кызматташтыкта жаратылышты коргоо иштерин жаратылышты коргоого арналган билим берүү жүргүзүп келишүүдө. Он жыл ичинде тынымсыз,

жеринен иш алып барууда толук болбосо да, өлкөбүздүн жашоочуларынын жаратылышты коргоого болгон көз караштарын калыптандырууга салым кошууда.

Мамлекеттик мекемелер, жалпы билим берүүчү орто мектептер, жогорку окуу жайлары экологиялык билим берүү тармагында иш алып барышууда, бирок толук жетише албай жатат. Ошого байланыштуу, жаратылышты коргоо тармагында иш алып барган бардык тармактар өлкөбүздүн жаратылышын коргоого салым кошууга, өзгөчө өсүп келе жаткан муундун экологиялык билим аркылуу жаратылышка жасаган мамилесин жакшыртуу максатында иш алып баруусу азыркы мезгилдин талабы.

Экологиялык билим берүү - бул экологиялык жактан үзгүлтүксүз тарбиялоочу, билим берүүчү, коомдун ичинде өсүп келе жаткан муундун жаратылышка аяр мамиле жасоого калыптандыруучу узак иш аракет.

Экологиялык жактан тарбия берүү - бул жаратылышты коргоого, жаратылышты сүйүүгө, жаратылышка гумандуу мамиле жасоого жана жаратылышты сарамжалдуу пайдаланууга жана коргоого багытталган көп жылдык үзгүлтүксүз жүргүзүлүүчү процесс болуп эсептелет.

Өлкөбүздүн жаратылышын сактап калуу үчүн экологиялык билим берүү тармагын бир калыпка салмайын, жаратылышты коргоого арналган түшүндүрүү иштерин ар бир тургунубузга жеткирмейин, өлкөбүздүн жаратылышы жабыркоонун гана үстүндө болуу менен бирге өлкөдө жашаган калктын ден соолугуна терс таасирин берет.

“Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалынын жетекчиси Толкунбек Асыкулов өз пикирин төмөнкүчө билдирет: “Экологиялык билим берүү бир канча баскыч менен ишке ашат. Алсак, бала бакча, орто мектеп, ЖОЖ жана жергиликтүү калк менен иштешүү жолго салынган. Ошол нерсени күчөтүш үчүн экологиялык билим берүүдө жаңы технологиялар, ошол эле фото-капкан (тузак) ж.б. жабдыктары кандай иштей турганы окутулат. Буга муктаждык абдан күч. Себеби учурда мыйзамсыз аңчылык кылуу токтобой, абдан курч бойдон калууда. Аны күч менен, айып салуу менен токтото албайбыз. Ошондуктан, бул нерсени коомчулуктагы экологиялык ан-сезимди көтөрүү менен жолго салсак болот. Азыр мугалимдерди окутсак, алар окуучуларга үйрөтүү менен коомчулуктун экологиялык аң-

сезимин жогорулатууга жол салынат”. (Кыргыз Туусу. 28.02.2019. Шабдан Абылгазы уулу)

Чындыгында эле, азыркы учурда коомчулуктун экологиялык ан-сезимин өзгөртүү зарыл. Мына ушул максатта дайыма тынымсыз ар кандай иш чаралар өтүп турат. Атап айтсак “Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалынын экологиялык билим берүү боюнча өкүлү Жолдошбек Чуңгулов кошумчалагандай: “Экологиялык агартуу иштерин жайылтууга бүгүнкү күндө мектеп окуучулары менен жогорку окуу жайлардын студенттерине басым жасалат. Жыл сайын 15-апрелге белгиленген иш чарага Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университетинин география, экология жана туризм факультетинин студенттери Бишкек шаарындагы КР УИАнын Е. Гареев атындагы ботаникалык багын тазалоого экологиялык акция уюштуруп чыгышкан. Белгилей кетсек, 15-апрель экологиялык билим берүү күнүн белгилөө 1992 – жылы БУУнун Рио-де Жанейродо өткөн жыйынында каралып, жылына дүйнөнүн көптөгөн мамлекеттеринде бул күн белгиленип келет. (“Биринчи радио” Г.Каражанова 2017-жыл.)

“Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалынын экологиялык билим берүү бөлүмү өлкөбүздүн жаратылышын сактап калуучулар болгон бала бакчалардын тарбиялануучуларына, мектептердеги окуучуларга, ЖОЖ до окуп жаткан жаштарга экологиялык сабактарды өтүү менен бирге, өлкөбүздүн аймактарындагы жашоочуларга жана жаратылышты коргоо максатында уюшулган жамааттарда жаратылышты коргоо багытында түшүндүрүү иштерин үзгүлтүксүз жүргүзүп келет. Ошондой эле, аталган уюмдун Кыргыз Республикасындагы филиалынын конференциялык залында илимий конференциялар, жыл бою экологиялык күндөргө арналган студенттер менен окуучулар катышкан окуулар тынымсыз өткөрүлүп турат.

Толкунбек Асыкуловдун “Кыргызстандын өзгөчө коргоолуучу жаратылыш аймактары” аттуу автордук китебинин жарык көрүшү экологиялык билимге кошкон бирден бир чоң салымы болду десек жаңылышпайбыз. Бул китеп аркылуу жалпы окурмандар, студенттер, окуучулар өлкөбүздүн аймагындагы жаратылышыбыздын өзгөчөлүктөрү, коргоолуучу аймактары менен таанышуу менен бирге, жалпы эле өлкөбүздүн керемет кооз жерлери менен да таанышууда.

1-сүрөт. Басылмалар

Бул 1-сүрөттөгү “Биосфералык резерват жана аны Кыргызстанда түзүү” аттуу басылма Толкунбек Асыкулов, Жумакадыр Карамолдоев, Эралы Барктабасов тарабынан түзүлүп, Биосфералык резерваттар жөнүндө кыргыз тилинде жазылган алгачкы эмгек болуп саналат. Бул китеп жаратылышка көңүл кош карабаган окурмандардын кеңири чөйрөсүнө жана экология багытында билим берген окутуучуларга, экология багытында окуган студенттерге багытталган, экологиялык агартууда окуучуларга терең билим берүүдөгү мыкты окуу куралы болду. Окуучулар табиятты терең таанып билүүсүнө өбөлгө түздү. Окуучулардын суроолоруна ылайык ал китеп гимназия окуу программасында окутула баштады.

Кыргыз Республикасынын А.Молдокулов атындагы Улуттук компьютердик гимназиянын табият таануу багытындагы 7-классы үчүн “Материктердин жана океандардын географиясы” боюнча модифицирленген программасы Кыргыз билим берүү академиясынын окумуштуулар кеңеши тарабынан жактырылып жана бекитилген. Модифицирленген программага 18 сааттык “Биосфералык резерват жана аны Кыргызстанда түзүү” китебинен алынган 18 тема тандалган, кыскача маалымат кошулган. Окуучулардын кызыгып окуган темасына айланган бул сабак эки жыл окутулуп, өз ийгилигин көрсөттү. Ал аталган программа 7-класстарга ылайыкталып, тереңдетилген мазмунда иштелип чыккандыгынын негизинде окуучуларга документтерге коюлган талаптар аткарылгандыгын жана аталган гимназияда колдонууга уруксаат берүүгө боло тургандыгын белгиледи.

Кыргыз билим берүү академиясынын (КББА) табигый – математикалык предметтер лабораториясынын илимий кызматкери

Ч.Шыгаеванын билдирүүсүн угуп жана талкуулап, табият таануу багытындагы 7-классы үчүн “Материктердин жана океандардын географиясы” боюнча модифицирленген программасы жактырылсын жана бекитилсин деп бир добуштан кабыл алынган жана бул темалар өтүлүп келет.

“Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалы борбор шаарыбыздагы жана өлкөбүздүн аймактарындагы жалпы билим берүүчү орто мектептер менен экологиялык билим берүүдө тыгыз иштешип келет. Жогоруда аты аталган гимназияда географиялык-экологиялык “Глобус 1”, “Глобус 2” ийримдери иш алып барат. Ийримдеги окуучулар жаратылышка көңүл кош карабай, окуган жеринен сапаттуу билим алуу менен бирге, жаратылышты коргоо иштерине аралашып келишет. Ал окуучулардын ичинен айрымдары олимпиадага катышып, ийгилик жаратышууда. Мисалы: **Майрамбек уулу Айдарбек** 7-класстан баштап ар дайым аталган уюмдун (NABU) бардык иш чараларына катышуу менен кызыгуусу артып, мектеп гимназиясында да ийримге катышып келген, олимпиададан ийгилик жаратуусу кружоктун мугалимдеринин жана NABU уюмунун экологиялык билим берүү бөлүмүнүн кызматкерлеринин да ийгилиги деп билебиз.

2-сүрөт. А.Молдокулов атындагы №5 Улуттук компьютердик гимназияга NABU жасаткан баннер.

Бул жаратылышты коргоо баннери “Илбирстерди коргойбуз” темасында борборубуздагы А.Молдокулов атындагы №5 - Улуттук компьютердик гимназиясына Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU) коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалынын атынан жасалып берилген. Өлкөбүздүн көпчүлүк жалпы билим берүү жайларына да ушундай иштер уланып келет.

Декада учурундагы иш чарада “Географиялык диктант” жогоруда аты аталган мектеп гимназияда өлкөбүздүн мектептеринен биринчилерден болуп өткөрүлгөн акция. Бул иш чара Улуттук компьютердик гимназияда салтка айланып жыл сайын өткөрүлүп турат. Башка мектептерге да бул “Географиялык диктант” акциясы жайылтылууда. Келечекте бардык мектептерде өткөрүлүп турушуна Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU) коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалы иш жүргүзө берет.

Экологиялык билим берүү жана экологиялык аң сезимди көтөрүү үзгүлтүксүз иш аракет болушу керек. Андыктан балдардын жайкы эколагери үчүн дагы оюн сабактары даярдалган. Эколагердеги балдар оюн аркылуу, жаратылыш компоненттеринин бир бүтүндүүлүгүн алар ойноп жатып билишет деген ойдобуз. Андыктан экологиялык оюн сабактары учурда жазылып жана даярдалуу үстүндө.

Кыргыз баалуулуктарынан макал – лакап аркылуу жаратылышты, табиятты таанытуу жана коргоого үйрөтүү максатында жаныбарлар, өсүмдүктөр, табият тууралуу сүрөттүү, чакан “Балдар үчүн макал-ылакап” китепчеси дагы жазылууда.

Бүгүнкү күндө бүткүл дүйнөлүк этникалык резонанс процесси жүрүүдө. Ар бир улут өзүнүн улуттук мүнөзүн кандайдыр бир жаныбар менен окшоштурууга аракет кылат. Мисалы, немецтер өздөрүн карышкырга англичандар түлкүгө, орустар аюуга окшоштурушат, Кыргыздардын улуттук мүнөзү ак илбирстин мүнөзүнө окшош.

3-сүрөт. Боом капчыгайында орнотулган илбирстин айкели.

Сиздер сүрөттө көрүп тургандай:

“Илбирс көрсөң атпай жүр

Табиятты сактай жүр

Мүшкүл иш башка түшсө да

Мекениңди сатпай жүр”- деп, Т.Асыкулов жазган бул ыр саптарында айтылгандай эле, жаратылыш чөйрөсүндөгү жапайы жаныбарлардын бир өкүлү болгон бул жаныбардын колго такыр үйрөнбөгөндүгүн, элибиздин мүнөзүнө төп келген эркиндигин, эч качан жалтанбастыгын илбирсти коргоодо мекенибиздин атуулдары билет деген ойдобуз. Ошондой болсо да жаш муундарга жеткирип айтып берүү биздин милдет деп билебиз. Мына ушундай ой мүдөө менен Кыргыз тоолорун байыртадан байырлап келген илбирстерди сактоо үчүн экологиялык билим берүү жана коомчулук менен иштөө бөлүмдөрү ар тараптуу иш алып барууда.

“Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргызстандагы филиалынын экологиялык билим берүү жана коомчулук менен иштөө бөлүмүнүн 2011-2020-жылга чейинки иштери бир топ алгылыктуу иш-аракеттер менен коштолуп, быйылкы өзүнүн он жылдыгын белгилөө алдында турат.

4-сүрөт. Экологиялык иш чаралар.

Туруктуу жана үзгүлтүксүз экологиялык билим берүү менен биз жаратылышыбызды сактап калабыз жана жаратылышка аяр мамиле баишталат.

2003-жылы кабыл алынган «КР нын үзгүлтүксүз экологиялык билим берүү» жөнүндөгү концепциясында экологиялык билим берүү элдин кеңири массасына жеткирилиши керектиги, мектепте экологиялык билим-тарбия берүү үчүн бирдиктүү жана комплекстүү программанын түзүлүүсү зарыл экендиги белгиленет. Анткени, жаштардын экологиялык маданияты мамлекеттин туруктуу өнүгүүсүн, экологиялык статусун гана аныктабастан, өсүп келе жаткан муундарга терең билим, тарбия берүүсүндө болуп саналат.

“Илим ийне менен кудук казгандай” деп бекеринен айтылбаса керек. Экологиялык агартуу иши да дайыма ойлондуруп келет. Илимий изилдөө чоң жоопкерчиликти талап кылат, далилдүү так маалымат болуш керек демекчи, “Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалы да ар тараптуу изилдөө иштерин үзгүлтүксүз алып келет.

Жогоруда бегилегенибиздей, экологиялык иш чаралар ЖОЖ дун илимий кызматкерлери, географ профессор, доцент агайлар менен жаратылышта да өткөрүлүп келет.

Фото капкан менен болгон тартуулар мониторинг бөлүмүбүздүн кызматкерлерине тиешелүү десек болот. Он жыл алгылыктуу иштери менен талыкпай эмгектенген “Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалынын мониторинг бөлүмү да өз салымын кошуп келет. Мониторинг бөлүмүнүн тартууларын, байкоолорун ар дайым экологиялык билим берүүдө маалымат катары тереңирээк чагылдырып айтып берүүдөбүз. Маалымат ар дайым бала бакча, мектеп, айыл өкмөт, жергиликтүү жашоочулардан сырткары соц тармактарда да байма-бай чагылдырылып турууда.

9-сүрөт. Фотокапканга түшкөн жаныбарлар.

Аталган коомдук уюмдун Кыргыз Республикасындагы филиалынын мыйзамсыз аңчылыкка каршы күрөшүү үчүн уюшулган “Барс тобунун” иштери өтө чеберчиликти, кыраакылыкты, чыдамдуулукту, кайраттуулукту талап кылат. “Барс тобу” мыйзамсыз аңчылыкка каршы иш алып баруу менен бирге, жергиликтүү элдердин арасында

жаратылышты коргоого арналган түшүндүрүү иштерин жүргүзүп келүүдө.

“Германиянын табиятты коргоо союзу (NABU)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалынын жабыркаган жаныбарларды кайра калыбына келтирүүчү “Илбирс” реабилитациялык борбору Борбордук

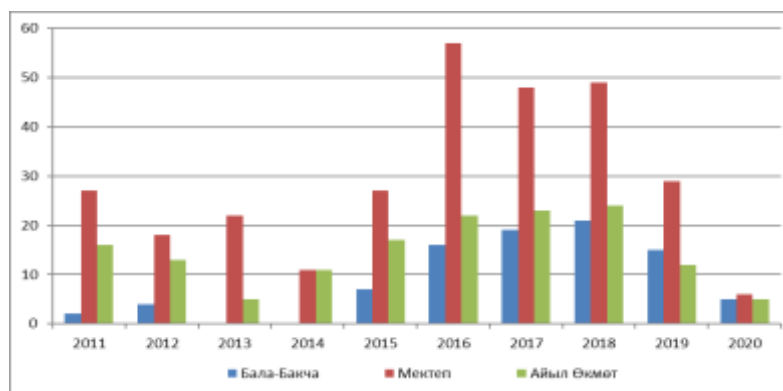
Азиядагы жалгыз борбор. Бул реабилитациялык жабыркаган жаныбарларды кароо иштери менен борборго алдыңкы окуучулар, студенттер келип, таанышып турушат.

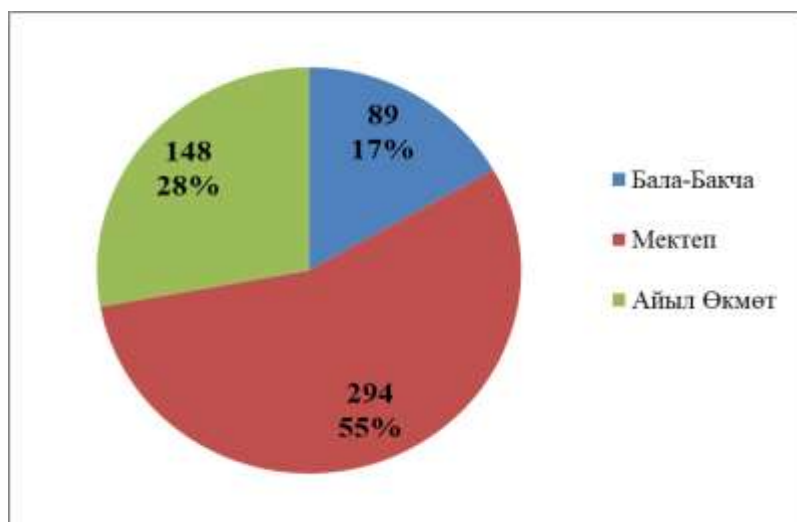
“Германиянын табиятты коргоо союзу (НАБУ)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалынын экологиялык билим берүү бөлүмүнүн 2010-2020-жылдардагы өткөргөн экологиялык окуулары жана аткарган экологиялык иш чаралары.

№	Жыл	Бала-Бакча	Мектеп	Айыл Өкмөт	Өткөргөн экологиялык акциялар
1	2011	2	27	16	12
2	2012	4	18	13	9
3	2013	-	22	5	4
4	2014	-	11	11	5
5	2015	7	27	17	11
6	2016	16	57	22	14
7	2017	19	48	23	13
8	2018	21	49	24	12
9	2019	15	29	12	9
10	2020	5	6	5	14
Баары:		89	294	148	103

Экологиялык билим берүүнүн жана жаратылышты коргоого арналган түшүндүрүү иштеринин 2011-2020-жылдардагы көрсөткүчтөрү

Колдонулган адабияттар:

1. “Германиянын табиятты коргоо союзу (НАБУ)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалынын 2011-2020-жылдардагы аткарган иштеринин отчеттору.
2. “Германиянын табиятты коргоо союзу (НАБУ)” коомдук уюмунун Кыргыз Республикасындагы филиалынын 2011-2020-жылдардагы архивдик сүрөттөрү.

Мамбетова Күлүйпа Акматалиевна

Бишкек шаарынын №55 орто мектебинин мугалими, Кыргыз Республикасынын Билим берүүсүнүн отличниги.

АТА КАДЫРЫН СЫЙЛОО, ЭНЕ СҮТҮН АКТОО

Мамбетова Күлүйпа Акматалиевна

Учитель средней школы №55 города Бишкек, отличник образования Кыргызской Республики.

УВАЖИТЕЛЬНОЕ ОТНОШЕНИЕ К ОТЦУ, ОПРАВДАНИЕ ГРУДНОГО МОЛОКА МАТЕРИ

Сабактын максаты:

Билим берүүчүлүк. Ата-энени сыйлоо менен алардын каалаган максатын орундатуу жөнүндө түшүндүрүү

Өнүктүрүүчүлүк. Ата-эненин айтканын аткарып, улгайганда жакшы карап багып, алардын батасын алуу

Тарбия берүүчүлүк. Ата-энени барктоо менен өз балдарына үлгү болуу.

Сабактын жүрүшү:

1) уюштуруу:

2) баарлашуу аркылуу сабак өтүү.

Мугалим. Кичинекей алсыз бала төрөлүп, эне сүтү менен өсүп чоңоюп, таалим-тарбия алууда ата-эненин жардамына муктаж болушат. Ата-эне болсо аларды тарбия-таалим берип жана бактылуу кылып чоңойтуп, өстүрүү үчүн канчалык азап, кыйынчылыктарды баштарынан өткөрөт. Күнүмдүк эле кийим кече, тамак-аштары үчүн кечинде келип балдарына кубаныч тартуулаш үчүн кечке эмгектенишип кыйналышат. Эне ак сүтүн берип, чаң жугузбай багып чоңойтот. Үй-жумуштарын кылат. Баласы үчүн баарына даяр болуп, кандай кыйын акыбал болсо да баарын көтөрөт. Күндүз чарчап-чаалыгып, түн уйкусун бөлөт. Күндөр өтүп бала чоңоюп алдуу, күчтүү болот. Ата-эне болсо карып, ал күчтөн тайып, жардамга муктаж болуп калат. Ошондуктан, ата-энеге жардам берүү, тамак-аштан, кийим-кечеден көмөк көрсөтүү балдардын милдети болот. Канчалык баласы ата-энесине чын көңүлүнөн кызмат кылып, муктаждыктарын аткарып турса, ошончолук ата-эне да көңүлдөрү көтөрүнкү болуп, кубанычтуу өмүр сүрүшөт.

1-окуучу: Бала эң алгач энесине жардам көрсөтүп, багып, сый урмат көрсөтсүн. Андан кийин гана атага анан жакын туугандарына кызмат кылсын. Эгерде бала колунда жок болуп, ата-энеси экөөнө тең жардам бере албаса, анда энесине кандай болсо дагы көмөк көрсөтүп, тамак-ашын таап берүү керек. Атага болсо сый-урмат менен мамиле кылсын.

2-окуучу: Эгерде өзүңөр туура жолдо жүрүп, ата-энеңерге күйүмдүү болуп, кызмат кыла турган болсоңор, силердин балдарыңар да туура жолдо жүргөн, силерге кызмат кылган, ата-энеге күйүмдүү балдардан болот. Анткени бала атаны карап, андан үлгү алып өсөт. “Уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат” дегендей, бала ата-энеден көргөнүн туурап, кылганын кылып чоңоюсу ачык нерсе. Эгер ата өз атасын сыйласа, бала аны көрүп үлгү алат. Ал да кийин атасын сыйлаган уул болуп өсөт.

3-окуучу: Ата-энеге сөз менен, мамиле менен, кыймыл аракет менен бардык жагынан сый-урмат көрсөтүү керек. Атадан мурда табакка кол салуу, озунуп алдыда жүрүүгө болбойт. Бул да болсо урмат көрсөтүүнүн белгиси. Атадан мурда отуруп жана каяша айтууга тыюу салынат. Бул адеп-ахлактын үлгүсү болуп саналат. Кимде-ким өмүрү

узун жана ырыскысы кенен болуусун кааласа ата-энесине кызмат кылсын жана бир туугандары менен байланышсын.

4-окуучу: Ата-энеге орой мамиле кылып аларды эч качан кейитип капа кылбагыла, кайра аларга жакшы сөзүңөрдү айтып, алардын ак батасын алгыла. Мына ошондо гана сен өзүңдүн перзенттик милдетинден кутулган болосуң. Жашыңардын жана кызматыңардын чоң кичинесине карабастан дайыма алардын айткан иштерин колдон келгенче толук аткаргыла, алардын көңүлүн калтырып эч убакта акылсыздык кылбагыла.

5-окуучу: Ата-эне жакшы болсо да, жаман болсо да силер алардын перзенти болгондугуна үчүн чын жүрөгүңөрдөн көңүлүңөр менен сүйүп аларды жакшы көрүүгө милдеттүүсүңөр. Ата-эне начар, адепсиз болсо да, жылуу жумшак, сыпайы мүнөз сылык сөзүңөр менен гана мамиле кылгыла. Алардын зээнин кейитип, ыплас иштерди жасоодон сактангыла. Бир ишти аткарууда алардын макулдугун жана ак батасын алып, ишти жасап, ата-энендин абалын күндө сурап туруу керек.

6-окуучу: Адал эмгегиңиз менен тапкан байлыгыңызды ата эне менен тең бөлүшүп, алар сыркоолоп калса, жанынан чыкпай чын дилиңиз менен кызмат кылыңыз. Эне көкүрөгүнөн чыккан касиеттүү сүтүн эмизип, мээ кайнаткан саратандын ысыгынан, кыштын кычыраган каардуу суугунан сактап, бапестеп, боорукерлик, мээримди койнуна катып, табылган жакшы тамакты өзү жебестен силерге жедирип, табылган кийимди өзү кийбестен силерге кийгизип, адам кылып өстүргөн асылкеч улуу зат болот.

7-окуучу: Ата-энеңерди башканын колуна өткөрүүгө муктаждык кылбаңыз. Ата-энени капа боло тургандай абалга келтирип, кийим-кечектерин кир тутпоо керек. Ата-эне эшике чыгууга жарабай калса, канчалык кыйынчылыкта болсо да, бардыгына чыдап, сабыр кылып колдон келген жакшылык

кызматыңызды эч аябаңыз. Эгер үй-бүлөдө акыл-эсине келген уул кыздар болсо, чоң ата, чоң энелерине адептүү мамиледе болууга кеңеш бериңиз. Ким ата-энесине жакшы кызмат кылса бул анын бактылуу экендигинин белгиси.

8-окуучу: Бала ата-энеге дайыма кызмат кылууга, урмат-сый менен мамиле жасоого, иш дайындаса жалкоолонбой ыкчам аткарууга милдеттүү. Ата-энесинен уруксатсыз сапарга чыкпоо, эгерде бир жакка чогу барышса жол баштап, алдыда коркунуч болсо, аларды коргоп басууга тийиш. Ата-эне менен жумшак сүйлөшүү, аңгемелешкенде добушун бийик чыгарбоо, бакырып сүйлөбөө, көп сүйлөп аларды таятатпоо, сөздөрүн бөлбөө, буйрук берип же кекээрлеп сүйлөбөө, алардын алдында үшкүрүнбөгөнгө аракеттенүү керек.

9-окуучу: Уулдун ата-эненин алдындагы аткаруучу милдеттери төмөнкүдөй болот. Ата-энеге ырайымдуу болуу, алардын кубанычына ортоктош болуп, кайгысын бөлүшүү, өзүнүн кейигенин ата-энеге билдирбөө, сүйлөгөндөрүн жактырбай кыжырланбоо, “Аларды эч качан капа кылбайм”, -деп алардын өмүрүн тилөө керек. Каражат менен аткарылчу иштерди өзүнүкүнөн мурда алардыкын орундатуу, тамак-ашын сапаттуу жасоо, эмнени эңсесе алып берүү, ата-энеси бөлөк жашаса тез-тез чакырып, достору менен кошо коноктоп туруу.

10-окуучу: Бир туугандарыңызга жардам берүүнү унутпаңыз. Ошондой эле үй жумуштарын, чарбаларды биргелишип иштөөгө көнүү керек. Инсандар менен так мамиледе болуңуз. Атаны канчалык кадырласа өзүнүн баласынан да ошончолук сый көрөт. “Ал ата-энесин сыйлаган жакшы адам болду” деген сөзгө жеткенге аракет кылыш керек. Боюнда 9 ай көтөрүп, ак сүтүн берген энени да дайыма кадырлоо абзел.

11-окуучу: Ата-эне - ар бир адамдын бул дүйнөдөгү баа жеткис байлыгы. “Энеси аны кыйналып көтөрүп жүрөт жана кыйналып төрөйт.” Төрөгөндөн кийин

баласына мээримин төгүп, кучагына алып ак сүтүн эмизет. Ата болсо үй-бүлөсүн багыш үчүн керели кечке эмгектенет. Кокус бала ооруп калса, жеген ичкендери билинбей уйкулары качып, айыкканча бушайман болушат. Ушундай ата-эне түн уйкусун бузуп баласы үчүн буткүл кыйынчылыктарга чыдап, аны ден-соолукта ыймандуу, акыл-эстүү кылып чоңойтуу үчүн бүткүл күчүн, эмгегин жумшап баланы ата-энесине кызмат кылып, алардын эмгегин, ак-сүтүн актоого чакырат жана милдеттендирет.

12-окуучу: Үй-бүлөдө атанын өзүнчө сыйлуу орду болуш керек. Ата менен мамиле абдан тыгыз байланышта болуу, тил табышуу, айтканын аткарууга аракет кылуу керек. Ата-энени сыйлоо бала кичине кезинен эле калптанат. Бизде атанын орду бийик. Атасы сыйлуу үй-бүлөдө тынчтык өкүм сүрөт. Ата-бул каражат таап, үй-бүлөнү татыктуу багып, балдарына мээрим төгүп, балдардын апасын сыйлаган адам. Ата кандай урматтуу адам болсо, бала да ошондой болууну эңсейт.

13-окуучу: Үйдө тынчтык, бири-бирине карата сый мамиле орун алса, ал үй-бүлө ийгиликтүү инсандарды өстүрүп чыгарат. Үй-бүлөдө бири-биринерди колдогула. Аткарып жаткан жумушту аксатпоого жардам берүү керек. Тапшырылган ишти жакшы бир деңгээлде аткарууга көңүл. Ата-энеңиз ыраазы болуп, бир туугандардын арасында урмат сыйга ээ болосуз, ал ийгиликти арттырат. Ден-соолукту көздүн карегиндей сактап, ыраазылык менен улууларга урмат, кичүүлөргө ызаат кылуу өтө маанилүү. Напсини эрк менен кармап, бирөөнүн байлыгына көз артпай, мактанчаак болбой, оор басырыктуу болуп, бир нерсеге каниет кылып, жөнөкөй адам болууга тырышуу керек.

14-окуучу: Үй-бүлөдө ата-эне менен баланын ортосунда чын ыкласта сүйүү болуш керек. Ар ким акылына, жүрөгүнө жараша сүйүү бере алат. Демек, ким кичине кезинен кандай сүйүү алса, ошондой сүйүү бере алат. Ата-энесинен да кандай сүйүү алса,

үй-бүлөлүү болгондо балдарына да ошондой сүйүүнү тартуулайт. Эмнеден коркот, эмнеден уялат бир гана энесине айта алат. Демек, ата-эне баланы чын дилинен жан дүйнөсү менен сүйүп тарбияласа, баланын келечеги кенен болорунда шек жок.

Жыйынтыктоо:

Мугалим: Эне сүтү- ыйык сүт. Ак сүтүн берип алдейлеп өстүргөн эненин сүтүн эч нерсе менен алмаштырууга мүмкүн эмес. Эне сүтү баарынан баалуулугу жагынан төмөндөгү касиеттерге ээ. Биринчиден, азан чакырылып балага ат энчиленет. Анан байбичелер карындагы сары майды бузуп, наристени оозандырат. Эне эмчектин сүтүнө тойгузат. Бала мемиреп уйкуга кирет. Сүттө балага пайдалуу баардык заттар бар. Алты айга чейин эненин сүтү менен жашайт. Анан буламык, талканды сүткө чалып берет. Экинчиден, эне менен бала эмчек сүт аркылуу ажырагыс биримдикте болуп калат. Сезимдери, мээrimi бири-бирине өтөт. Ымыркай энесин тааныйт, талпынат, кубанат. Үчүнчүдөн, жаңы төрөлгөн ымыркайдын денеси таза, аруу, кир кол менен кармагыс. Эненин эмчек сүтүндөгү жандуу клеткалар ар кандай жугуштуу дарттардан сактайт. Төртүнчүдөн, бала эмчек эмбесе ич өткөккө кабылат. Бешинчиден, эненин эмчек эмизүүсү баланын өмүрүн сактайт, дени сак болот. Алтынчыдан, бат эмчектен чыгарып асыранды берүүгө болбойт. Жетинчиден, эне сүтү баланы кычыткыдан сактайт. Ошондуктан кыркына чейин баланы кара туз менен чайкашат. Сегизинчиден, эненин сүтү баланын талаптагыдай өсүшүнө себепкер. Эмчек сүтүн жакшы эмбей калса, бою кичине болуп калышы мүмкүн. Тогузунчудан, бала эмчекти жаны калбай чопулдата эмип жаткан учурда анын тандайы, тили, жаагы жана анын булчуңдары ойдогудай өсөп калыптанат. Бул тарых дүйнөгө алып келген, эч нерсе менен теңдешсиз энебиздин керемети. Ошондуктан эне-тили, эне-сүтү дейбиз.

Тапшырма: Жаман жакшыны айырмалап билген олуттуу адам болгула.

САБАКТЫН ИШТЕЛМЕСИ**РАЗРАБОТКА УРОКА**

Расулова Замира Акматовна,
Баткен мамлекеттик университетинин
Сүлүктү гуманитардык-экономикалык институтунун окутуучусу
ПОРТФОЛИО – ОКУТУУНУН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫН БААЛООНУН АЛЬТЕРНАТИВДҮҮ
ФОРМАСЫ КАТАРЫ
(Сабактын иштелмеси)

Расулова Замира Акматовна,
преподаватель Сулюктинского гуманитарно-экономического института
Баткенского государственного университета.
ПОРТФОЛИО-КАК АЛЬТЕРНАТИВНАЯ ФОРМА ОЦЕНКИ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБУЧЕНИЯ
(Разработка урока)

Rasulova Zamira Akmatovna,
lecturer at the Sulyukta Humanitarian and Economic Institute
Batken State University.
PORTFOLIO-AS AN ALTERNATIVE FORM OF EVALUATION OF LEARNING OUTCOMES
(Lesson development)

Окуу тайпасы: Пк-1-19

Сабактын темасы: Портфолио - окутуунун жыйынтыктарын баалоонун альтернативдүү формасы катары.

Сабактын максаты:

	1.Когнитивдик максат: ➤ Студенттер портфолионун практикалык маанилүүлүгү, портфолионун түрлөрү, типтери тууралуу билимге ээ болушат; ➤ Портфолионун салыштырма мүнөздөмөсүн айырмалай алышат; портфолио менен иштөөнүн эффективдүүлүгүнө ынанышат; ➤ Жеке ой жүгүртүүгө, маалымат чогултууга, байкоо жүргүзүүгө, анализ жасоого үйрөнүшөт; ➤ Портфолионун курамын баалоонун критерийлери жана портфолио түзүүнүн талаптарын билишет; варианттарын издешет;	Күтүлүүчү натыйжалар: Студенттер: Өзүн эркин алып жүрүү мүмкүнчүлүгүнө, өзүнүн жеке ой пикиринин болушуна, маданияттуулукту сактоого жана өнүктүрүүгө ээ болушат;
	2.Социалдык маданий максат: ➤ Өзүн-өзү баалоосу өнүгөт; ➤ окууга, эмгекке, изилденүүгө, жашоого болгон жоопкерчилиги жогорулайт; ➤ пландуу ишмердигине шарт түзүлөт; коомдо зарыл болгон көндүмдөргө ээ болушат: жоопкерчилик, мамиле түзө билүү, өзүнүн жүрүм-турумун башка адамдардын көз караштарын эске алуу менен куруу, ж.б.	Активдүүлүктүн ар түрдүү формаларын байкашат жана ага анализ жүргүзүшөт; Сабакта өз ара аракеттенүүнүн негизги типтерин бөлүп, аларды талдашат.
	3.Лингвистикалык минимум: ➤ Темага байланышкан сөздүк курулуштарды, рафикалык курулуштарды жасай алышат.	➤ Студенттер өз ой-пикирлерин туура, эркин, тереңирээк билдирүү үчүн темага байланыштуу терминдер, жаңы сөздөр, цитаталар,

		учкул сөздөр менен иштешет. ➤ Документация, рефлексия, дифференциялык, инструкция, инструктаж, программа, метод, блок, электрондук портфолио, лингвистика ж.б.
Сабактын жабдылышы: слайд, таблица, суреттер, видео жана таркатма материалдар.		
№	Окутуучунун ишмердүүлүгү	Студенттердин ишмердүүлүгү
1. Сабакка киришүү 2. Алдын ала студенттердин билимин жана тажрыйбаларын актуалдаштыруу, жана жаңы теманы өздөштүрүүгө даярдоо	Сабактын киришүү этабы: - Жогымдуу психологиялык чөйрөнү түзүү; - Студенттердин катышуусун, сабакка даярдыгын байкоо. Саламатсыңарбы. Маанайыңар кандай? - Силерди көрүп турганыма мен абдан кубанычтамын. - Кандай даярдыктар менен келдиңер сабакка? - Анда новаторлук тажрыйбаны жайылтуудагы жетекчинин иши тууралуу ой-пикирлерди ортого салалы. (“Интервью” методу колдонулат) Окутуучу бир студенттин өз каалоосу менен чыгып катышуусун сунуш кылат. Окутуучу суроолордун түзүлүшүнүн сапаты боюнча студенттердин даярдык деңгээлин аныктай алат.	Саламдашып, сабакка көңүл бурушат. -Саламатсызбы. -Ырахмат, жакшы. Үйгө берилген тапшырма: - Новаторлук тажрыйбаны жайылтуудагы жетекчинин иши тууралуу талкууга даярдануу. (буга чейинки билимдерин эске салышат, жаңы маалыматты канчалык кабыл алгандыгы аныкталат). Студенттер айлана болуп отурушат. Ортого бир студент чыгат. Ал башка студенттердин суроолоруна жооп берет. Студенттер ага үйгө берилген тапшырма боюнча суроолорду берет. Эгерде студент берилген суроого жооп бере албай калса, ага башка студенттер жардам берет. Болжолдуу суроолор: 1. Билим берүү

3. Жаңы билимдерди түшүндүрүү этабы	-Сабактын максаты жана милдети менен тааныштыруу; - Эми ушул ээ болгон билимдерибизди жана окуу ишмердүүлүгүбүздү, жетишүү деңгээлибизди, чыгармачылык, өз алдынча изилдөө иштерин жүргүзүү жөндөмдүүлүктөрүбүздү баалоо жолу кандай болот? - Анда силер менен окуу ишмердүүлүгүн баалоодогу азыркы жаңы формаларынын бири болгон портфолио тууралуу жана аны менен иштөөнүн жолдорун үйрөнөлү. (Сабактын темасы, планы, колдонуу үчүн негизги адабияттардын тизмеси доскада жазылган). Тема: Портфолио окутуунун жыйынтыктарын баалоонун альтернативдүү формасы катары. (чакан лекция аркылуу жаңы теманы түшүндүрүү). План:	мекемесинин жетекчиси мугалимдердин методикалык устаттыгын өркүндөтүүнүн жана сабактын натыйжалуулугун жогорулатуунун жолдорун туура тандап алуу үчүн эмне кылуусу керек? 2. Ар бир педагог курактык психологиянын маселелерин ар тараптан терең окуп үйрөнүү менен, сабакты өркүндөтүүнүн методикасын өздөштүрүп окуучуларга жекече мамиле жасоонун ыкмаларына ээ болуусу үчүн билим берүү мекемесинин администрациясы кандай иштерди алып барышы керек? 3. Методикалык иштердеги ийгиликтерге ээ болууда диагностика принцибинин орду кандай? ж.б. Доскадан сабактын темасын, планын көчүрүшөт. Лекция учурунда окутуучу менен кызматташтыкта суроо-жооп методун колдонушуп, өз ой-пикирлерин, кошумча
---	---	---

4.Сабакта өтүлгөн материалды бышыктоо этабы.	1. Портфолио түшүнүгүнүн маңызы 2. Портфолионун түрлөрү 3. Портфолиону окуу процессинде пайдалануу 1).Портфолио маанилүү педагогикалык милдеттерди чечүүгө жардам берет. “Портфолио” термини ар кандай мааниде мүнөздөлөт: • жекече билим продуктысы; • окуучунун окуу таанып билүү ишмердигинин продуктусу жана үлгүлөрдү топтоо, тандоо, анализдөө жана баалоо; • педагогикалык технология; • жекече билим берүү багытынын модели; • инсандын өзүн-өзү уюштуруу каражаттары; Портфолио тарбиялануучулар тарабынан жетишкен ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүн эсепке алууга жардам берет: окуу, чыгармачылык, социалдык жана коммуникативдик; 2).Портфолионун түрлөрү: а) документтердин портфолиосу б) жумуштардын портфолиосу в) пикирлердин портфолиосу г) тилдик портфолио д) Е- портфолио Жогоруда көрсөтүлгөн портфолионун түрлөрүнө таянып, үйрөнүү менен билим берүү мекемесинин ишинде окуучунун портфолиосун, жөндөмдүү окуучунун портфолиосун, таланттуу окуучунун портфолиосун, мугалимдин, билим берүү мекемесинин портфолиосун ж.б. түрлөрүн түзүүгө болот. 3). Портфолиону окуу процессинде колдонуу бир нече этаптарды болжолдойт. 1-этап.Мугалим балдарга портфолио түзүү боюнча мотивация жүргүзөт. Структурасы менен тааныштырат. 2-этап.Портфолио титулдук барактан, мазмундан, портфолионун максатынан, материалдардын чоң блокторунан турган 4 бөлүмдөн турат. “Портрет”, “Коллектор”, “Жумушчу материалдар”, “Жетишкендик”. Бөлүмдөрдүн ичинде рубрикалар белгиленет. 3-этап.Бул этапта иштөө убактысы жана тапшыруу мөөнөтү аныкталат. 4-этап.Балдар менен баалоо критерийлери макулдашылат (сабаттуулук, эстетикалык жасалгаланышы, мазмундуулугу, портфолионун материалдарынын максатка туура келиши, ж.б.). 5-этап. Баалоонун объектисин аныктоо жана баалоо системасын түзүү зарыл. Окутуучу студенттердин топторго бөлүнүп иштөөсүн сунуштап, ар бир топко карточкаларда жазылган талкуулап жооп берүү үчүн суроолорду таркатат. 1-топко. Портфолиону жекече жана өз алдынча окутуу ыкмасы катары караса болобу? Бүгүнкү күндө билим берүү мекемесинин педагогикалык иш аракетинин мониторинги жана айрым мугалимдердин презентация жасаган папкасы-портфолиосу менен ажырагыс. Жоопту негиздегиле. 2-топко. Азыркы учурда студенттерди даярдоодо билим өздөштүрүү көлөмү же алардын эркин айтып берүү жолдору маанилүү эмес, негизги компетенциялар окуудагы жана турмуштагы маселелерди чечүү боюнча чыгармачылык аракеттерди, билимди өз алдынча үйрөнүп жана билимин кыйын, күтүүсүз кырдаалда колдонуу билгичтиги маанилүү. Силер буга макулсуңарбы? Бул маселени чечүү үчүн окуу процессине портфолио механизмдин сунуштагыла.	көз караатарын билдиришет. Суроолорду беришет, жана жеткиликтүү жоопторго ээ болушат. Студенттер жаңы билимдерге ээ болушат. Ар бир топтун студенттери берилген таршырмалар боюнча өз ара талкуу жүргүзүп, чечим кабыл алып, өз ой-пикирлерин презентациялашат. Топто иштешет, бирин бири угат, өз оюн ортого салат, өз позициясын билдирет, топтун лидери аныкталат. -Жаңы теманы түшүнүүнүн тереңдиги, таанып-билүү активдүүлүктөрү, чыгармачылык өз алдынчалыктары артат;
--	--	---

	3-топко. Кайсы түйүндүү компетенцияларды тилдик портфолио баалай алат жана ачып көрсөтө алат? 4-топко. Е-портфолионун мүмкүнчүлүктөрүн ачып көрсөткүлө.	- өз ара мамилелердин мүнзү өзгөрөт; -топтун ынтымагы өсүп, бирин бири жана өздөрүн өздөрү жаакшы түшүнө башташат; -өзүн-өзү сыноосу курчуйт; өз мүмкүнчүлүктөрүн баалай башташат;										
5.Сабакты жыйынтыктоо	Окутуучу өтүлгөн материалды бышыктоо максатында кийинки тапшырманы сунуштайт: - Бүгүнкү сабактан эмнелерди үйрөнө алдыңар жана эмнелерди үйрөнүүнү каалайсыңар? - Мындай сөздөр менен баштасаңар болот: (атайын суроолор менен даярдалган барактар таркатылат) 1.Мен (...) билдим. 2.Мен (...) билем. 3.Мен эми (...). 4.Мага (...) жагат. 5.Мен келечекте (...). 6.Мен дагы (...) билгим келет. Өзүңдүн сабактагы аракеттериңди өзүң баала! (алдын ала студенттерге таркатылып берилген) <table><tr><td>Мен өз алдымча иштедим</td><td>Презентация жасадым</td><td>Башкалардан жардам сурадым</td><td>Башкалардын жардамы менен иштедим</td><td>Жаңы идея сунуштадым</td></tr><tr><td>-</td><td>-</td><td>+</td><td>+</td><td>-</td></tr></table>	Мен өз алдымча иштедим	Презентация жасадым	Башкалардан жардам сурадым	Башкалардын жардамы менен иштедим	Жаңы идея сунуштадым	-	-	+	+	-	Ар бир студент атайын даярдалган баракчаларда өз пикирлерин жазып билидирет. Студенттер сабак учурунда көрсөткөн активдүү позицияларынын негизинде тиешелүү баллдарды топтогонго жетишишет.
Мен өз алдымча иштедим	Презентация жасадым	Башкалардан жардам сурадым	Башкалардын жардамы менен иштедим	Жаңы идея сунуштадым								
-	-	+	+	-								
5.Студенттердин сабакта жетишкендиктерин баалоо этабы.		Студенттер өз алдынча аткара турган иштин маанисин түшүнүшөт.										
6.Үйгө тапшырма берүү.	Портфолио түзүүдөгү 10 негизги эрежени эске алуу менен портфолионун болжолдуу мазмунун түзүп келүү. “Менин тарыхым мен жөнүндө”.											

МАЗМУНУ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCE

1. Мусаева В.И., -ДИДАКТИКАЛЫК ОЮНДАР АРКЫЛУУ КЕПТИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТҮ ӨНҮКТҮРҮҮ.....	2
Мусаева В.И., - РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ С ПОМОЩЬЮ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР.....	2
V.I. Musaeva - DEVELOPMENT OF SPEECH COMPETENCE WITH DIDACTIC GAMES BASED.....	2
2. Оторбаев Б. К., - ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. АДАБИЙ ТУУНДУНУ САБАК УЧУРУНДА ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛООНУН ЫКМАЛАРЫ.....	8
Оторбаев Б. К., - ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. МЕТОДЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ ВО ВРЕМЯ УРОКА.....	8
Otorbaev B. K. - INTERPRETATION. METHODS OF INTERPRETATION OF A WORK OF ART DURING THE LESSON.....	8
3.Алымова Б.Ж., Елешова Н.К., - 5-6-КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН ЛОГИКАЛЫК ОЙ ЖҮГҮРТҮҮЛӨРҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ЖОЛДОРУ	15
Алымова Б.Ж., Елешова Н.К., - ПУТИ РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ 5-6-КЛАССОВ.....	15
Alymova B.Zh., Eleshova N.K., - WAYS OF DEVELOPING THE LOGICAL THINKING OF STUDENTS IN GRADES 5-6.....	15
4. Расулова З. А., Жанибекова А. Н., - КЫРГЫЗ ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ ПЕДАГОГИКАЛЫК ОЙЛОРДУН ОРДУ.....	22
Расулова З. А., Жанибекова А. Н., - МЕСТО ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ В КЫРГЫЗСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ.....	22
Rasulova Z. A., Zhanibekova A. N., - THE PLACE OF PEDAGOGICAL IDEAS IN THE ORAL WORKS OF THE KYRGYZ PEOPLE FOLKLORE.....	22
5. Дусалиева Г. Ш., - ДВУЯЗЫЧНЫЕ СЛОВАРИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В КЫРГЫЗСКОЙ ШКОЛЕ.....	27
Дусалиева Г. Ш., - КЫРГЫЗ МЕКТЕПТЕРИНДЕГИ ОРУС ТИЛИ САБАКТАРЫ ҮЧҮН ЭКИ ТИЛДҮҮ СӨЗДҮКТӨР.....	27
Dusalieva G. Sh., - BILINGUAL DICTIONARIES IN THE LESSONS OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN THE KYRGYZ SCHOOL.....	27

6. Бердигулова Н. А., - ФАКТЧЕКИНГ - НОВЫЙ ВИД ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА.....	33
Бердигулова Н. А., - ФАКТЧЕКИНГ - МААЛЫМАТ МЕЙКИНДИГИНДИГИН ЖАҢЫ ТҮРҮ.....	33
Berdigulova N. A. - FACTCHECKING IS A NEW KIND OF INFORMATION SPACE.....	33
7. Бердигулова Н. А.- ТАКТИКА И СТРАТЕГИЯ ОСНОВНЫХ ЗАДАЧ МЕДИАПЛАНИРОВАНИЯ....	37
Бердигулова Н. А. - МЕДИА ПЛАНДООНУН НЕГИЗГИ МИЛДЕТТЕРИНИН ТАКТИКАСЫ ЖАНА СТРАТЕГИЯСЫ.....	37
Berdigulova N. A. - TACTICS AND STRATEGY OF THE MAIN TASKS OF THE MEDIA PLANNING.....	37
8. Кыштообаева Ч.А., С. Бөрүева., -«САНДЫК МЕТОДДОР» КУРСУН ОКУТУУНУН МААЛЫМАТТЫК ЧӨЙРӨСҮ.....	42
Кыштообаева Ч.А., С. Бөрүева, - ИНФОРМАЦИОННОЕ СРЕДА ОБУЧЕНИЯ КУРСА «ЧИСЛЕННЫЕ МЕТОДЫ».....	42
Kyshtoobaeva Ch.A., S. Boruyeva, -INFORMATION ENVIRONMENT FOR THE COURSE "NUMERICAL METHODS".....	42
10. Асыкулов Т., Айдаралиева Г. Н., Чунгулов Ж. К., - КООМДОГУ ЭКОЛОГИЯЛЫК АҢ-СЕЗИМДИ КӨТӨРҮҮ ИШТЕРИ.....	48
Асыкулов Т., Айдаралиева Г. Н., Чунгулов Ж. К., - РАБОТА ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОСВЕДОМЛЕННОСТИ В ОБЩЕСТВЕ.....	48
Asykulov T., Aidaraliev G. N., Chungulov Zh. K., -IMPROVING THE ECOLOGICAL CONDITION IN SOCIETY.....	48
<u>ТАРБИЯЛЫК СААТ</u> <u>ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ЧАС</u>	
11. Мамбетова К. А., - АТА КАДЫРЫН СЫЙЛОО, ЭНЕ СҮТҮН АКОО.....	55
Мамбетова К. А., - УВАЖИТЕЛЬНОЕ ОТНОШЕНИЕ К ОТЦУ, ОПРАВДАНИЕ ГРУДНОГО МОЛОКА	55
<u>САБАКТЫН ИШТЕЛМЕСИ</u> <u>РАЗРАБОТКА УРОКА</u>	
12. Расулова З. А., -ПОРТФОЛИО – ОКУТУУНУН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫН БААЛООНУН АЛЬТЕРНАТИВДҮҮ ФОРМАСЫ КАТАРЫ.....	58
Расулова З. А., -ПОРТФОЛИО-КАК АЛЬТЕРНАТИВНАЯ ФОРМА ОЦЕНКИ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБУЧЕНИЯ.....	58
Rasulova Z. A., -PORTFOLIO-AS AN ALTERNATIVE FORM OF EVALUATION OF LEARNING OUTCOMES.....	58

